

บทที่ ๒

ศึกษาแนวคิดทฤษฎีและหลักธรรมที่ใช้ในการพัฒนาจิตใจ ผู้ต้องขังหญิงทัณฑสถานหญิงกลาง

การวิจัยเรื่อง การศึกษากระบวนการพัฒนาจิตใจผู้ต้องขังหญิงในทัณฑสถานหญิงกลาง ตามหลักพุทธธรรม ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวความคิด ทฤษฎี และเอกสารต่างๆ รวมถึงผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นพื้นฐานและแนวทางในการวิจัย โดยแยกประเด็นการทบทวนวรรณกรรมออกเป็น ๒ ส่วน ดังนี้

๒.๑. การศึกษาแนวคิดทฤษฎีและหลักธรรมที่ใช้ในการพัฒนาจิตใจผู้ต้องขังหญิงทัณฑสถานหญิง กลาง

๒.๑.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับสาเหตุการกระทำผิด

การกระทำผิดเป็นอาชญากรรมที่มีอยู่ในทุกสังคม ซึ่งเกิดจากสาเหตุหลายประการ โดยสามารถนำทฤษฎีที่ใช้อธิบายสาเหตุและป้องกันการกระทำผิดมาอธิบาย ประกอบด้วยทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม ทฤษฎีการผูกมัดทางสังคม ทฤษฎีหลายสาเหตุ ทฤษฎีความสัมพันธ์ที่แตกต่างกัน ทฤษฎีสภาพไร้บรรทัดฐาน ทฤษฎีอาชญาวิทยาแนวพุทธ และทฤษฎีการยึดค่านิยมของชนชั้นกลาง ดังนี้

ก. ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory)

ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม เป็นทฤษฎีที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมนี้เป็นคำเรียกกว้างๆ และยังมีทฤษฎีอีก ๒ ทฤษฎี ที่ควรจัดเข้าไว้ในกลุ่มทฤษฎีนี้ กล่าวคือ ทฤษฎีแรก ซี เรย์ เจฟเฟอร์รี่ (C. Ray Jeffery) ซึ่ง เจฟเฟอร์รี่ เป็นผู้นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้โดยการประยุกต์ความรู้ทางด้านจิตวิทยามาอธิบาย อีกทฤษฎีหนึ่ง โรนัลด์ อาเคอร์ส (Ronald Akers) เป็นผู้คิดขึ้นและได้รับการยอมรับจากนักอาชญาวิทยา*

* ประชัย เปี่ยมสมบูรณ์, คำอธิบายอาชญาวิทยาตามหลักจิตวิทยา, อาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช), ๒๕๓๘, หน้า ๕.

ทั้งสองทฤษฎีได้อาศัยความรู้ทางด้านจิตวิทยาพฤติกรรม (Behavioral Psychology) ซึ่งมีแนวความคิดอยู่ ๒ แนวทาง คือ แนวความคิดที่มองการเรียนรู้เกิดจากความต้องการทางวัตถุ และแนวความคิดที่มองการเรียนรู้เกิดจากสภาพแวดล้อมทางสังคม เจฟเฟอรรี่ เน้นแนวความคิดในเรื่องวัตถุ ส่วน อาเคอร์ส เน้นแนวความคิดเรื่องสภาพแวดล้อมทางสังคม เจฟเฟอรรี่ได้เสนอทฤษฎีแรงเสริมที่แตกต่างกัน (Differential Reinforcement Theory) โดยกล่าวว่าคนเรามีได้มีประสบการณ์ในอดีตที่เหมือนกัน เพราะฉะนั้นการกระทำสิ่งใดๆ ในอดีตจึงไม่เหมือนกันไปด้วย ซึ่งสิ่งเร้าที่คนประสบในชีวิตประจำวันก็มีความหมายสำหรับแต่ละคนแตกต่างกันไป เมื่อเป็นเช่นนี้คุณภาพของสิ่งเร้าที่จะเสริมจิตใจของแต่ละคนก็แตกต่างกันไปด้วย ในบรรดาส่เร้าดังกล่าวนี้ สิ่งเร้าบางอย่างมีผลหรือมีอิทธิพลต่อการเกิดอาชญากรรม การที่คนบางคนเมื่อประกอบอาชญากรรมแล้วมิได้ถูกลงโทษ ก็เป็นแรงเสริมให้กระทำความผิดต่อไปอีก แต่บางคนกลับถูกลงโทษ แรงเสริมในการกระทำความผิดก็ไม่เกิดขึ้น เนื่องจากการกระทำมีผลสลับกันไป (ได้รับรางวัลบ้าง ถูกลงโทษบ้าง) และบางทีก็ไม่ได้รับผลทั้งสองอย่างแม้จะกระทำความผิด อย่างไรก็ตามประสบการณ์ในอดีตมีอิทธิพลเพียงพอสู่การประกอบอาชญากรรมในปัจจุบัน เจฟเฟอรรี่ เน้นว่าแรงเสริมที่สำคัญมากของคนเราก็คือสิ่งที่เป็วัตถุ เช่น เงิน รถยนต์ เป็นต้น การกระทำความผิดโดยให้ได้เงิน หรือรถยนต์ จึงเป็นแรงเสริมที่สำคัญที่ทำให้คนประกอบอาชญากรรม เจฟเฟอรรี่ อธิบายให้เข้าใจต่อไปว่าสมองของคนเรามีศูนย์กลางแห่งความพอใจและศูนย์กลางแห่งความเจ็บปวด ศูนย์กลางดังกล่าวนี้หน้าที่เป็นสื่อและคอยตีความสิ่งเร้าต่างๆ ที่อยู่ภายนอก ดังนั้นแรงเสริมทางสังคมยังเป็นรอง แรงเสริมในทางชีวภาพซึ่งมีความต้องการในทางวัตถุ

สำหรับอาเคอร์ส ได้ตั้งทฤษฎีที่ชื่อว่า การมีความสัมพันธ์และแรงเสริมที่แตกต่างกัน (The Differential Association Reinforcement Theory) ทฤษฎีนี้เป็นทฤษฎีแรงเสริมทางสังคมที่ได้รับความนิยมมากกว่าทฤษฎีของเจฟเฟอรรี่ ทั้งนี้ อาเคอร์ส ได้ให้ทัศนะว่าสภาพแวดล้อมทางสังคมเป็นแหล่งแรงเสริมที่มีความสำคัญมากที่สุด อาเคอร์ส จึงเสนอความเห็นว่าการเรียนรู้พฤติกรรมเบี่ยงเบนเป็นผลมาจากการมีปฏิริยาต่อกันในทางสังคม ตามความเป็นจริงแล้วสังคมประกอบไปด้วยวัฒนธรรมรองมากมาย ทำให้เราสามารถคาดคะเนได้ว่าสิ่งเร้าใดที่จะเป็นแรงเสริมอย่างมีประสิทธิภาพต่อบุคคล

อาจกล่าวได้ว่า ทฤษฎีแรงเสริมทางสังคมของ อาเคอร์ส ได้อธิบายให้ทราบว่าคนเราเรียนรู้ทั้งพฤติกรรมเบี่ยงเบนและเงื่อนไขที่เป็นองค์ประกอบของพฤติกรรมนั้น การเรียนรู้ว่าจะเป็นไปโดยตรง คือ มีเงื่อนไขแล้วก็มีการปฏิบัติไปตามเงื่อนไข หรืออาจจะเป็นไปโดยอ้อม เช่น การเลียนแบบ หรือการยึดถือตัวแบบพฤติกรรมเบี่ยงเบนที่เรารู้มานานนั้นจะมีความเข้มแข็งหนักแน่นขึ้นหากได้รับแรงเสริมหรือได้รับรางวัล และจะอ่อนตัวลงหากถูกลงโทษ พฤติกรรมแห่งการเบี่ยงเบนจะดำรงอยู่ต่อไปหรือไม่ย่อมขึ้นอยู่กับแรงเสริมและคุณภาพของแรงเสริม (ได้ผลตอบแทน

มาก) หากเงื่อนไขให้การกระทำความผิดเพิ่มแรงเสริมขึ้นเรื่อยๆ และไม่มีทางเลือกอื่นใดที่จะเป็นแรงเสริมเข้ามาด้านทานได้คนเราก็ชอบที่จะมีพฤติกรรมเบี่ยงเบนต่อไป

กล่าวโดยสรุป ทฤษฎีของการเรียนรู้ เจฟเฟอร์รี่ ให้แนวคิดที่ว่า แรงเสริมเป็นเรื่องทางชีวภาพซึ่งมีศูนย์กลางแห่งความพอใจและความเจ็บปวดอยู่ในสมอง ความพอใจเป็นแรงเสริมให้พฤติกรรมดำเนินต่อไป ส่วนความเจ็บปวดจะหยุดยั้งแรงเสริม สำหรับ อาเคอร์ส ให้ความสำคัญแก่เงื่อนไขในทางสังคม ได้สรุปความเห็นว่าเป็นเกิดของพฤติกรรมเบี่ยงเบนเกิดมาจากแรงเสริมในทางสังคม นั่นคือการหาเหตุผลเข้าข้างตัวเองอย่างที่คุณอื่นเขาทำกัน และการยึดถือวัฒนธรรมรองที่มีอยู่ในสังคมพร้อมกันไปด้วย

ข. ทฤษฎีการผูกมัดทางสังคม (Social Bonding Theory)

เฮร์ชิ (Herchi) ได้เสนอทฤษฎีที่ใช้ในการควบคุมสังคม ทฤษฎีนี้เชื่อว่าบุคคลทุกคนมีแนวโน้มที่จะกระทำผิด สาเหตุที่บุคคลไม่กระทำผิดเนื่องจากมีมูลเหตุที่ทำให้บุคคลทำตามกฎระเบียบหรือบรรทัดฐานของสังคม มีรากฐานมาจากพันธะที่ผู้นั้นมีต่อสังคม บรรทัดฐานบางส่วนจะผูกมัดยึดเหนี่ยวบุคคลไว้กับสถานการณ์ทางสังคมเรียกว่า พันธะทางสังคม อย่างไรก็ตาม บุคคลมีความแตกต่างในเรื่องที่จะปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของสังคม หากมีความเชื่ออ่อนแอแนวโน้มที่จะกระทำผิดจะมีมากขึ้น หากมีความเชื่อมากบุคคลจะไม่ละเมิดกฎหมายและมีความประพฤตินั้นจะปฏิบัติหรือเห็นด้วยกับกฎเกณฑ์ของสังคม เฮร์ชิ ได้กล่าวถึงองค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคคลไว้ ๔ ประการ^๒ คือ

๑) การผูกมัด (Commitment) เป็นความผูกพันทางจิตใจที่จะยอมรับต่อพันธะต่างๆ ในสังคม เป็นการยอมรับที่จะปฏิบัติตามกฎเกณฑ์แนวทางปฏิบัติที่ถูกต้อง เป็นความปรารถนาอย่างแรงกล้าเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ ฯลฯ

๒) ความผูกพัน (Attachment) เป็นความผูกพันที่มีเหตุผลของบุคคล อาทิ ความผูกพันทางด้านอารมณ์ของบุคคลที่แสดงออกกับสิ่งหนึ่งสิ่งใด เช่น ความผูกพันภายในครอบครัว จะทำให้มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนลดลง หากบุคคลมีความสัมพันธ์กับครอบครัวไม่ดี โอกาสที่จะมีความเบี่ยงเบนมีมากกว่าบุคคลที่มีความผูกพันกับครอบครัวอย่างใกล้ชิด

๓) ความเกี่ยวข้อง (Involvement) เป็นความสัมพันธ์ที่บุคคลมีขึ้นภายหลังที่ได้มีความผูกมัดผูกพันต่อครอบครัวแล้ว ความเกี่ยวข้องที่จะเข้าร่วมกิจกรรมภายในครอบครัวและมี

^๒ อ้างใน Ward, D.A, T.J , Carter , R.D, and Perrin, **Social Deviance**, (Allyn and Bacon :

ส่วนร่วมในกิจกรรมของสังคมตามที่ตนมีพันธะ มีความแตกต่างกันออกไปตามแต่ละบุคคล ขึ้นอยู่กับบุคคลผู้นั้นมีความผูกมัดผูกพันกับครอบครัวมากน้อยเพียงใด และเมื่อบุคคลมีความเกี่ยวข้องกับครอบครัวหรือสังคมมาก โอกาสที่จะมีพฤติกรรมเบี่ยงเบนจึงมีน้อย อาทิ การมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียน โบสถ์ การทำงาน และการเล่นกีฬา เป็นต้น

๔) ความเชื่อ (Belief) เป็นความเชื่อในความเป็นธรรมของกฎหมาย กล่าวคือ ถ้าบุคคลมีความเชื่อว่ากฎหมายมีความเป็นธรรมแก่ตน แนวโน้มจะปฏิบัติตามกฎหมายจะมีมาก แต่ถ้าความเชื่อกฎหมายไม่เป็นธรรม การปฏิบัติตามกฎหมายจะมีน้อยและการกระทำผิดก็จะเกิดขึ้น สรุปได้ว่า การกระทำผิดของบุคคลขึ้นอยู่กับปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ความใกล้ชิด การมีพันธะ รวมถึงการได้เข้าร่วมกิจกรรมกับสถาบันทางสังคมต่างๆ นอกจากนี้สถาบันทางสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันที่เกี่ยวข้องกับการออกกฎหมายก็ต้องออกกฎหมายที่มีความยุติธรรมกับบุคคลทุกกลุ่ม ไม่เลือกปฏิบัติและสามารถปฏิบัติได้ ปัจจัยเหล่านี้มีความสำคัญต่อการที่บุคคลจะปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของสังคม การกระทำผิดก็จะไม่เกิดขึ้น

ค. ทฤษฎีหลายสาเหตุ (Many cause theories)

ทฤษฎีหลายสาเหตุ นักอาชญาวิทยามักให้ความสนใจมาอธิบายการเกิดอาชญากรรมเสมอ นักคิดที่ได้วางแนวคิดทฤษฎีหลายสาเหตุที่เกี่ยวกับการเกิดอาชญากรรม คือ วิลเลียม ฮีลีย์ (William Healy) ซึ่งได้วิจัยโดยอาศัยกรณีตัวอย่างมากมายในปี ค.ศ. ๑๙๑๕ ฮีลีย์ ได้ตั้งข้อสังเกตว่าปัจจัยที่ทำให้เกิดอาชญากรรมมีทั้งปัจจัยที่สำคัญและปัจจัยรอง มิได้มีปัจจัยหนึ่งปัจจัยใดเท่านั้นที่ทำให้เกิดอาชญากรรม แนวทางการวิจัยของฮีลีย์ ได้รับความสนใจจากนักอาชญาวิทยาอื่นๆ อีกหลายท่านในระยะเวลาต่อมา และมีผู้เอาอย่างดำเนินการวิจัยตามแนวทางนี้^๓ เกี่ยวกับทฤษฎีหลายสาเหตุนี้ อัลเบิร์ต โคเฮน (Albert Cohen) ได้ให้ทัศนะในเชิงวิจารณ์ไว้ ๓ ประการคือ

๑) ทฤษฎีอาชญาวิทยาจะต้องหาความหมายจากข้อเท็จจริง มาอธิบายการเกิดอาชญากรรม และทฤษฎีที่ดีที่สุดก็คือทฤษฎีที่หาความหมายที่ดีที่สุดจากปัจจัยส่วนมากที่มีอยู่

๒) ไม่จำเป็นเสมอไปที่ว่าอาชญากรรมจะต้องเกิดจากสิ่งชั่ว แต่อาจจะเกิดจากสิ่งที่ดี คนทั่วไปเห็นว่าเป็นสิ่งดีก็อาจจะเป็นไปได้ ตัวอย่างของสิ่งดีๆ เช่น ความเป็นประชาธิปไตยเสรีภาพ อาจจะเป็นปัจจัยให้เกิดอาชญากรรมโดยมิได้คาดคิดก็ได้ ความเข้าใจผิดเช่นนั้นทำให้เราไม่พยายามปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสิ่งที่ดี ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดอาชญากรรมได้เหมือนกัน

๓) มีความสับสนระหว่างคำว่า “ปัจจัย” (Factors) กับคำว่า “สาเหตุ” (Causes) มักจะกำหนดว่าปัจจัยแต่ละอย่างมีพลังต่อการเกิดอาชญากรรม เช่น คนจน คนหนุ่ม ผู้ชาย ย่อมอยู่

^๓ ประจักษ์ เปี่ยมสมบูรณ์, คำอธิบายอาชญาวิทยาตามหลักจิตวิทยา, หน้า ๖.

ในวิสัยที่จะประกอบอาชญากรรม นักสถิติจะไม่ยอมเห็นด้วยกับความเข้าใจผิดเช่นนี้ ทั้งนี้ เพราะถือว่า การตั้งทฤษฎีอาชญาวิทยาจะต้องมองปัญหาอาชญาวิทยาอย่างเป็นกระบวนการ ไม่ใช่พิจารณาเฉพาะตัวปัจจัยแล้วบอกว่าปัจจัยคือสาเหตุ ปัจจัยใดจะเป็นสาเหตุก็ต่อเมื่อปัจจัยนั้นเป็นแรงจูงใจให้กระทำความผิด

ตัวอย่างแนวคิดของนักอาชญาวิทยาจำนวน ๒ คน ที่ได้นำทฤษฎีหลายสาเหตุมาอธิบายการเกิดอาชญากรรม คือ^๔

๑) ทฤษฎีหลายสาเหตุจากแนวคิดของ เฮร์แมน แมนไฮม์ (Hermann Mannheim) นักอาชญาวิทยาชาวอังกฤษ แมนไฮม์ ได้อธิบายไว้ว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดอาชญากรรม คือปัจจัยทางกายภาพ (Physical Factors) ปัจจัยทางสังคม (Social Factors) ปัจจัยสองอย่างนี้ส่งผ่านไปยังปัจจัยทางจิตใจ (Mental Factors) คำอธิบายโดยสรุปว่า ปัจจัยทางกายภาพและปัจจัยทางสังคมจะก่อให้เกิดอาชญากรรมก็ต่อเมื่อจิตใจเอื้ออำนวยให้เป็นไป กล่าวคือ จิตใจมีความต้องการหรือมีแรงจูงใจที่จะกระทำเช่นนั้น แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าลักษณะของจิตใจจะเป็นตัวแปรที่เด่นชัดเหนือปัจจัยอื่น หากความกดดันของปัจจัยอื่นมีกำลังมากและมีเชื้อของความต้องการทางจิตใจแม้เพียงนิดเดียว ก็อาจนำไปสู่การกระทำความผิดได้ อย่างไรก็ตามถ้าขาดความต้องการทางจิตใจแล้วอาชญากรรมก็จะไม่เกิด อีกประการหนึ่ง หากความต้องการทางจิตใจมีมากแม้จะไม่มีปัจจัยอื่นก็อาจนำไปสู่การเกิดอาชญากรรมได้ แมนไฮม์ ยังยืนยันว่าทฤษฎีนี้สอดคล้องกับทฤษฎีหลายสาเหตุในบางเรื่อง และชี้ให้เข้าใจว่าปัจจัยจะกลายเป็นสาเหตุก็ต่อเมื่อปัจจัยนั้นเป็นแรงจูงใจให้เกิดอาชญากรรม ดังแผนภูมิการเกิดอาชญากรรมตามภาพที่ ๒.๑

ภาพที่ ๒.๑ ภาพทฤษฎีหลายสาเหตุตามแนวคิดของแมนไฮม์

สรุปได้ว่าทฤษฎีของ แมนไฮม์ ถือว่าปัจจัยทางจิตใจเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้เกิดอาชญากรรม

๒) ทฤษฎีหลายสาเหตุของ ดอน กิบบอนส์ (Don Gibbons) นักอาชญาวิทยาชาวอเมริกัน กิบบอนส์ ได้อธิบายไว้ว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดอาชญากรรมมีอยู่ ๓ ปัจจัย คือ

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗.

ปัจจัยแรก คือ ปัจจัยที่เป็นสาเหตุพื้นฐาน (Root Causes) หรือเป็นสิ่งที่รองรับในเบื้องต้น ตัวอย่างเช่น ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็ว สภาพไร้ระเบียบในสังคม ความไม่มั่นคงในทางเศรษฐกิจ เป็นต้น

ปัจจัยที่สอง คือ ปัจจัยที่เป็นตัวแปรแทรกซ้อน (Intervening Variables) ถือเป็นปัจจัยที่แทรกเข้ามาสนับสนุนปัจจัยที่เป็นสาเหตุพื้นฐาน ตัวอย่างเช่น ประสบการณ์ในครอบครัว การคบค้าสมาคมกับคนชั่ว การยึดถือวัฒนธรรมรองที่ส่งเสริมการกระทำความผิด เป็นต้น

ปัจจัยที่สาม คือ ปัจจัยหนุน (Precipitating Factors) นับเป็นปัจจัยที่จุดชนวนให้เกิดอาชญากรรม หากขาดชนวนเสียแล้วอาชญากรรมก็ไม่เกิดขึ้น ตัวอย่างเช่น บุคลิกภาพของแต่ละบุคคล สถานการณ์อำนาจ หรือโอกาสอำนาจ เป็นต้น

ตามทฤษฎีของ กิบบอนส์ นี้ถือว่า อาชญากรรมจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อปัจจัยทั้งสามประการรวมตัวกันอย่างสนิทแนบแน่น ทฤษฎีของ กิบบอนส์ ให้ความสำคัญแก่ปัจจัยต่างๆ อย่างเท่าเทียมกัน ไม่เหมือนกับทฤษฎีของ แมนไฮม์ ซึ่งให้ความสำคัญแก่ปัจจัยทางจิตใจมากกว่าปัจจัยอื่น

ง. ทฤษฎีความสัมพันธ์ที่แตกต่างกัน (Differential Association Theory)

วาร์ด และคณะ (Ward and et al.) ได้สรุปทฤษฎีความสัมพันธ์ที่แตกต่างในการคบค้าสมาคมของ ซัทเธอร์แลนด์ (Sutherland) โดยมีสมมติฐานว่าการที่บุคคลจะมีพฤติกรรมเกี่ยวข้องกับการกระทำความผิดขึ้นอยู่กับสถานการณ์ที่เหมาะสม โดยมีขบวนการดังนี้^๕

๑) พฤติกรรมการเป็นอาชญากรเกิดจากการเรียนรู้ การเรียนรู้นั้นได้จากการอบรมสั่งสอนโดยตรง และเรียนรู้จากปัจจัยอื่นๆ ที่มีอิทธิพลจากกระบวนการทางสังคม

๒) พฤติกรรมของการเป็นอาชญากร เป็นการเรียนรู้จากการติดต่อสื่อสารจากบุคคลอื่น การติดต่อสื่อสารนั้นมีอยู่หลายวิธี อาทิ การเรียนรู้จากการสนทนา รวมถึงการเรียนรู้จากการติดต่อสื่อสารโดยสัญลักษณ์ เช่น การแสดงกิริยาท่าทาง หรือสัญลักษณ์อื่นใดที่ทำให้เข้าใจกันได้

๓) การเรียนรู้ที่สำคัญที่สุดคือ การเรียนรู้จากบุคคลที่มีความใกล้ชิดสนิทสนม เนื่องจากการยอมรับและมีถ่ายทอดพฤติกรรมอาชญากรรมได้ดีกว่าบุคคลที่ไม่คุ้นเคยกัน

๔) การเรียนรู้พฤติกรรมอาชญากรรม ประกอบด้วยการเรียนรู้จากองค์ประกอบอื่นๆ ที่เป็นสิ่งกระตุ้นให้กระทำความผิดด้วย อาทิ เทคนิคและวิธีการในการประกอบอาชญากรรม การวางแผนที่เป็นเฉพาะของตนเอง รวมทั้งมีแนวคิดต่าง ๆ

^๕ Ward, D.A., T.J., Carter, R.D., and Perrin, *Social Deviance*, p.35.

๕) พฤติกรรมในการกระทำผิดหรือการประกอบอาชญากรรม บุคคลเรียนรู้ได้จากการปฏิสัมพันธ์กับสังคมนั้นๆ หากบุคคลอยู่ในสังคมที่บุคคลอื่นให้ความสำคัญแก่การเคารพต่อกฎเกณฑ์ของสังคม บุคคลนั้นก็จะเคารพกฎหมายไปด้วย แต่หากบุคคลไปอยู่ในสังคมท่ามกลางบุคคลอื่นที่คอยแต่จะละเมิดกฎหมาย บุคคลนั้นก็จะละเมิดกฎหมายไปด้วย ดังนั้นบุคคลในสังคมจะปฏิบัติตามกฎหมายหรือไม่ เป็นสิ่งที่สามารถเรียนรู้ได้จากบุคคลในสังคมนั้นๆ

๖) การกระทำผิดกฎหมาย เป็นเพราะบุคคลมีความพึงพอใจที่จะละเมิดกฎหมายมากกว่าที่จะปฏิบัติตามกฎหมาย แนวคิดนี้เป็นหลักสำคัญของทฤษฎีความแตกต่างในการคบค้าสมาคม

๗) ผลที่ได้จากการติดต่อสัมพันธ์กับพฤติกรรมอาชญากร และพฤติกรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่ออาชญากรนั้น เนื่องมาจากความถี่ ระยะเวลา ที่บุคคลนั้นไปติดต่อสัมพันธ์และได้รับประสบการณ์มาตามลำดับก่อนหรือหลัง และมีความรู้สึกแรงกล้าที่จะรับพฤติกรรมนั้น

๘) ขบวนการของการเรียนรู้พฤติกรรม มีความสัมพันธ์กับแบบของอาชญากรรมและแบบที่ต่อต้านอาชญากรรมมีลักษณะเดียวกับการเรียนรู้อื่นๆ กล่าวคือบุคคลกระทำผิดเนื่องจากการได้สัมผัสกับรูปแบบหรือแบบแผนของอาชญากรรม ในขณะที่เดียวกันก็เรียนรู้รูปแบบการเป็นคนดี มีพื้นฐานมาจากการเรียนรู้เช่นเดียวกันกับการเรียนรู้พฤติกรรมอาชญากรรมในลักษณะการเลียนแบบและการติดต่อสื่อสาร เป็นต้น

๙) พฤติกรรมอาชญากร เป็นการแสดงออกถึงความต้องการและค่านิยมโดยทั่วไป แต่จะอธิบายว่าคนกระทำผิดเพราะมีความต้องการและค่านิยมโดยทั่วไปนั้น ไม่สามารถที่จะอธิบายได้ เพราะพฤติกรรมที่ไม่เป็นอาชญากรก็แสดงออกถึงความต้องการและค่านิยมแบบเดียวกัน

โดยสรุป ทฤษฎีความสัมพันธ์ที่มีความแตกต่างกัน เป็นทฤษฎีที่ให้ความสนใจในเรื่องความถี่ ความเข้ม และความสัมพันธ์ของการติดต่อกันในสังคมมากกว่าที่จะให้ความสนใจในเรื่องลักษณะสิ่งแวดล้อมภายนอก โดยมองว่าความถี่ ความเข้ม และการติดต่อสื่อสารของบุคคลกับบุคคลที่มีพฤติกรรมกระทำผิด โอกาสที่บุคคลคิดจะกระทำผิดจะมีมากขึ้น

จ. ทฤษฎีสภาพไร้บรรทัดฐาน (Anomie Theory)

เดอร์ไคม์ (Durkheim) ได้อธิบายสภาพไร้บรรทัดฐานว่า หมายถึง สภาพกฎเกณฑ์ความประพฤติของสังคมนั้นๆ ไม่มีความชัดเจนเพียงพอ ทำให้บุคคลมีอาจคาดคะเนพฤติกรรมของผู้อื่นได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือกฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้นั้นไม่อาจเป็นแนวทางในการแสดงพฤติกรรมในบางสถานการณ์ได้ สรุป คือบุคคลจะไม่เคารพกฎเกณฑ์ของสังคมนั่นเอง

นอกจากนี้ เดอร์ไคม์ยังกล่าวถึงการเกิดอาชญากรรมไว้ ๒ ประการคือ ประการแรก อาชญากรรมเป็นสิ่งที่ปกติในสังคมที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ อาชญากรรมที่เกิดขึ้นเป็นเพราะสังคมนั้นเป็นสังคมที่ได้รับการพัฒนา เป็นการพัฒนาที่จะต้องมีการลงทุนแก้ไขเพื่อควมมีเสถียรภาพในสังคม และเสถียรภาพนี้เองที่ทำให้เกิดการพัฒนาด้านสิ่งใหม่ๆ ที่เป็นรากฐานของความเจริญในสังคม และอาชญากรรมเป็นปัจจัยสำคัญในการเปลี่ยนแปลงของสังคม บางครั้งอาชญากรรมยังมีผลโดยตรงต่อการที่จะเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ อาชญากรรมบางอย่างจะสะท้อนถึงพฤติกรรมในรูปแบบใหม่ ถึงแม้ว่าเราจะไม่ยอมรับพฤติกรรมนั้นก็ตาม^๖

ส่วน เมอร์ตัน (Merton) ได้นำทฤษฎีภาวะไร้บรรทัดฐานมาอธิบายพฤติกรรมเบี่ยงเบนในอีกแนวทางหนึ่ง โดยอธิบายว่าพฤติกรรมเบี่ยงเบนเป็นผลของความไม่สอดคล้องกันระหว่างเป้าหมายทางวัฒนธรรมหรือค่านิยมทางสังคมกับบรรทัดฐานหรือวิธีการที่สังคมกำหนด เพื่อปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมายนั้นทำให้คนเหล่านั้นต้องหันไปหาวิธีการอื่นๆ ที่สังคมไม่ยอมรับก็คือละเมิดบรรทัดฐาน หรือต้องมีพฤติกรรมเบี่ยงเบนในที่สุด เช่นในสังคมปัจจุบันเป้าหมายชีวิตหรือค่านิยมที่คนส่วนใหญ่ปรารถนา คือ ความมั่งคั่งร่ำรวย ความสุขสบายทางวัตถุ ส่วนวิธีการที่สังคมยอมรับคือการยกฐานะโดยการศึกษาและการทำงานที่สุจริตถูกต้องของครอบครัว แต่ในความเป็นจริงคนบางกลุ่มไม่สามารถปฏิบัติตามวิธีการที่สังคมยอมรับได้ เพราะไม่มีโอกาสศึกษาชั้นสูงหรือมีตำแหน่งงานที่มีรายได้ดี ฉะนั้นคนที่ต้องการความมั่งคั่งร่ำรวย แต่ถูกจำกัดในวิธีการก็ต้องหันไปใช้วิธีการที่ผิดกฎหมายหรือผิดศีลธรรมแทน เช่น ค้ายาเสพติด ค้าของหนีภาษี เป็นโสเภณี ปล้น โกง เล่นการพนัน ยักยอก คอร์รัปชัน เป็นต้น^๗

โดยสรุปทฤษฎีภาวะไร้บรรทัดฐาน (Anomie Theory) หมายถึง สภาพสังคมที่ตกอยู่ในความ สับสน เนื่องจากบรรทัดฐานต่างๆ อ่อนแอไร้ประสิทธิภาพ ไม่สามารถควบคุมความประพฤติของสมาชิกได้ เป็นภาวะที่บุคคลในสังคมไม่ยึดถือค่านิยมและบรรทัดฐานร่วมกัน บุคคลไม่ค่อยผูกพันกับกลุ่มและบรรทัดฐานของกลุ่ม ภาวะเช่นนี้มักเกิดขึ้นในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เช่น ในช่วงที่ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำหรือรุ่งเรืองอย่างรวดเร็ว ทำให้การดำเนินชีวิตทุกด้านของทุกคนในสังคมต้องถูกกระทบกระเทือนหรือเปลี่ยนแปลงไปจนบุคคลปรับตัวไม่ทัน เกิดความรู้สึกสับสนไม่แน่ใจว่าจะไรถูกอะไรผิด ไม่แน่ใจว่าการปฏิบัติตามบรรทัดฐานจะเป็นผลดีแก่

^๖ อัมณพ ชูบำรุง, คำอธิบายอาชญาวิทยาตามหลักสังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๒๓.

^๗ จานงค์ อธิวัฒน์สิทธิ์ และคณะ, สังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เท็กซ์ แอนด์ เจอร์นัล พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๑๕๐.

คนหรือไม่ ทำให้เกิดการไม่ไว้วางใจกันอย่างกว้างขวาง โดยมองว่าบรรทัดฐานของสังคมไม่มีความหมายไม่สามารถให้คุณให้โทษได้อย่างแท้จริง

ฉ. ทฤษฎีการเกิดอาชญากรรมตามหลักพระพุทธศาสนา

ประจักษ์ เปี่ยมสมบูรณ์ ได้ศึกษาค้นคว้าวิชาพุทธศาสนาในพระไตรปิฎก และสรุปว่า ปัจจัยที่มีส่วนสัมพันธ์กับการเกิดอาชญากรรม มีอยู่ ๓ ประการ คือ^๔

๑) ปัจจัยทางจิต พระพุทธศาสนาเน้นปัจจัยทางจิตต่างจากแนวคิดของนักอาชญาวิทยา กล่าวคือ อาชญาวิทยาเน้นปัจจัยทางจิตในแง่ความก้าวร้าว ความมุ่งร้าย ความเห็นแก่ตัว ความเก็บกด โรคจิต โรคประสาท ความผิดปกติของบุคลิกภาพ ส่วนพระพุทธศาสนาเน้นปัจจัยทางจิตในส่วนลึก หรืออาจจะเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปัจจัยทางวิญญาณ (Spiritual Factor) พระพุทธศาสนาถือว่าคนที่ประกอบอาชญากรรม คือ คนที่เป็นโรคทางวิญญาณจนมีอาจจะยับยั้งจิตใจของตนเองได้ ทำให้เกิดความโลภ ความโกรธ และความหลง จนเกินเหตุ ทำให้คิดผิด พูดยึด และทำผิด ดังนั้น เมื่อมีการกระทำสิ่งใดที่เป็นการละเมิดกฎหมายอาญา การกระทำนั้นก็จะกลายเป็นอาชญากรรมไป ความโลภ ความโกรธ ความหลง ก็คือกิเลสหรือภาวะที่ทำให้จิตใจเศร้าหมอง ความโลภ ความโกรธ ความหลงนี้มีผลมาจากกาม

๒) ปัจจัยทางสังคม ปัจจัยทางสังคมที่พระพุทธศาสนาเน้นมาก ก็คือการ คบค้าสมาคมกับคนชั่ว พระพุทธศาสนาได้อุปมาไว้ว่าการคบคนชั่วเป็นมิตรก็เหมือนกับการเอาเห็บคาไปห่อปลาร้าย่อมเน่าเหม็น ดังนั้น การคบคนชั่วเป็นมิตรย่อมทำให้เกิดความเห็นผิดหรือมีมิจฉาทิฐิ และนำไปสู่การกระทำความผิดได้ ปัจจัยทางสังคมอีกอย่างหนึ่ง คือ ความยากจน ซึ่งเป็นผลมาจากความเสื่อมในด้านการเมืองการปกครอง เมื่อความขัดสนเกิดขึ้นโดยทั่วไปก็ย่อมทำให้เกิดความเห็นผิดและนำไปสู่การประกอบอาชญากรรม

ปัจจัยทางสังคมในประการต่อมา คือ ปัจจัยเกี่ยวกับเหยื่ออาชญากรรม ซึ่งในเรื่องนี้พระพุทธศาสนาได้ชี้ให้เห็นว่าผู้ที่ทำให้ผู้อื่นต้องได้รับความเดือดร้อน ย่อมจะได้รับความเดือดร้อนตอบแทน เป็นไปตามผลกรรมที่ได้สร้างขึ้น นอกจากนี้ผู้ที่ตั้งตนอยู่ในความประมาทก็อาจจะตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมได้ เช่น การเที่ยวไปในตรอกต่างๆ ในเวลากลางคืน บ่อยๆ เป็นต้น หรืออาจจะเป็นเหยื่อที่มีความโง่โดยสันดานก็ได้ นอกจากนี้ยังมีเหยื่อที่เกิดจากความสมัครใจของตนเอง ต้องตกอยู่ในสภาพทั้งเป็นอาชญากรรมและเป็นเหยื่อไปพร้อมๆ กัน เช่น การเล่นเกมพนัน การเป็นโสเภณี การติดยาเสพติด เป็นต้น กล่าวโดยสรุป คนตกเป็นเหยื่อก็เพราะความเห็นผิด จึงทำ

^๔ประจักษ์ เปี่ยมสมบูรณ์, คำอธิบายอาชญาวิทยาตามหลักจิตวิทยา, อาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, ๒๕๓๕), หน้า ๕ - ๖.

ให้เกิดการกระทำผิดหรือการประกอบอาชญากรรม ปัจจัยทางสังคมในประการสุดท้าย คือ ความอ่อนแอของสถาบันทางสังคม โดยเฉพาะสถาบันในทางการปกครอง หากสถาบันดังกล่าวนี้ไม่มีความเข้มแข็งพอ และไม่มีการบังคับใช้ กฎหมายอย่างจริงจังก็อาจจะส่งเสริมทำให้เกิดอาชญากรรมได้

๓) ปัจจัยสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ปัจจัยทางกายภาพดังกล่าวนี้ คือ ปัจจัยภายนอกที่มีส่วนช่วยให้เกิดการกระทำผิด เท่าที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้แก่ สถานที่สิ่งเสียดสี อาวุธ เวลาที่ไม่สมควร และวัตถุอันเป็นที่รัก สถานที่เปลี่ยวหรือสถานที่ยากต่อการถูกจับกุม ย่อมง่ายต่อการประกอบอาชญากรรม สิ่งเสียดสีทำให้เกิดความประมาท เห็นผิดเป็นชอบ อาวุธหากมีแพร่หลาย และขาดการควบคุมอย่างจริงจัง ย่อมส่งผลให้เกิดอาชญากรรมได้มาก เวลาที่ไม่สมควร เช่น เวลาพักผ่อนย่อมทำให้เกิดการเห็นผิดและประกอบอาชญากรรมได้ วัตถุอันเป็นที่รักหรือของมีค่าต่างๆ ก็อาจจะทำให้เกิดความเห็นผิดและนำไปสู่การประกอบอาชญากรรมได้เช่นกัน

พระเทพเวที กล่าวว่าคนกระทำความผิดโดยการฆ่า ลักทรัพย์ ความผิดทางเพศ เช่น ข่มขืนกระทำชำเรา (ประพฤติดุสิตในกาม) ตลอดจนความผิดอื่นๆ เกิดขึ้นเพราะความโลภ ความโกรธ และความหลง ซึ่งอาจจะกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่าเกิดขึ้นเพราะความเห็นที่ผิดหรือมิจฉาทิฎฐิ ภาวะเช่นนี้ของจิตย่อมนำความเดือดร้อนมาสู่ตนเองและผู้อื่น มิจฉาทิฎฐินี้เป็นสิ่งที่ตรงกันข้าม สัมมาทิฎฐิ หรือความเห็นที่ถูกต้องอันเกิดจากปัจจัยภายนอก เช่น เสี่ยงจากผู้อื่น การกระตุ้นหรือการชักจูงจากภายนอก คือ การรับฟังคำแนะนำสั่งสอน เล่าเรียนความรู้สนทนาซักถาม ฟังคำบอกเล่าชักจูงของผู้อื่น โดยเฉพาะการสดับสัทธรรมจากท่านผู้เป็นกัลยาณมิตร ปัจจัยภายนอกดังกล่าวนี้เรียนเป็นภาษาธรรมว่า ปรโตโมสะ นอกจากปัจจัยภายนอกแล้ว สัมมาทิฎฐิยังเกิดจากปัจจัยภายในที่ภาษาธรรมเรียกว่า โยนิโสมนสิการ คือ การใช้ความคิดถูกวิธี ความรู้จักคิด คิดเป็น คือกระทำในใจโดยแยบคาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา รู้จักสืบสาวหาเหตุผล แยกแยะสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ออกให้เห็นตามสถานะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย ส่วน มิจฉาทิฎฐิ หรือความเห็นผิดเกิดจากการ ปรโตโมสะ ที่ไม่ดีไม่งาม สภาพแวดล้อมทางสังคมชั่วร้าย เฉพาะอย่างยิ่ง บาปมิตร และ โยนิโสมนสิการ คือ การทำในใจไม่แยบคาย ไม่รู้จักคิด คิดไม่เป็น คิดไม่ถูกวิธี

เรื่องของความโลภ ความโกรธ และความหลงนี้ มีกล่าวไว้อย่างละเอียดว่ามีอาการอย่างไรบ้าง ซึ่งปรากฏอยู่ในพระอภิธรรมปิฎก ดังจะนำมาให้พิจารณาเฉพาะอาการที่จะทำให้เกิดอาชญากรรมได้ ดังนี้ อาการของโลภะ เช่น ความกำหนัดความคล้อยตามอารมณ์ ความอยาก ความสยบ ความหมกมุ่น ความใคร่ ความโลภเกิดขนาด ความติดใจ ความกระหึ่มใจ เป็นต้น อาการของโทสะ เช่น ความอาฆาต ความขัดเคือง ความแค้น ความพลุ่งพล่าน ความคิดประทุษร้าย ความโกรธ ความดุร้าย ความปากร้าย เป็นต้น อาการของโมหะ เช่น ความไม่รู้

ความไม่เห็น ความไม่รู้โดยสมควร ความไม่รู้ตามเป็นจริง ความไม่แทงตลอด ความไม่ถือเอา โดยถูกต้อง ความไม่หยั่งลงโดยรอบคอบ ความไม่พิจารณา ความไม่กระทำให้ประจักษ์ ความ ทรงปัญญา ความโง่เขลา ความไม่รู้ชัด ความหลง^๕

กล่าวได้ว่า สภาพของจิตที่มีความโลภ ความโกรธ และความหลง อาจจะทำให้เกิด อาชญากรรมเวลาหนึ่งเวลาใดก็ได้ หากมีการกระทำที่เป็นการละเมิดกฎหมายของบ้านเมือง

เรื่องของปัจจัยทางจิตนี้หากพิจารณาให้ถ่องแท้แล้ว พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญ ในเรื่องของ มิจฉาทิฐิ เป็นอย่างมาก ถือได้ว่า มิจฉาทิฐิ เป็นรากเหง้าแห่งการทำความชั่ว ของคนที่ขาดหลักธรรมเป็นเครื่องครองใจ ความคิดเกี่ยวกับปัจจัยทางจิตในทางพระพุทธศาสนา สอดคล้องกับความคิดเกี่ยวกับปัจจัยเดียวกันนี้ ที่มีอธิบายอยู่ในตำราอาชญาวิทยาในยุคปัจจุบัน ทิศทางอาชญาวิทยาที่กล่าวถึงปัจจัยทางจิตใจว่ามีความก้าวร้าว ความมุ่งร้าย ความเร่าร้อน ความยึดมั่นในตนเอง หรือความเห็นแก่ตัวอาจนำไปสู่การประกอบกิจกรรมที่เป็นความผิดกฎหมาย หรือเป็นอาชญากรรมได้ ข้อสรุปนี้ได้ครอบคลุมเรื่องความโกรธ ความโลภ ความหลงไว้หมดสิ้น ความเห็นแก่ตัวอย่างเดียวกันก็คลุมความโกรธ ความโลภ ความหลงไว้แล้ว

ความจริงแล้วพระพุทธศาสนามีความเข้าใจปัจจัยทางจิตได้ละเอียดลึกซึ้งมาก ที่ยกมา ให้เห็นข้างต้นนั้นเป็นเพียงส่วนน้อยเท่านั้น ผู้สนใจเกี่ยวกับปัจจัยทางจิตควรจะได้อ่านเรื่องนี้ใน พระอภิธรรมปิฎกเป็นการเฉพาะ จะสามารถเข้าใจความสลับซับซ้อนของจิตได้เป็นอย่างดี ในวิชา ว่าด้วยเหี้ยอาชญากรรมก็ได้กล่าวไว้มากถึงกรณีที่คนต้องกลายเป็นอาชญากร โดยเฉพาะการ ฆาตกรรมก็เพราะความโกรธ (โทสะ) เป็นเหตุ เรื่องความโกรธและทำให้เกิดเหตุร้ายนี้ มีกรณี ตัวอย่างเกิดขึ้นมากมายในชุมชนต่างๆ ทั่วไปในโลก

ความหลงหรือความมกมายหรือความโง่จัดเป็นสิ่งเดียวกัน ปัจจัยทางจิตในลักษณะนี้ ทำให้เกิดอาชญากรรมได้มากมาย คนที่มีความหลงหรือมีความโง่ อาจจะถูกเป็นเหยื่อหรืออาจจะ ประกอบอาชญากรรมเสียเองก็ได้ คนหลอกลวงมีมากมาย เพราะความโง่หรือความหลงของเหยื่อ ความคิดที่ผิด ปัจจัยเบื้องต้นที่จะทำให้คนประกอบอาชญากรรมก็คือความหลงผิดนั่นเอง ความ หลงและความมกมายน่าจะเป็นรากฐานของความโลภและความโกรธเสียด้วยซ้ำ ภาวะของจิตที่มี ความหลงนี้ ถือว่าเป็นภาวะแห่งความเจ็บป่วยทางอารมณ์และทฤษฎีในทางจิตวิทยาก็มีสมมติฐาน ที่ว่าอาชญากรรมก็คือ ผู้เจ็บป่วยในทางอารมณ์มากกว่าการสืบทอดทางพันธุกรรม

การเจ็บป่วยทางอารมณ์นี้คงตรงกับคำว่า “โรคทางวิญญูณ” ที่ท่านพุทธทาสภิกขุได้ กล่าวไว้ พุทธทาสภิกขุ ได้ให้อธิบายไว้ว่า ปัจจัยทางจิตในพระพุทธศาสนานั้นต้องเข้าใจให้

^๕ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๘๐.

ชัดเจนไว้ด้วยว่า เป็นเรื่องที่เน้นในเรื่องของวิญญาณ ในที่นี้ไม่ได้หมายความว่าวิญญาณถูกตีปีศาจ ถูกผีสิง อะไรทำนองนั้นไม่ใช่ หมายถึง วิญญาณหรือจิตหรือมโนในส่วนลึกที่มันเป็นโรคได้ด้วยอำนาจของกิเลส โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ อวิชชา หรือ มิจฉาทิฏฐิ เป็นจิตที่ประกอบอยู่ด้วยอวิชชา หรือมิจฉาทิฏฐิ แล้วก็เป็นโรคทางวิญญาณ คือเห็นผิดก็เป็นเหตุให้พุดผิด คิดผิด ทำผิด แล้วก็เป็นโรคตรงที่ทำผิด คิดผิด พุดผิด โรคทางวิญญาณเป็นกันทุกคนไม่ยกเว้นใคร ส่วน Physical disease mental disease นั้น เป็นกันบางคนและเป็นบางเวลา และเรื่องมันก็ไม่มากมายเสียหายใหญ่โตอะไรมากนัก คือ ไม่ทำให้ใครเป็นทุกข์อยู่ทุกลมหายใจเข้าออกได้เหมือนกับโรคทางวิญญาณ เพราะฉะนั้นโรคทางร่างกายหรือโรคจิต (Mental disease) นี้ไม่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ซึ่งเป็นยาแก้โรคทางวิญญาณ หรือไม่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าที่เป็นแพทย์ในทางวิญญาณโดยตรง จึงเหลือแต่โรคที่เราต้องบัญญัติลงไปว่า Spiritual disease และเรียกว่า “โรคทางวิญญาณ” ดิกว่า^{๑๑}

ได้กล่าวมาแล้วว่า อาชญากรรมที่เกิดจากโรคจิต โรคประสาทหรือโรคทางกายนั้นมีเป็นส่วนน้อย ไม่ค่อยจะเป็นปัญหาทางสังคมเท่าใดนัก แม้จะได้กล่าวกันไว้ในตำราอาชญาวิทยา ในปัจจุบันก็ถือว่าได้ว่าเป็นความรู้ส่วนหนึ่งที่จะควรรับทราบไว้ แต่สิ่งสำคัญที่จะควรพิจารณา ก็คือทำไมคนที่ไม่เป็นโรคจิตหรือโรคประสาทจึงประกอบอาชญากรรมกันมาก หากนำคำตอบในพระพุทธศาสนามาตอบก็อาจจะตอบได้สั้นๆ ว่าเพราะคนเป็นโรคทางวิญญาณ คนที่มีความโลภ ความโกรธ และความหลงก็คือคนที่เป็นโรคทางวิญญาณ เป็นคนที่มีพิษร้ายอยู่ในจิตใจคำถามต่อไปมีว่า ความโลภ ความโกรธ และความหลงนั้นมีรากฐานมาจากอะไร หรือมีอะไรเป็นเหตุ

ประมุข สวัสดิมงคล กล่าวว่า ปัญหายาเสพติดเป็นปัญหาที่แก้ไขได้ยาก มักจะพบว่าในบริเวณที่ชุมชนหนาแน่น หรือแหล่งเสื่อมโทรมนั้น มักจะเป็นแหล่งที่ทำให้เกิดปัญหายาเสพติด เช่น บริเวณเขตคลองเตย เขตดินแดง เป็นต้น ปัญหายาเสพติดและอาชญากรรมต่างๆ เป็นปัญหาหนึ่งในแหล่งเสื่อมโทรม ก่อเกิดปัญหาต่างๆ ตามมา เช่น การลักเล็กขโมยน้อย การลักชิงวิ่งราว และการกลายเป็นคดีอาชญากรรมต่างๆ จากการศึกษาค้นคว้าพบว่า สาเหตุของยาเสพติดที่ก่อให้เกิดอาชญากรรมนั้น มีดังนี้

๑. การมีเวลาว่างมากเกินไป เนื่องมาจากการไม่ได้ศึกษาเล่าเรียน เมื่อขาดการศึกษาทำให้หางานทำยาก จึงเกิดปัญหาการว่างงาน ส่วนมากมักจะเป็นกลุ่มวัยรุ่นที่มีอายุระหว่าง ๑๔ ถึง ๑๕ ปี มักจะจับกลุ่มรวมกันเป็นแก๊งค์ ชักชวนกันใช้ยาเสพติดเมื่อขาดเงินทางการเงินมากขึ้นจึงเป็นสาเหตุของข้อ ๒ คือ

๒. สภาพแวดล้อมชักนำไป เมื่อขาดเงินทางการเงินก็จะชักชวนให้ผู้อื่นมาติดยาเสพติดให้มากขึ้น ผู้ติดก่อนจะหาเงินมาโดยวิธีจ่านาของของตนเอง ของคนในครอบครัว ต่อมาก็ลัก

^{๑๑} พุทธทาสภิกขุ, แก่นพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์พระนคร, ๒๕๑๕), หน้า ๑๒.

เลิกขโมยน้อยจนกลายเป็นมากขึ้น และในที่สุดถึงขั้นก่ออาชญากรรมได้เมื่อมีความต้องการเสพอย่างรุนแรง^{๑๑}

Professor H.J. Eysenck 1970 : 113 นักจิตวิทยาชาวเยอรมันได้ประมาณไว้ว่า ประชาชนที่ประกอบอาชญากรรม หรือประชาชนที่เป็นอาชญากรมีน้อยกว่าร้อยละ ๑๐ ของประชาชนทั้งประเทศ ศาสตราจารย์ผู้นี้ได้ชี้ให้เห็นว่าคนส่วนใหญ่ดำรงตนอยู่ด้วยการทำความดีไม่ข้องแวะกับการประกอบอาชีพ โดยการเป็นอาชญากร และเป็นที่รู้จักกันในหมู่คนส่วนใหญ่แล้วว่า คนที่ทำความดีนั้นมิใช่เพราะตำรวจคอยห้ามปรามเอาไว้ เพราะตำรวจเป็นส่วนน้อย Professor Eysenck ได้ตั้งคำถามว่าเหตุใดคนส่วนมากในสังคมจึงดำรงตนอยู่อย่างเหมาะสม มีศีลธรรมและความประพฤติดีและการกฎหมายและได้ตอบคำถามดังกล่าวไว้ดังนี้ว่า การที่คนไม่ประกอบอาชีพอาชญากรรมก็เพราะว่า เขาเหล่านั้นมีแสงสว่างภายในใจ มีhiriโอดับปะ หรือวัฒนธรรมประจำใจซึ่งเป็นสิ่งชักนำให้เขามีศีลธรรม หรือมีความประพฤติดี และการกฎหมาย นี่เป็นคำตอบที่ควรแก่การพิจารณา การที่คนเราอยู่ในสถานะแวดล้อมที่อาจจะขโมยทรัพย์สินได้ และหากขโมยไปแล้วก็จะไม่ถูกจับแน่นอนแต่เขาก็ไม่ประพฤติเช่นนั้น ย่อมเป็นสิ่งแสดงให้เห็นว่ามีบางสิ่งบางอย่างภายในตัวที่คอยเหนี่ยวรั้งอยู่ อาจจะเรียกสิ่งนี้ว่าแสงสว่างภายในใจ หรือhiriโอดับปะ หรือวัฒนธรรมประจำใจ ก็ไม่มีข้อแตกต่างกันแต่ประการใดความแจ่มชัดมันอยู่ตรงที่ว่าของสิ่งนี้นั้นมีอำนาจอย่างมหาศาลที่จะคอยควบคุมพฤติกรรมของคนเราได้ดีกว่าความกลัวตำรวจและผู้พิพากษาเสียอีก คนมีศีลธรรมหรือมีความประพฤติดีเพราะมีเงื่อนไขกำหนดให้เขาดี (Eysenck, 1970) หรือมีแรงเสริมที่คอยส่งให้เขามีอยู่เรื่อยไป นั่นคือความคิดในแง่วิทยาศาสตร์ที่ว่าอาชญากรรมคือผลิตผลของสังคม^{๑๒}

Donald R. Taft กล่าวว่า ต้องเปลี่ยนความเสียใหม่ว่าผู้ทำความผิดต้องรับผิดชอบในความผิดของตนเองด้วยจึงถูกต้อง และได้แสดงแนวคิดว่าเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้อาชญากรรมมีน้อย

๑. เป็นสังคมที่ไม่เปลี่ยนแปลง
๒. ไม่มีความขัดแย้งกันในทางวัฒนธรรม
๓. มีการแข่งขันกันในทางเศรษฐกิจน้อยมาก
๔. มีการบริโภควัตถุปัจจัยอย่างพอเหมาะพอควร

^{๑๑} ประมุข สวัสดิมงคล, “แหล่งชุมชนกับปัญหาเสพติด”, เอกสารเผยแพร่สำนักงาน ป.ป.ส. สำนักนายกรัชมุนตรี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๒๕๒๑), หน้า ๓.

^{๑๒} อัมณพ ชูบำรุง, อ.ศรีสมบัติ โชคประจักษ์ชัด, “ว่าด้วยเหยื่ออาชญากรรม (Victimology) ISBN : 974-588-039-6”, (นครปฐม : โรงพิมพ์พัฒนาสาธาณสุข อาเซียน, ๒๕๒๕), หน้า ๕๓-๕๔

๕. แต่ละคนเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง
๖. สมาชิกดำรงอยู่โดยละเว้นอบายมุข
๗. สภาวะแวดล้อมทางกายภาพเป็นไปอย่างถูกสุขลักษณะ
๘. มีความเป็นอยู่ด้วยความสนิทสนมคุ้นเคยกัน
๙. คนมีศีลธรรมและเคารพศาสนา
๑๐. มีความเข้มงวดกวดขันในเรื่องการใช้เสรีภาพ^{๑๓}

Matsushita, 1976 กล่าวว่าในสังคมชาวญี่ปุ่นมีอาชญากรรมอยู่น้อย ทั้งที่มีพลเมืองมาก และแออัดยัดเยียด สาเหตุเนื่องมาจาก

๑. ความเจริญรุ่งเรืองในทางเศรษฐกิจหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ทำให้เกิดการ-
ขโมยลดลงเพราะคนมีทางทำมาหากินโดยวิธีการอย่างอื่นแทนการ ขโมยได้นอกจากนี้ความอยู่ดีกินดีของประชาชน ทำให้คนลดความวิตกกังวลและความก้าวร้าว
ลงไป เป็นผลให้อาชญากรรมประเภทรุนแรงลดลงไปด้วย
๒. ความมีศีลธรรมของประชาชนก็ช่วยให้อาชญากรรมลดลงได้มาก
๓. การควบคุมอาวุธปืนและยาเสพติดอย่างจริงจัง
๔. ไม่มีปัญหาความขัดแย้งในเรื่องเชื้อชาติ
๕. ตำรวจมีความสามารถสูงในการแก้ไขปัญหาอาชญากรรม^{๑๔}

Yodhio Suzuki นักอาชญวิทยาชาวญี่ปุ่น กล่าวว่าสภาพสังคมที่จะทำให้เกิดอาชญากรรมขึ้นโดยทั่วไป หมายถึงมีเชื้ออาชญากรรมมากด้วย คือสังคมที่ไม่สนับสนุนให้มีการแสวงหาชีวิตที่มีความหมายสังคมเช่นนั้นคือ สังคมที่มียาจน และการว่างงานแพร่กระจายไปทั่ว ไม่มีความยุติธรรมในการกระจายความมั่งคั่ง ให้บริการแก่คนที่เสียเปรียบในทางสังคมไม่เพียงพอ มีการกดขี่หรือขาดความมั่นคงในทางการเมือง มีอคติต่อชนกลุ่มน้อย สังคมที่ไม่สนับสนุนให้มีการแสวงหาชีวิตที่มีความหมาย เป็นสังคมที่ไม่เห็นความสำคัญของคนเท่าที่ควร ดันเหตุสำคัญของการเกิดอาชญากรรมมาก หรือเกิดเชื้ออาชญากรรมมากที่เกี่ยวกับเงื่อนไขของสังคมก็คือ คนส่วนมากอยู่ในฐานะเสียเปรียบทางเศรษฐกิจและสังคม แหล่งสลัมหรือเขตยากจนในเมืองใหญ่เป็นตัวชี้ที่เด่นชัดของความเสียเปรียบในทางเศรษฐกิจและสังคม^{๑๕}

รศ.อัญนพ ชูบำรุง กล่าวโดยสรุปสภาวะของสังคมที่ทำให้อาชญากรรมมีมากและเกิดเชื้ออาชญากรรมมากน่าจะได้แก่สิ่งต่อไปนี้

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๕๕.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๕๖.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๕๘.

๑. ความยากจนและความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม
๒. ความเป็นอยู่ที่ยากลำบากและขาดคุณธรรม
๓. ความเป็นอยู่ที่ยากลำบากความร่วมมือในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรม
๔. เจ้าหน้าที่บังคับใช้กฎหมายขาดความจริงจังในการปฏิบัติงาน
๕. ขาดความมั่นคงในชีวิตครอบครัว
๖. ขาดผู้นำที่มีความสามารถ

เงื่อนไขดังกล่าวนี้ดูเหมือนว่าเงื่อนไขความยากจนจะเป็นเงื่อนไขหลัก และในการแก้ไขปัญหาความยากจนก็เป็นสิ่งที่ทำได้ยากในระบบสังคมที่ถือเงินเป็นพระเจ้าและขาดความสามารถทางการเมืองในการแบ่งปันผลประโยชน์ให้ทั่วถึง^{๑๖}

๒.๑.๒ ตัวอย่างการประกอบอาชญากรรมในสมัยพุทธกาล

ขอยกชาดกในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ที่มีเรื่องราวเกี่ยวกับการกระทำความผิดของบุคคลด้วยมิจฉาทิฎฐิ ซึ่งพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญในเรื่องมิจฉาทิฎฐินี้มากมาเป็นกรณีศึกษา เพื่อชี้ให้เห็นต้นเหตุแห่งการประกอบอาชญากรรม และได้รับโทษจากผลการทำบาปตามหลักกรรมทางพระพุทธศาสนาใน ๒ กรณี คือ องคุลิมาล และวิทูรกะ

ก. องคุลิมาล

สาเหตุหลักที่ทำให้ “องคุลิมาล”^{๑๗} ต้องผันชีวิตไปเป็นโจรนั้นในกัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถากล่าวไว้ว่า เพราะถูกอาจารย์หลอกว่ามีวิชาอันเป็นศาสตร์ชั้นสุดยอดอยู่วิชาหนึ่งถือได้ว่าเป็นศาสตร์ความรู้ที่สูงที่สุดแห่งมนุษยชาติ ถ้าเรียนวิชานี้ได้สำเร็จก็ไม่ต้องเรียนวิชาใดๆ ในโลกแต่ก่อนที่จะเรียนวิชาได้นั้นต้องฆ่ามนุษย์ให้ได้ครบหนึ่งพันคนก่อน การที่อาจารย์หลอกลูกศิษย์เช่นนี้ก็เพราะว่าต้องการให้ทำความผิดด้วยการฆ่าคน เพราะอาจารย์เข้าใจผิดว่า “องคุลิมาล” นั้นลึกลอบเป็นชู้กับภรรยาตน จึงมีความโกรธแค้นมาก จึงออกอุบายให้ลูกศิษย์ไปฆ่าคน ด้วยคิดว่าบรรดาญาติๆ ของคนนับพันที่ตายไปก็จะมาตามล้างแค้นฆ่า “องคุลิมาล” ให้เอง

ข้อที่ควรวิจัยในแง่ของการศึกษา ถึงเหตุจูงใจในเชิงอาชญาวิทยาของนี้ก็คือ อะไรเป็นมูลเหตุที่แท้จริงของการเป็นฆาตกร

สำหรับทฤษฎีทางพุทธศาสนาแล้วอาจแบ่งมูลเหตุออกเป็น ๒ ประเด็น คือ

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๐๐.

^{๑๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘). หน้า ๔๗๓.

๑. เหตุไฉน

๒. เหตุไฉน

๑. เหตุไฉน หมายถึงผลของกรรมที่ส่งผลข้ามกาลเวลาในรูปของปรากฏการณ์สองลักษณะ คือ

๑.๑ กรรมที่ส่งผลในแง่ของการสืบสันดาน พุทธศาสนามีมติว่าสรรพสัตว์ทั้งหลายไม่ได้มีชีวิตเพียงชาติเดียวแล้วจบสิ้นกันไป ทุกชีวิตเมื่อตายแล้วถ้าไม่ใช่อรหันต์ย่อมต้องเกิดใหม่ ด้วยขบวนการของปฏิภังคสมุปบาท ในยามที่ดำรงชีวิตอยู่ในชาติหนึ่งๆ กรรมใดๆ ที่สัตว์นั้นๆ ทำลงไปแต่ละกรรมจะก่อให้เกิดผลของกรรมหลากหลายแง่มุม หนึ่งในบรรดาความหลากหลายแง่มุมนั้น คือ ส่งผลในรูปของการสืบสันดานอุปนิสัย กล่าวคือถ้าผู้ใดชอบทำกรรมชนิดใดๆ ก็จะก่อให้เกิดนิสัย ให้เกิดนิสัยโน้มน้าวที่จะทำกรรมแบบเดียวกันซ้ำอยู่เรื่อยๆ “องคุลิมาล” เคยเกิดเป็นจอมโจรไปริสาท ฆ่าคนไม่เว้นแต่ละวันแม้ไปเกิดในอบายชดใช้กรรมแล้ว กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ ความชำนาญในการฆ่าคนยังคงติดสันดานมาจนกลายเป็นอาชญากรสำคัญ มิติทางพุทธศาสนายังคงให้ความสำคัญที่มูลเหตุทางจิตใจเป็นสาเหตุหลักอันดับหนึ่งของการก่ออาชญากรรมทั่วทุกมุมโลก และสามารถอธิบายเชื่อมโยงสัมพันธ์ระหว่างจิตใจ กิเลส กรรมและกฎแห่งกรรม เป็นขั้นตอนอย่างมีเหตุผลใกล้เคียงกับข้อเท็จจริงมากที่สุด สัพพัญญุตญาณ^{๑๔} ย่อมมีสถานะพ้นไปจากนักคิดพล่านทางทฤษฎี

๒. เหตุไฉน ได้แก่กับบริบทแวดล้อมที่มีอิทธิพล ต่อการตัดสินใจก่ออาชญากรรม ส่วนมากแล้วปัจจัยประเภทนี้มักเป็นพหุปัจจัย ซึ่งพอจะนำมากล่าวได้คร่าวๆ ดังนี้

๒.๑ องคุลิมาล อยู่ในสังคมที่แวดล้อมด้วยคนอิจฉาและชิงชัง ไม่มีความจริงใจในการคบหา การชิงดีชิงเด่น ความไม่ยอมให้ใครเกินหน้าใคร ย่อมเป็นสังคมที่ไม่อบอุ่น อาจมีส่วนหล่อหลอมทำให้มีจิตใจอ้างว้างไร้ที่พึ่งพิง ไม่มีความสุขกายสุขใจในระหว่างใช้ชีวิตอยู่ที่นั่น จึงพยายามเล่าเรียนวิชาอย่างคร่ำเคร่งเพื่อให้งานการศึกษาโดยเร็วจะได้รับกลับบ้านเมืองของตน

๒.๒ นับตั้งแต่ ๕๐๐ ปี ก่อนคริสตกาลจนถึง ค.ศ. ๔๐๐ – ๕๐๐ นั้น

สังคมสมัยนั้นมีค่านิยมเรื่อง ศาสตร์ วิชา ความรู้ เมธีวิถี ความรุนแรงของอารมณ์ร่วมทางสังคมอยู่ที่การศึกษาปฏิบัติตนจนถึงขั้นค้นพบ อันติมะสัจจะ (สัจจะอันสูงสุดของชีวิต) ซึ่งจะเรียกว่า นิพพาน นิพพาน ปรมาตมัน อมตะสัจจะ พวกใดที่ไม่ถึงกับสมักรใจจะเป็นนักบวชก็ต้องศึกษาวิทยาการศาสตร์สาขาต่างๆ ให้เจนจบ องคุลิมาล โคนกระแสนิยมแห่งยุคสมัยกดดันจึงคร่ำเคร่งเล่าเรียนอย่างจริงจัง

^{๑๔} ดูรายละเอียดใน พ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๒๐/๑๘๓.

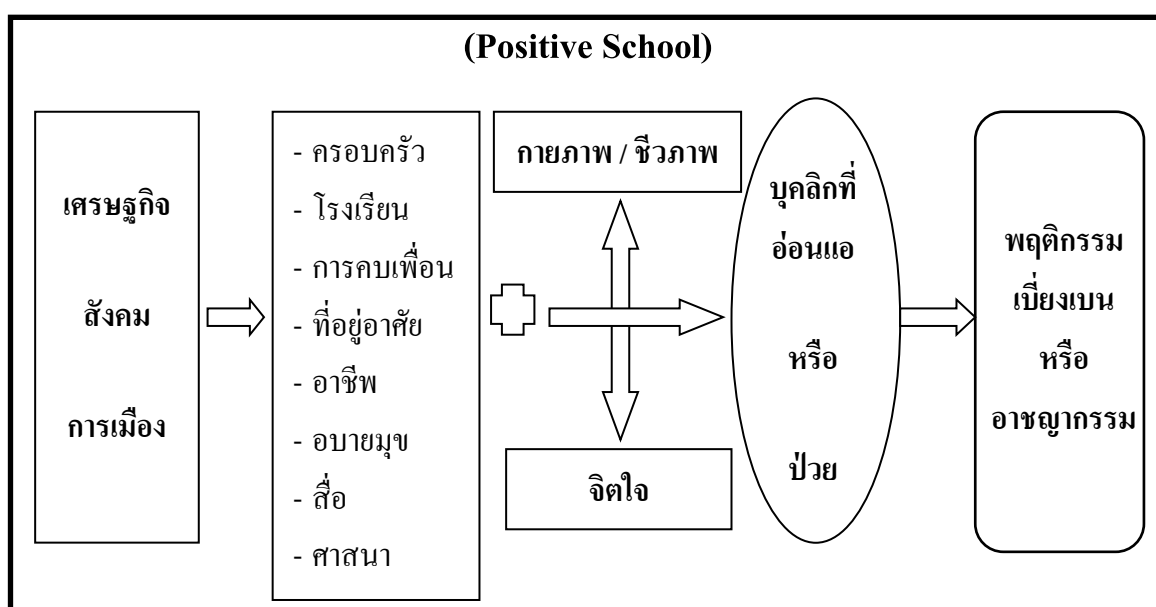
๒.๓ บิดามารดาคิดต่อ องค์กรุณมาล มาโดยตลอดคิดเสมอว่าสักวันก็ต้องเป็นโจร จึงมีท่าทีที่ไม่อ่อนโยนอบอุ่นทำให้เป็นแรงบีบคั้นให้ต้องพยายามเรียนให้จบเพื่อทำความพอใจให้บิดา

ด้วยเหตุผลทั้งหมดดังที่กล่าวมานี้ กดดันให้องค์กรุณมาลทำทุกอย่างเพียงเพื่อขอให้ได้วิชาเรียนจบโดยเร็ว จึงหลงเชื่ออาจารย์ทำผิดจนถึงขั้นฆ่าคน

ผู้วิจัยมองสาเหตุการกระทำความผิดในกรณีขององค์กรุณมาลตามแนวทางทฤษฎีทางตะวันตก ถือได้ว่าเป็นบุคคลวิกลจริต เพราะขณะที่ทำความผิดมีลักษณะกึ่งบ้ากึ่งวิปริตไม่อาจควบคุมตนเองได้ เพราะมีจิตที่ถูกรบกวนจิตใจ โดยในวิถีชีวิตจริงก่อนที่จะเริ่มฆ่าคน มีความประพฤติดีงาม สามารถเล่าเรียนเขียนอ่านได้อย่างเชี่ยวชาญ และประสบผลสำเร็จจนเพื่อนๆ พากันอิจฉาและรวมหัวกันไต่ร้ายป้ายสี จนเกิดเหตุกดดันให้ต้องทำความผิดถึงขั้นฆ่าคนตายเป็นจำนวนถึง ๕๕๕ คน กรณีขององค์กรุณมาลมีมูลเหตุคล้อยจองกับทฤษฎีทางตะวันตกของ **Cesare Lombroso**

ตามทฤษฎีของ **Cesare Lombroso** คือ แนวคิดของสำนักปฏิฐานนิยม (Positive School) ผู้ที่ประกอบอาชญากรรม คือ ผู้ที่ถูกสภาพแวดล้อมและปัจจัยต่างๆ บีบบังคับ (Determinism) “อาชญากร เปรียบเสมือนผู้ป่วย จำเป็นต้องได้รับการบำบัดรักษา” (Bring Back Beast : B.B.B) การแก้ไขผู้มีบุคลิกภาพเสียให้กลับสู่สังคม เหตุที่เจ็บป่วย เพราะถูกสภาพแวดล้อมหล่อหลอม หรือบีบบังคับ สำหรับการอธิบายถึงสาเหตุในการกระทำผิดตามหลักอาชญาวิทยา ทฤษฎีที่ใช้อธิบายถึงสาเหตุอาชญากรรมโดยส่วนใหญ่เป็นทฤษฎีแนวสำนักปฏิฐานนิยม ซึ่งนำมาอธิบายตัวแปรหรือสภาพแวดล้อมแต่ละประเภทที่ทำให้เกิดอาชญากรรม ดังนี้

ภาพที่ ๒.๒ ทฤษฎีการกระทำความผิดแนวสำนักปฏิฐานนิยม (Cesare Lombroso)

ที่มา <http://www.polsci.chula.ac.th>

ตารางภาพแสดงทฤษฎีอาชญาวิทยาที่คล้องจองกับพฤติกรรมการกระทำความผิดของ
องค์มีมาว่าถูกสภาพแวดล้อมและปัจจัยต่างๆ บีบบังคับให้เป็นอาชญากร

ข. วิทูทกะ

เป็นพระโอรสของพระเจ้าปเสนทิโกศลที่ประสูติจากนางวาสภขัตติยมารดาที่เป็นลูก
นางทาส เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงทราบความจริงจึงทรงกริ้วมาก รับสั่งให้ปลดนางวาสภขัตติ-
ยาจากมเหสีเป็นสามัญชนและปลดวิทูทกะออกจากความเป็นมกุฎราชกุมารหมดศักดิ์และสิทธิที่
จะขึ้นครองราชย์ตลอดไป เจ้าชายวิทูทกะบังเกิดความแค้นจึงคิดทำการรัฐประหารเป็นกบฏชิงบัล
ลังก์พระราชบิดา ในที่สุดก็สามารถยึดอำนาจจากพระบิดาได้สำเร็จ

เมื่อพระเจ้าวิทูทกะได้ครองอำนาจเต็มแล้ว สิ่งที่ทรงคิดจะกระทำเป็นอันดับแรกก็คือ
การกรีธาทัพบุกแคว้นศักกะของพวกสาकยตระกูล เพราะในขณะที่พระองค์มีพระชนมายุได้ ๑๖
ชันษาได้ไปเที่ยวเยี่ยมญาติฝ่ายพระมารดาที่กรุงกบิลพัสดุ์ เมื่อทางกรุงกบิลพัสดุ์ทราบข่าวการมา
เยือนของเจ้าชายวิทูทกะต่างก็พากันรังเกียจ ประจักษ์กันว่า จะไม่ยอมให้พวกสาकยราชพระองค์ใด
ต้องยกมือไหว้ลูกจันทาลให้เป็นอุปมงคลแก่มือที่ไหว้ จึงได้ส่งพวกราชกุมารราชกุมารีที่อายุน้อย
กว่าวิทูทกะ ไปที่อื่นเสียหมด เมื่อวิทูทกะเสด็จมาถึงกรุงกบิลพัสดุ์ จึงพบแต่คนที่ตนต้องยกมือไหว้
ไม่เจอใครที่มีศักดิ์เป็นน้องที่ต้องยกมือไหว้ตนเลย ระหว่างเดินทางกลับมีทหารคนหนึ่งลี้มิดดาบ
จึงรีบกลับมาเอาได้เห็นนางทาสีพากันเอาน้ำเจื่อน้ำนมลาดล้างทำความสะอาดแผ่นกระดานที่
วิทูทกะประทับ เมื่อทรงทราบ

ทรงพิโรธมาก ได้กล่าวอาฆาตไว้ว่า จะเอาเลือดในลำคอของพวกสาकยยะล้างแผ่น
กระดานนั้น” พระเจ้าวิทูทกะทรงพิโรธ อาฆาตพวกสาकยยะ เพราะถูกดูหมิ่นว่าพระองค์เป็นบุตร
ของนางทาสี

ด้วยวัยเพียง ๑๖ ชันษาวิทูทกะได้ทำการใหญ่สองประการ คือ

๑. ทำรัฐประหารในโกศลรัฐ แล้วปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์

๒. ทำฆาตกรรมล้างเผ่าพันธุ์พวกสาकยราชแห่งแคว้นศักกะ

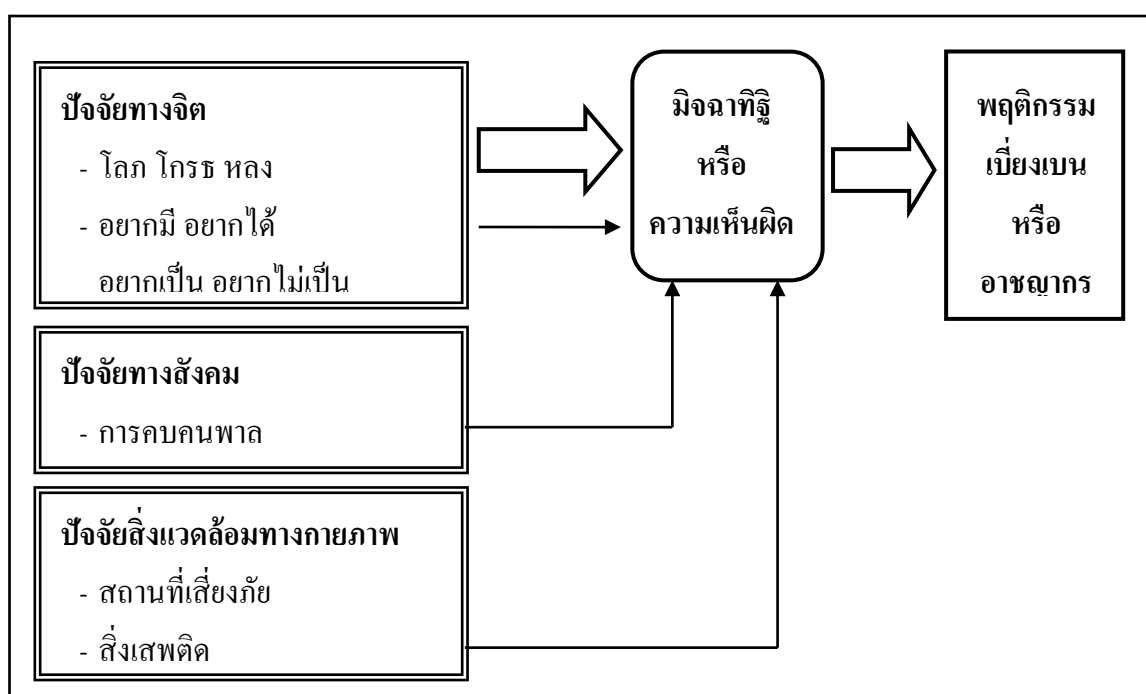
พระพุทธองค์ทรงเสด็จไปห้ามวิทูทกะถึง ๓ ครั้ง ไม่ให้ไปฆ่าสาकยวงศ์ พอถึงครั้งที่ ๔
พระศาสดาทรงพิจารณาเห็นบุญกรรมของพวกสาकยยะ ที่เคยเอายาพิษโปรยลงในแม่น้ำ ทำให้สัตว์น้ำ
ตายหมู่เป็นอันมาก กรรมนั้นกำลังจะมาให้ผล พระองค์ไม่สามารถต้านทานขัดขวางได้ จึงมิได้เสด็จ
ไปในครั้งที่ ๔ พระเจ้าวิทูทกะ จับพวกสาकยยะฆ่าเสียมากมายไม่เว้นแม้แต่เด็กที่กำลังดื่มนม

เมื่อเสร็จศึกแล้วเดินทัพกลับแคว้นโกศล ระหว่างทางพักกองทัพค้างแรมตามริมฝั่ง
แม่น้ำ ตอนดึกเกิดน้ำป่าไหลหลากพัดพากองทัพทั้งกองจมหายไปกับสายน้ำ รวมทั้งวิทูทกะก็
สิ้นพระชนม์ไปกับกับสายน้ำเช่นกัน

สำหรับมูลเหตุจูงใจของการปาดิบาดนี้ น่าจะมาจากความอับอายคับแค้นพยายามที่ถูกกระทำให้เป็นคนจันทาลกลายเป็นกาสิบุคคลโดยที่ไม่ใช่ความผิดของตน จากคนที่เคยมียศฐาบรรดาศักดิ์ มีสถานภาพสูงสุดของประเทศกลายมาเป็นคนมีสถานภาพต่ำสุดของประเทศในเวลาชั่วพริบตา

กรณีของวิฑูทกะสามารถเปรียบเทียบได้กับการกระทำความผิดของบุคคลในสังคมปัจจุบัน โดยสามารถประยุกต์เข้ากับหลักทฤษฎีอาชญาวิทยา ในทฤษฎีตราบาป (Stigma) ของ Erving Goffman การที่สังคมกำหนดศีตรา หรือกำหนดพฤติกรรมของบุคคลในสังคมให้เป็นการกระทำผิด จะเปรียบเสมือนตราบาป หรือรอยมลทินที่กำหนดพฤติกรรมของบุคคลนั้นให้กระทำผิดตามตราบาป หรือรอยมลทินที่ได้รับจากสังคม อาชญากร เกิดจากการศีตราของคนในสังคม

ภาพที่ ๒.๓ ภาพแสดงทฤษฎีอาชญาวิทยาแนวพุทธที่คล้องจองกับเรื่องราวของวิฑูทกะ (ทฤษฎีตราบาปของ Erving Goffman)

ที่มา <http://www.polsci.chula.ac.th>

สรุปวิเคราะห์ ทั้งสองกรณีตัวอย่าง สาเหตุของการกระทำผิดถึงขั้นปาดิบาด ซึ่งผู้วิจัยได้วิเคราะห์และสังเคราะห์สาเหตุของการกระทำผิดของสองกรณีตัวอย่าง ซึ่งมีผลลัพธ์ที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิงตามหลักฐานปรากฏในพระไตรปิฎก ดังต่อไปนี้

๑. กรณีของอุลิมาล ฆ่าคนตายจำนวนมาก ผิดศีลข้อปาณาติบาต ต้องตกขุมนรกโลกกันท์ (แต่ที่ไม่ได้รับโทษทัณฑ์ เพราะได้สำนึกบาปหลังจากได้พบพระพุทธเจ้า เกิดศรัทธาอย่างแรงกล้า ได้บวชเป็นพระภิกษุสาวกของพระพุทธองค์ และได้บำเพ็ญตนจนถึงขั้นบรรลอรหัตต์ สาเหตุของการที่ไม่ต้องใช้กรรมและยังสามารถบรรลธรรมจนถึงมรรคผลนิพพาน เพราะได้รับกรรมจากการกระทำของตนไปแล้ว คือ ขณะที่พระอุลิมาลเดินบิณฑบาตในเมืองสาวัตถี ได้ถูกประชาชนขว้างปาด้วยก้อนอิฐ ก้อนหิน และท่อนไม้ จนศีรษะแตก เลือดไหลอาบทั่วทั้งตัว บาตรก็แตก ผ้าสังฆาฏิกี่ขาดวิน และคำด้วยถ้อยคำพุดหยาบคายโดยที่ไม่ได้โต้ตอบแต่อย่างใด พอพระอุลิมาลไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าพระพุทธองค์ตรัสว่า

“เธอจงอดกลั้นไว้เถิดพราหมณ์ เธอจงอดกลั้นไว้เถิดพราหมณ์ เธอได้เสวยวิบากกรรม ซึ่งเป็นเหตุให้เธอหมกหมัวอยู่ในนรกหลายปี หลายร้อยปี หลายพันปีในปัจจุบันนี้แล้ว”^{๑๙}

“กรรมที่จะให้ผลไปหมกหมัวในนรกเป็นเวลาหลายหมื่นหลายแสนปี เป็นอันท่านได้รับผลในปัจจุบัน” องค์อุลิมาลไม่ต้องตกนรกหมกหมัวเป็นเวลาหลายหมื่นหลายแสนปี เพราะท่านสำนึกบาป(ทำการก้าวล่วงบาปกรรม) ทำให้ท่านรับผลกรรมเป็นอันแสนเผ็ดเพียงในชาติปัจจุบันเท่านั้น แต่เป็นวิบากกรรมที่เบาบางลงมาก แล้ววิบากกรรมก็ไม่ให้ผลอีกต่อไป

ด้วยเหตุนี้พระอุลิมาลองค์อุลิมาลจึงไม่ตกนรกเพราะการสำนึกบาป ตั้งใจเลิกฆ่าคนอื่นอีกตลอดไป ไม่ใช่เพราะว่า องค์อุลิมาลไม่ตกนรกเพราะการบรรลอรหัตต์แต่อย่างใด เนื่องจากตอนที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “กรรมที่จะให้ผลไปหมกหมัวในนรกเป็นเวลาหลายหมื่นหลายแสนปี เป็นอันท่านได้รับผลในปัจจุบัน” ตอนนั้นพระอุลิมาลยังเป็นพระบวชใหม่อยู่ กลิ่นคาวเลือดที่ฆ่าคนตัดนิ้วมือ ๕๕๕ สพ เพิ่งหายไปเท่านั้น

การรับกรรมด้วยการถูกทำร้ายร่างกาย ได้รับความเจ็บปวดอย่างแสนสาหัสแล้วจึงถือว่า “กรรมเป็นโอหสิ” เพราะพระพุทธเจ้าตรัสว่า องค์อุลิมาลก้าวล่วงบาปกรรมแล้ว

เรื่องการทำผิดศีล ๕ ข้อใดข้อหนึ่ง และไม่ต้องรับผลกรรมในนรกนั้น พระพุทธองค์อธิบายว่าผู้ที่ตกนรกก็เพราะเหตุที่เขาไม่ยอมละวาจานั้น ยังไม่ละความคิดนั้น ยังไม่ ละความเห็น ในอสังขาสสูตร^{๒๐}ที่ว่า

“สัตว์ที่เราฆ่ามีอยู่ แม้เราก็ต้องไปอบาย ต้องตกนรก เขายังไม่ละวาจานั้น ยังไม่ละความคิดนั้น ยังไม่ ละความเห็นนั้น ย่อมตั้งอยู่ในนรก เหมือนถูกนำมาขังไว้”

แต่เขาจะไม่ตกนรก เพราะเขาได้ละวจา ละความคิดนั้น ละความเห็นนั้น ก้าวล่วงบาปกรรม ในอสังขาสสูตร

^{๑๙} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๕๒/๔๓๐.

^{๒๐} ดูรายละเอียดใน ส.สพ. (บาลี) ๑๘/๘๐๓๘-๘๑๓๒/๓๔๓-๓๕๓.

องคุลิมาล คือ ตัวอย่างของผู้กระทำความผิดด้วยความหลงผิด ไร้สติ ยังคิด มีวิชาเข้าครอบงำ ใช้ชีวิตด้วยความประมาท แต่เมื่อสำนึกผิดและได้กระทำความผิดจนบรรลุธรรมถึงขั้นได้มรรคผลนิพพาน ได้ชดใช้กรรมไปแล้วด้วยการอดทนรับความเจ็บปวดอย่างแสนสาหัส สามารถละซึ่งความผิด ละบาปกรรม ถือได้ว่ากรรมนั้นเป็น “กรรมเป็นอโหสิ”

๒. กรณีวิทูรโทษะ การฆ่าคนของวิทูรโทษะ เป็นการฆ่าที่เกิดจากความแค้นคลุกกรุ่นอยู่ตลอดเวลา คิดหาทางแก้แค้นอยู่ทุกขณะจิต เมื่อได้อ่านาจาราชสมบัติแล้วก็เสด็จไปฆ่าสาวกของศรัทธานิครุฑ พระองค์เป็นการฆ่าที่มีการวางแผนไว้ล่วงหน้าอย่างแยบยล ไม่ใช่หลงกระทำ ความผิดเพราะถูกชักนำ หรือล่อหลอกให้กระทำความผิด แต่กระทำความผิดด้วยความตั้งใจ

หลังจากที่พระเจ้าวิทูรโทษะและบริวารถูกน้ำหลากพัดลงมหาสมุทรตายกันหมดแล้ว ในวันรุ่งขึ้นภิกษุทั้งหลายสนทนากันในธรรมสภาเรื่องพระเจ้าวิทูรโทษะว่า เมื่อความปรารถนาของพระองค์ไม่ถึงที่สุด ก็สิ้นพระชนม์พร้อมด้วยบริวารเป็นอันมาก คือสิ้นพระชนม์ในขณะที่ยังมีความปรารถนาอื่นๆ อยู่อีกมาก พระศาสดาเสด็จมาสู่ธรรมสภา ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมโนระถของสัตว์ทั้งหลาย ยังไม่ถึงที่สุดนั่นเองแม้จักษุราชก็เข้ามาตัดชีวิตอินทรีแล้วให้จมลงในสมุทรคืออบาย ๔ คูหา้วยน้ำใหญ่หลาภมาท่วมชาวบ้านผู้หลับอยู่ละนั้น”

วิทูรโทษะต้องไปเสวยผลกรรมในนรก เพราะได้ประกอบกรรมชั่วปาณาติบาตฆ่าคนตายมากมาย และไม่มีการสำนึกผิดสังเกตุได้จากกรณีทีพระพุทธรองค์ได้เสด็จไปห้ามถึง ๓ ครั้ง ไม่ให้ไปรบราฆ่าฟัน อันเป็นการก่อบาปอย่างมหันต์ แต่ความพยายามของพระพุทธรองค์ก็หาได้ทำให้วิทูรโทษะเชื่อฟังหรือลุ่มเลิกความตั้งใจในการฆ่ามันได้ จนในที่สุดพระพุทธรองค์ต้องปล่อยให้ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นไปตามกฎแห่งกรรม ด้วยเหตุและปัจจัยของบุคคลแต่ละคนที่ได้เคยก่อกรรมไว้

กรณีของวิทูรโทษะเป็นกรณีที่แตกต่างจากกรณีขององคุลิมาลโดยสิ้นเชิง ซึ่งมีผลลัพธ์ในทางที่แตกต่างกันอย่างสุดขั้วทั้ง ๆ ที่ได้กระทำความผิดที่ร้ายแรงในลักษณะเดียวกันทุกประการที่ผู้วิชัยกล่าวเช่นนี้ด้วยเหตุผลที่ว่า พระพุทธรองค์เสด็จไปห้ามทั้ง ๒ คน แต่องคุลิมาลเชื่อฟังเลื่อมใส ศรัทธา และเลิกการกระทำชั่วโดยทันที และยอมชดใช้กรรมจนหมดสิ้น บำเพ็ญบุญกิริยาจนบรรลุเป็นพระอรหันต์ เป็นการพบพระพุทธรเจ้าเพียงครั้งแรก ก็มีความคิดที่จะละและเลิกทำความชั่ว เป็นการเชื่อฟังโดยทันที แต่กรณีของวิทูรโทษะแม้จะพบพระพุทธรองค์ถึง ๓ ครั้ง อีกทั้งยังทรงระลึกได้ว่าเมื่อครั้งที่พระองค์และพระมารดาถูกพระเจ้าปเสนทิโกศลถอดพระยศจากตำแหน่งมกุฏราชกุมารและพระมเหสี ทรงได้รับความช่วยเหลือจากพระบรมศาสดาที่ได้ตรัสปลอบพระเจ้าปเสนทิโกศลให้คลายความโกรธเรื่องสายเลือดนางทาสของพระมารดา จนพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงเชื่อ เมื่อได้ฟังสัจบัณฑของพระศาสดา จึงได้ทรงพระราชทานพระยศคืนให้แก่พระองค์และมารดา บุญคุณนั้นยังฝังอยู่ในพระทัยอย่างไม่เสื่อมคลาย คนที่มีความพยายามมาก มักเป็นคนที่มี

ความกตัญญูด้วยเหมือนกัน คือจำได้ทั้งความร้ายและความดีที่ผู้อื่นกระทำแก่ตน แต่ความแค้นในพระทัยยังคงคุกรุ่นไม่จางหาย จนสุดความสามารถที่พระพุทธองค์จะทรงช่วยไว้ได้ ชีวิตของวิฑูทกะจึงจบลงด้วยการที่ต้องไปปรับกรรมชั่วที่ก่อไว้ในอบายภูมิด้วยความทุกข์ทรมานไปเป็นเวลานานหลายชั่วกัปกลับ

ผู้วิจัยได้ชี้ให้เห็นความแตกต่างของผลกระทบที่ได้รับอันเกิดจากเหตุของการกระทำ ความผิดในรูปแบบเดียวกัน แต่ที่ได้รับผลกระทบแตกต่างกันเพราะความมีปัญญาที่แตกต่างกันนั่นเอง

๒.๑.๓ รูปแบบการพัฒนาจิตใจผู้ต้องขัง

การพัฒนาจิตใจผู้ต้องขังในทัศนะของนักพัฒนาจิตวิทยา หมายความว่า ถึงการพัฒนาพฤติกรรมของผู้ต้องขังตามกระบวนการอบรมทางจิตใจทั่วไป การอบรมทางสังคมศึกษา การอบรมทางศาสนา และการอบรมทางศีลธรรม เพื่อช่วยให้ผู้ต้องขังประพฤติปฏิบัติเช่นเดียวกับบุคคลโดยทั่วไป^{๒๑}

สำหรับการพัฒนาจิตใจ กรมราชทัณฑ์ถือเป็นนโยบายหลักที่สำคัญมากประการหนึ่ง คือจะต้องดำเนินการการพัฒนาจิตใจ ปรับปรุง แก้ไขความประพฤติของผู้ต้องขังให้กลับตนเป็นพลเมืองดีภายหลังพ้นโทษแล้ว จะได้อยู่ร่วมกับสังคมได้อย่างปกติสุข ทั้งนี้ โดยใช้กระบวนการอบรมศีลธรรม จริยธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นหลัก พร้อมกับวางมาตรการและกำหนดหลักเกณฑ์การอบรมให้เรือนจำ/ทัณฑสถานทุกแห่ง ถือปฏิบัติให้เป็นไปในรูปแบบเดียวกัน ผู้ต้องขังทุกคนจะได้รับการอบรมบ่มนิสัย ตั้งแต่วาระแรกที่เข้าสู่เรือนจำ/ทัณฑสถานจนถึงวันที่ได้รับการปลดปล่อยหรือพ้นโทษไป และแม้พ้นโทษแล้วหากผู้พ้นโทษมีจิตศรัทธาอุปสมบท ก็ให้เรือนจำ/ทัณฑสถานรับเป็นเจ้าภาพอุปสมบท นอกจากนี้ผู้ต้องขังที่นับถือศาสนาอื่น กรมราชทัณฑ์ยังเปิดโอกาสให้วิทยากรของศาสนานั้นๆ เข้าอบรมและประกอบพิธีกรรมได้ มิได้มีการกีดกันแต่อย่างใด

การพัฒนาผู้ต้องขัง กรมราชทัณฑ์ได้กำหนดให้เรือนจำ/ทัณฑสถานทุกแห่งถือปฏิบัติเป็นขั้นตอน ดังนี้^{๒๒}

^{๒๑} ประเสริฐ เมฆมณี, *หลักทัณฑวิทยา*, (กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๑๕), หน้า ๔๗๑.

^{๒๒} กรมราชทัณฑ์, “บทบาทของอนุศาสนาจารย์ในการพัฒนาจิตใจผู้ต้องขัง,” <<http://www.correct.go.th/popmaeh/TECH.html>>, (พฤษภาคม ๒๕๕๑).

ก. การแยกประเภทการอบรมผู้ต้องขัง

จากการศึกษาวิจัยมีการแบ่งประเภทของผู้เข้ารับการอบรม ดังนี้

๑. การอบรมผู้ต้องขังเข้าใหม่

ผู้ต้องขังเข้าใหม่สภาพจิตใจยังไม่ปกติ มีความวิตกกังวลฟุ้งซ่าน ไม่รู้วิธีปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมในเรือนจำ ไม่รู้จักระเบียบวินัยของเรือนจำ จึงปรากฏเนืองๆ ว่าผู้ต้องขังประเภทนี้ทำผิดวินัยโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์อยู่เสมอ ฉะนั้น กรมราชทัณฑ์จึงให้เรือนจำและทัณฑสถานทุกแห่งอบรมผู้ต้องขังเป็นหลักเกี่ยวกับระเบียบวินัย ความสามัคคี สิทธิประโยชน์ที่จะพึงได้รับเป็นพิเศษทั้งนี้ เพื่อบำรุงขวัญ ให้กำลังใจ คลายวิตกกังวลต่างๆ สามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมได้ อันจะเป็นประโยชน์แก่การปกครองบังคับบัญชาของเรือนจำ/ทัณฑสถาน

๒. การอบรมรายงานตัว

คือ การอบรมผู้ต้องขังเป็นการเฉพาะรายเป็นพิเศษในกรณีที่ผู้ต้องขังมีปัญหาหรือมีประวัติที่น่าสนใจ ผู้ต้องขังคดีอุกฉกรรจ์ ตลอดจนผู้ต้องขังที่มีความประพฤติเลวร้าย หัวดื้อก้าวร้าว หรือ สร้างความวุ่นวายปั่นป่วนในขณะถูกคุมขังในเรือนจำ การอบรมโดยวิธีนี้มีลักษณะเป็นการสนทนา ผู้อบรมมีโอกาสชี้แจงสั่งสอนอย่างใกล้ชิด สามารถพูดหรือสอบถามความลับต่างๆ ได้ แม้แต่พฤติกรรมในการประกอบอาชญากรรม ก็อาจได้รับคำตอบตามความเป็นจริง ตลอดจนสามารถเปิดโอกาสให้ระบายความคับข้องใจ ความทุกข์กังวล และอุปสรรคปัญหาต่างๆ ที่เขาเผชิญอยู่ ในขณะเดียวกันผู้อบรมก็สามารถจะสอดแทรกหลักธรรมเข้าสู่จิตใจโดยไม่รู้ตัว เป็นการพัฒนาจิตใจที่ได้ผลอีกรูปหนึ่ง

๓. การอบรมหมู่โดยแยกประเภทตามฐานโทษ

ได้แก่ การจัดอบรมผู้ต้องขังเป็นกลุ่มตามประเภทของคดี เช่น กลุ่มประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกาย กลุ่มประทุษร้ายต่อทรัพย์ กลุ่มกระทำความผิดทางเพศ และกลุ่มยาเสพติด เป็นต้น ในการนี้กรมราชทัณฑ์ได้มีหนังสือสั่งการให้เรือนจำ/ทัณฑสถานทุกแห่งอบรมสัปดาห์ละ ๒ ครั้ง เป็นอย่างน้อย และได้มีหนังสือขอความร่วมมือจากเจ้าคณะอำเภอ จังหวัด ให้ช่วยเหลือจัดส่งพระสงฆ์เข้าไปอบรมด้วย พร้อมทั้งได้จัดทำตารางหลักสูตรส่งให้เรือนจำ/ทัณฑสถาน ดำเนินการอบรมให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน

๔. การอบรมผู้ต้องขังวัยหนุ่ม

ในกรณีที่เรือนจำ/ทัณฑสถาน มีผู้ต้องขังวัยหนุ่ม และผู้ต้องขังวัยผู้ใหญ่อยู่รวมกัน ให้เรือนจำ/ทัณฑสถานแยกผู้ต้องขังวัยหนุ่มอบรมเป็นพิเศษจากผู้ต้องขังผู้ใหญ่ เน้นหนักในเรื่องกฎแห่งกรรม เบญจศีล เบญจธรรม หน้าที่พลเมืองที่ดี ความรักสามัคคี สังคหวัตถุ ความรักชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

๕. การอบรมผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษ

การอบรมผู้ต้องขังก่อนพ้นโทษ เป็นการอบรมเพื่อให้มีการเตรียมตัวเข้าสู่สังคม ดังนั้น ผู้อบรมจะต้องนำเอาเรื่องราวหรือหลักการในการอยู่ร่วมกันกับสังคมมาทำความเข้าใจกัน เสร็จแล้วอบรมด้วยหลักทศราชาธรรม หน้าทีพลเมืองดี ความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ การเคารพต่อกฎหมาย ความซื่อสัตย์สุจริต เบญจศีล เบญจธรรม อิทธิบาท สัมปติธรรม โลกธรรม อปายมุข และให้ท่องจำศีล ๕ ธรรม ๕ พร้อมด้วยบทอาชรรณต่างๆ ตลอดจนวัฒนธรรม ประเพณี อันดีงาม เพื่อจะได้ถือเป็นข้อปฏิบัติ ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับสังคมภายนอกอย่างปกติสุขต่อไป

๖. การอุปสมบทผู้พ้นโทษ

เป็นวิธีการพัฒนาจิตใจบุคคลได้ดีมากประการหนึ่ง ปรากฏว่าผู้ต้องขังเมื่อครบกำหนดพ้นโทษ ส่วนหนึ่งได้แสดงความจำนงต่อทางเรือนจำ/ทัณฑสถาน ขอให้รับอุปการะการอุปสมบท และเรือนจำ/ทัณฑสถาน ก็รับเป็นเจ้าภาพอุปการะให้ กรมราชทัณฑ์จึงได้กำหนดเป็นนโยบายว่า ในเทศกาลเข้าพรรษาทุกปี ให้เรือนจำ/ทัณฑสถานทุกแห่งดำเนินการอุปสมบทแก่ผู้ต้องขังอย่างน้อย ๑ ราย และถ้าปีใดมีการเฉลิมฉลองเนื่องในวโรกาสอันสำคัญ ก็ให้เพิ่มจำนวนผู้อุปสมบทขึ้น

๗. การอบรมผู้ต้องขังต่างศาสนา

คำสอนของศาสนาทุกศาสนามีจุดมุ่งหมายอย่างเดียวกัน คือ เพื่อให้ศาสนิกชนพ้นทุกข์ จะมีความแตกต่างกันก็เฉพาะความละเอียดลึกซึ้งแห่งคำสอน ตลอดจนหลักเกณฑ์และวิธีการของคำสอนในศาสนานั้นๆ เท่านั้น เช่น ศาสนาคริสต์ และศาสนาอิสลาม โดยมีนักสอนศาสนาเข้าไปอบรมเป็นการประจำ ในลักษณะของการจัดสมาคม กลุ่มหรือชมรมผู้ต้องขัง อันมีลักษณะการเผยแพรศาสนาในเรือนจำ หากเรือนจำใดผู้ต้องขังนับถือศาสนาเดียวกันจำนวนมากพอสมควร จะแต่งตั้งหรือจัดให้มีผู้ทรงคุณวุฒิเป็นผู้แทนทางศาสนานั้น ผู้แทนหรือผู้ทรงคุณวุฒิทางศาสนาซึ่งได้รับการแต่งตั้ง จะได้รับอนุญาตให้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาโดยสม่ำเสมอ และทำการเยี่ยมเยียนผู้ต้องขังเพื่อการศาสนาเป็นการส่วนตัวได้ในเวลาอันควร

ข. วิธีการอบรมพัฒนาจิตใจผู้ต้องขัง

๑. การอบรมในวันสำคัญของชาติและศาสนา

กรมราชทัณฑ์ได้วางระเบียบประกอบพิธีบำเพ็ญกุศล และจัดกิจกรรม เนื่องในวันสำคัญของชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ และการจัดประกอบพิธีต่างๆ จะต้องมียุทธศาสตร์ที่สอดคล้องกับการจัดภายนอกเรือนจำทุกครั้ง เรือนจำ/ทัณฑสถานจะต้องมีการอบรมชี้ให้เห็นความสำคัญของวันนั้นๆ เพื่อผู้ต้องขังจะได้สำนึกในความรักชาติ ห่วงแหนวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของชาติ และจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นการ

ปลูกฝังทัศนคติที่ดีงามต่อสังคม เรือนจำ/ทัณฑสถานต้องให้ความสะดวกแก่ผู้ต้องขัง ได้ประกอบพิธีกรรมในวันพระ หรือวันสำคัญตามศาสนาที่ผู้ต้องขังนับถือ รวมทั้งได้รับการเยี่ยมเยียนปลอบใจจากผู้ทรงคุณวุฒิทางศาสนานั้นๆ ตามสมควร

๒. การสอนธรรมศึกษา

กรมราชทัณฑ์พิจารณาเห็นว่า ผู้ต้องขังส่วนใหญ่ที่ถูกคุมขังในเรือนจำ และทัณฑสถานเป็นผู้บกพร่องทางจิตใจ เพราะขาดการศึกษาอบรมทางด้านศีลธรรม เพื่อแก้ไขปรับปรุงเหล่านี้ให้มีความรู้สึกลำบากผิดชอบ มีสติสัมปชัญญะเห็นยวร้ายจิตใจ และประพฤติชอบตามหลักศีลธรรม ไม่เป็นภัยต่อสังคม จำเป็นจะต้องให้เขาเหล่านั้นได้รับการอบรมศีลธรรมทางศาสนาให้มากที่สุด ควบคู่กันไปกับการศึกษาวิชาสามัญและวิชาชีพ จึงเห็นว่าวิชาธรรมศึกษาตามหลักสูตรของคณะสงฆ์ เป็นวิชาทฤษฎีทางธรรมที่จะนำไปสู่การปฏิบัติ มีลักษณะที่ว่าเรียนไป รู้ไป และปฏิบัติตามไปโดยอัตโนมัติ ดังนั้น กรมราชทัณฑ์จึงมีนโยบายให้เรือนจำ/ทัณฑสถานทุกแห่ง จัดให้ผู้ต้องขังเรียนธรรมศึกษาตรี-โท-เอก ตามแนวการสอนพระปริยธรรมสนามหลวง โดยนิมนต์พระสงฆ์ที่มีวุฒิทางปริยธรรมเข้าสอนประจำ และเมื่อพระธรรมทูต พระธรรมจาริก หรือพระหน่วยพัฒนาการทางจิตจาริกมา ก็ให้นิมนต์เข้าแสดงธรรมแก่ผู้ต้องขังทุกครั้ง

๓. การฝึกอบรมจิตตภาวนา

เป็นวิธีพัฒนาจิตใจขั้นสูงในทางพระพุทธศาสนา โดยมุ่งเน้นในการฝึกจิตให้เป็นสมาธิเพื่อให้เกิดปัญญา สามารถสัมผัสและเห็นสภาพความเป็นจริงแห่งชีวิตด้วยปัญญาของตนเอง

๔. การอบรมศีลธรรมทั่วไป

หมายถึงการอบรมผู้ต้องขังรวมกันทั้งหมดทุกประเภท โดยผู้บัญชาการเรือนจำ หรือเจ้าพนักงานเรือนจำระดับสูงและอนุศาสนาจารย์เรือนจำ สับเปลี่ยนหมุนเวียนกันอบรมเป็นประจำ และโดยเชื้อเชิญวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิ ภายนอกเข้ามาอบรมเป็นครั้งคราว อาทิ วิทยากรพุทธสมาคม อนุศาสนาจารย์ทหาร พระธรรมทูต ครู อาจารย์ จากสถาบันการศึกษาต่างๆ ตลอดจนนักกฎหมาย แพทย์ หรือผู้มีความรู้ความชำนาญเฉพาะด้าน

๕. การอบรมโดยพระสงฆ์แสดงธรรม

โดยเหตุที่ผู้ต้องขังส่วนใหญ่เป็นพุทธศาสนิกชน มีศรัทธาปสาทะในพระสงฆ์ เป็นเบื้องต้นอยู่แล้ว พระสงฆ์จะเทศน์หรือสอนอย่างไรก็มักจะเชื่อถือ ขณะเดียวกันก็ได้มีโอกาสทำบุญกุศลด้วย จึงเป็นการพัฒนาจิตใจผู้ต้องขังอีกวิธีหนึ่ง ดังนั้น กรมราชทัณฑ์จึงได้วางนโยบายให้เรือนจำและทัณฑสถานทุกแห่ง อาราธนาพระสงฆ์เข้าแสดงธรรมประจำในวันเสาร์หรือวันอาทิตย์ สัปดาห์ละ ๑ ครั้ง

๖. การฝึกปฏิบัติธรรมบวชนกขัมมะ

การบวชนกขัมมะ เป็นการพัฒนาผู้ต้องขังอีกรูปแบบหนึ่ง ด้วยวิธีการให้ผู้ต้องขังปฏิบัติธรรม โดยการจำลองพื้นที่ภายในเรือนจำเป็นวัด เพื่อให้ผู้ต้องขังได้นับถือศีล ๘ ปฏิบัติตนขณะอบรมเสมือนการไปบวชอยู่ที่วัดอย่างเคร่งครัดและเป็นรูปธรรม ดังนี้

- (๑) การสวดมนต์ทำวัตรเช้า-เย็น
- (๒) ให้ความรู้ด้านหลักพุทธศาสนากับการพัฒนาคุณภาพชีวิต
- (๓) ฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในหลักมหาสติปัฏฐาน ๔
- (๔) ศีล ๕ กับการดำเนินชีวิต
- (๕) ธรรมะกับการรักษาจิตใจ
- (๖) ธรรมะกับการปฏิบัติหน้าที่
- (๗) ศึกษากฎแห่งกรรม
- (๘) วิปัสสนากรรมฐานกับขั้น ๕
- (๙) ธรรมะกับความเป็นมนุษย์
- (๑๐) กฎมณีกกับการจุติชาติมาเกิด

ในการบวชนกขัมมะนี้ เรือนจำจะได้รับความร่วมมือจากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ โดยนิมนต์พระสงฆ์ให้เข้ามาฝึกปฏิบัติให้กับผู้ต้องขังภายในเรือนจำ

๒.๑.๔ บุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา

การพัฒนาจิตใจผู้ต้องขัง กรมราชทัณฑ์ถือว่าเป็นนโยบายที่มีความสำคัญยิ่ง หากเรือนจำและทัณฑสถานทุกแห่งได้ถือปฏิบัติอย่างจริงจังก็จะเกิดประโยชน์แก่ผู้ต้องขัง และการปกครองบังคับบัญชาอย่างยิ่ง สำหรับบุคลากรในการพัฒนาจิตใจผู้ต้องขัง กรมราชทัณฑ์ได้จัดให้มีอนุศาสนาจารย์ไว้ประจำเรือนจำ/ทัณฑสถานให้มีหน้าที่อบรมผู้ต้องขังเป็นการเฉพาะ อนุศาสนาจารย์มี ๒ ประเภท คือ อนุศาสนาจารย์ประจำกรมราชทัณฑ์และอนุศาสนาจารย์ประจำเรือนจำ/ทัณฑสถาน อนุศาสนาจารย์แต่ละประเภทมีหน้าที่ ดังนี้

๑) อนุศาสนาจารย์ที่ประจำอยู่ในกรมฯ มีหน้าที่และความรับผิดชอบ ดังนี้

- ก. กำหนด วางแผนงาน และจัดทำโครงการอบรมผู้ต้องขัง ในรูปแบบและวิธีการต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น
- ข. จัดทำคู่มืออบรม จัดหาหนังสือธรรมะ และอุปกรณ์การพัฒนาจิตใจ
- ค. ติดต่อประสานงานกับคณะสงฆ์ กรมการศาสนา อนุศาสนาจารย์ทหาร และวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก เพื่อช่วยอบรมผู้ต้องขัง

ง. สนับสนุนส่งเสริมให้เรือนจำและทัณฑสถานประกอบพิธีกรรมบำเพ็ญกุศลในวันสำคัญของชาติและศาสนา

๒) อนุศาสนาจารย์เรือนจำ/ทัณฑสถานมีหน้าที่รับผิดชอบ ดังนี้

ก. อบรมศีลธรรมแก่ผู้ต้องขัง ตามวิธีการอบรม ๑๒ ประการ ดังกล่าวข้างต้น

ข. ต้องถือเป็นหน้าที่ เมื่อพระสงฆ์เข้าแสดงธรรมในวันเสาร์หรืออาทิตย์

ค. ติดต่อประสานงานกับคณะสงฆ์อำเภอหรือจังหวัด เพื่อขอความอนุเคราะห์สอนธรรมศึกษาและอบรมหมู่ตามประเภทของนักโทษ

ง. ติดต่อประสานงานกับพุทธสมาคมจังหวัด อนุศาสนาจารย์ทหาร หรือวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิประจำท้องถิ่น เข้าช่วยอบรมผู้ต้องขัง

จ. เป็นพิธีกรในการประกอบพิธีต่างๆ ของเรือนจำและทัณฑสถาน

ฉ. ให้ศาสนบริการ เช่น ผู้ต้องขังประสงค์จะทำบุญต้องอนุเคราะห์ผู้ต้องขังต้องการอ่านหนังสือธรรมะต้องจัดให้ บุคคลภายนอกเข้าบริจจาคอาหารหรือสิ่งของแก่ผู้ต้องขัง ต้องรับไปดำเนินการ

ช. ต้องถือเป็นหน้าที่ในการอบรม และประกอบพิธีกรรมในศาสนาอื่น เช่น ศาสนา คริสต์ และอิสลาม

ซ. ให้ความร่วมมือสอนวิชาสามัญแก่ผู้ต้องขัง

ณ. เรือนจำหรือทัณฑสถานใด ไม่มีนักสังฆมสงเคราะห์ ให้ปฏิบัติหน้าที่นักสังฆมสงเคราะห์ด้วย

๒.๒ พระพุทธศาสนากับการพัฒนามนุษย์

๒.๒.๑ องค์ประกอบของพระพุทธศาสนา

องค์ประกอบของพระพุทธศาสนามีหลายประการ สำหรับการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเฉพาะประเด็นที่สำคัญๆ ๓ ประการดังนี้

(ก) ความเชื่อและศรัทธาในพระพุทธศาสนา

เรื่องศรัทธาหรือความเชื่อ จัดว่าเป็นคำสอนสำคัญเป็นอันดับแรกของทุกศาสนามารวมทั้งพระพุทธศาสนา เพราะการที่จะได้ชื่อว่าเป็นผู้นับถือศาสนาใดๆ นั้น ก็ก็ต้องเป็นผู้มีศรัทธาหรือมีความเชื่อในศาสนานั้นนั่นเอง ในพระพุทธศาสนาก็เช่นเดียวกัน ผู้ที่จะได้ชื่อว่า นับถือพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า พุทธมามกะบ้าง อุบาสกหรืออุบาสิกบ้าง ก็เพราะมีศรัทธาใน

พระพุทธศาสนาหรือมีความเชื่อในพระพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากคุณสมบัติข้อแรกของอุบาสก หรือผู้นับถือพระพุทธศาสนาก็คือศรัทธา

ศรัทธาในทางพระพุทธศาสนาจะต้องประกอบด้วยปัญญาหรือมีเหตุมีผล จึงจะเป็นความเชื่อที่ถูกต้อง ดังที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนเรื่องศรัทธาแก่ชาวเกสปุตตนิคมไว้ในกาลามสูตร ๑๐ ประการ^{๒๓} คือ

- ๑) อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการฟังตามกันมา
- ๒) อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการถือสืบๆ กันมา
- ๓) อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการเล่าลือ
- ๔) อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์
- ๕) อย่าปลงใจเชื่อ เพราะตรรกะ (การคิดเอาเอง)
- ๖) อย่าปลงใจเชื่อ เพราะการอนุมาน*
- ๗) อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล
- ๘) อย่าปลงใจเชื่อ เพราะเข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว
- ๙) อย่าปลงใจเชื่อ เพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้
- ๑๐) อย่าปลงใจเชื่อ เพราะนับถือว่าท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา

การที่พระพุทธเจ้าสอนไม่ให้เชื่อใน ๑๐ ประการนี้ ไม่ได้หมายความว่าห้ามไม่ให้เชื่อในสิ่งเหล่านี้ หรือจะเชื่อโดยอ้างสิ่งเหล่านี้ทั้งหมดก็มีใช่ แต่การที่จะเชื่อสิ่งใดจะต้องใช้สติ ปัญญาของตนไตร่ตรองหาเหตุหาผลมาประกอบให้รอบคอบเสียก่อนแล้วจึงเชื่อ ความผิดพลาดก็จะเกิดขึ้นได้น้อย ลักษณะของความเชื่อที่สามารถเชื่อถือได้นั้น พระพุทธศาสนาก็ได้มีการบัญญัติเอาไว้ให้ชาวพุทธทุกคนได้นำไปพิจารณาก่อนปลงใจเชื่ออย่างผู้มีปัญญา และถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา คือ

- ๑) อาการวดี ประกอบด้วยเหตุผล หรือประกอบด้วยปัญญา
- ๒) ทัสสนมุลิกา มีการรู้เห็นเป็นมูล หรือเป็นพื้นฐาน
- ๓) ทัพพา หนักแน่นมั่นคง
- ๔) อสังหาริยา อะไรก็ทำให้จีจางหรือเปลี่ยนแปลงไปไม่ได้

ดังนั้นความเชื่อหรือศรัทธาในพระพุทธศาสนานั้น จึงไม่ใช่การเชื่ออย่างงมงายไร้เหตุและผล แต่จะต้องเป็นความเชื่อที่ประกอบไปด้วยปัญญา มีการรู้เห็นเป็นพื้นฐาน มีความหนักแน่นและไม่แปรเปลี่ยน จึงจะเป็นลักษณะของความเชื่อในพระพุทธศาสนา

^{๒๓} ดูรายละเอียดใน อัง. ดิก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๗.

* หมายถึง คาดคะเนตามหลักเหตุผล.

ในพระพุทธศาสนานั้น ได้มีการบัญญัติถึงหลักศรัทธาเอาไว้ ๔ ประการ ซึ่งเป็นสิ่ง
ที่พุทธศาสนิกชนพึงศรัทธาหรือเชื่อไว้เป็นเบื้องต้นก่อน หากไม่แล้วอาจทำให้เกิดความเข้าใจใน
พระพุทธศาสนาคลาดเคลื่อนไปได้ ศรัทธา ๔ ประการมีดังนี้ คือ^{๒๔}

- ๑) ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า
- ๒) กัมมสัทธา เชื่อในเรื่อง กรรม
- ๓) วิปากสัทธา เชื่อในเรื่อง ผลของกรรม
- ๔) กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อว่า สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน

๑) **ตถาคตโพธิสัทธา** หมายถึง การเชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า กล่าวคือ
เชื่อว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้จริง เป็นผู้รู้แจ้งในสัจธรรมทั้งปวง และทรงนำสิ่งที่พระองค์ได้ทรงรู้
แจ้งนั้นประกาศเผยแผ่ให้ปรากฏแก่ชาวโลก ด้วยพระมหากรุณาอันยิ่งใหญ่ชาวพุทธควรมีความ
เชื่อเช่นนี้เป็นพื้นฐานไว้เป็นเบื้องต้น หากไม่เชื่อเช่นนี้ คงไม่สามารถกล่าวได้ว่าเป็นผู้นับถือ
พระพุทธศาสนาได้อย่างสมบูรณ์ เมื่อได้ตั้งศรัทธาในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าแล้วก็ย่อมส่งผล
อำนวยให้เกิดศรัทธาในพระธรรมและพระสงฆ์ตามลำดับ หรืออาจเรียกได้ว่าการศรัทธาในพระ
รัตนตรัยคือศรัทธาในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เนื่องจากบุคคลเมื่อเชื่อว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้
ตรัสรู้จริงแล้ว ก็ย่อมเชื่อในสิ่งที่พระองค์ได้ตรัสรู้ซึ่งก็คือพระธรรมคำสอนต่างๆ และพร้อมกันนั้น
ก็จะเชื่อในตัวของพระสาวก (พระสงฆ์) ที่พระองค์รับรองตามมา ดังนั้น ชาวพุทธทุกคนจึงควรมี
ความศรัทธามั่นคงในพระรัตนตรัย ดังนี้

- ความศรัทธาในพระพุทธเจ้า

ชาวพุทธควรศรัทธาไว้เป็นเบื้องต้นว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้ตรัสรู้จริงด้วย
พระองค์เอง เป็นผู้ที่มีความบริสุทธิ์ทั้งกายและใจ เป็นผู้ที่ดีบกลิสได้แล้วยั่งยืนแข็ง เป็นผู้
ที่เสียสละเพื่อชาวโลกและเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ด้วยพระคุณอันประเสริฐ ๓ ประการ

(๑) เป็นผู้ที่มีปัญญาเฉลียวฉลาดยิ่งกว่าคนธรรมดาปัญญาของพระองค์ไม่มี
ขอบเขตจำกัด ทรงคิดได้กว้างไกล ลึกซึ้ง ละเอียดยิ่ง ข้อนี้เรียกว่าพระปัญญาคุณ

(๒) ทรงมีความบริสุทธิ์ยิ่ง ไม่ติดข้องอยู่ในความโลภ ความโกรธ ความ
หลง ทรงเป็นผู้เสียสละเพื่อชาวโลก โดยไม่หวังผลตอบแทนใดๆ ข้อนี้เรียกว่าพระวิสุทธิคุณ

(๓) ทรงมีพระกรุณาต่อสัตว์โลกทั้งปวง ด้วยทรงสละความสุขส่วน
พระองค์ ออกท่องเที่ยวโปรดสัตว์ สั่งสอนสัตว์โลกที่ยังติดข้องอยู่ในห้วงทุกข์ ให้ได้พบกับ

^{๒๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๖๔.

ความสุข ให้ได้รู้จริงในหลักสัจธรรม ทรงเหนี่ยวยากพระวรกายมาตลอด จนทำให้คำสอนแพร่หลายและให้เราได้ศึกษาปฏิบัติเช่นทุกวันนี้ ข้อนี้เรียกว่าพระมหากุณาธิคุณ

- ความศรัทธาในพระธรรม

ความศรัทธาในพระธรรม หมายถึง เชื่อในพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงแสดงไว้ว่าเป็นสิ่งที่ประเสริฐ เป็นสิ่งที่ถูกต้อง เป็นสิ่งสมบูรณ์เพียบพร้อม และสมควรที่จะน้อมนำมาประพฤติปฏิบัติ ความศรัทธาในพระธรรม เป็นส่วนหนึ่งของการศรัทธาในพระรัตนตรัย ดังนั้นชาวพุทธทุกคนควรตั้งความศรัทธาและถือเอาพระธรรมเป็นสรณะ พร้อมทั้งปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนเหล่านั้น พระธรรมมีคุณค่าและมีความสำคัญมาก พระพุทธองค์ให้ความสำคัญกับพระธรรมในฐานะที่เป็นที่พึ่ง เป็นที่เคารพ และทรงสอนในคนเคารพยำเกรงในพระธรรม

นอกจากนี้ พระธรรมยังมีความสำคัญในฐานะที่เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าด้วย ดังนั้นพระพุทธดำรัสก่อนที่จะพระองค์จะเสด็จปรินิพพานว่า “ธรรมก็ดี วินัยก็ดี อันใดที่เราได้แสดงแล้ว ได้บัญญัติไว้แล้วแก่ท่านทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้นจักเป็นศาสดาแห่งท่านทั้งหลาย โดยกาลที่ล่วงไปแล้วแห่งเรา”^{๒๕}

ดังนั้น ชาวพุทธจึงควรศรัทธาในพระธรรมที่พระพุทธเจ้าได้แสดงไว้แก่มวลมนุษย์ การศรัทธาในพระธรรมนั้น ควรจะศรัทธาอย่างไร เราอาจเห็นได้จาก ธรรมคุณ ๖ ประการ ซึ่งเป็นการพรรณนาถึงความสำคัญแห่งคุณค่าของพระธรรม และยังเป็นการแสดงให้เห็นถึงศรัทธาที่ควรมีในพระธรรมว่าเป็นอย่างไร

- ความศรัทธาในพระสงฆ์

ความศรัทธาในพระสงฆ์ หมายถึง เชื่อว่าพระสงฆ์ผู้เป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ประพฤติปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ เป็นผู้สมควรที่ชาวพุทธทุกคนควรให้ความเคารพ เป็นตัวแทนของพระศาสนาในการเผยแผ่ความดีงามทั้งหลาย ความศรัทธาในพระสงฆ์ เป็นส่วนหนึ่งของการศรัทธาในพระรัตนตรัย ดังนั้น ชาวพุทธทุกคนควรศรัทธาและถือเอาพระสงฆ์เป็นที่พึ่งที่ระลึก พร้อมทั้งปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระสงฆ์

พระพุทธศาสนานี้มีความเชื่อมั่นว่าพระสงฆ์เป็นสังคมที่เป็นแบบอย่างที่ดี ประกอบด้วย ผู้ปฏิบัติธรรม ถึงแม้ว่าจะมีระดับการปฏิบัติแตกต่างกัน แต่ก็มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอยู่เพราะมีหลักการอันเดียวกัน คือ ธรรมที่เป็นแกนนำเป็นเครื่องวัด เป็นที่รองรับผลประจักษ์เป็นสังคมที่เอื้ออำนาจประโยชน์สุขแก่ชาวโลก โดยอาศัยหลักคำสอนของพระศาสดาเป็นที่ตั้ง

^{๒๕} ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๑/๑๒๓.

ประกอบด้วยความเมตตากรุณาต่อเพื่อนร่วมโลก ดังนั้น พระสงฆ์จึงเป็นที่ยอมรับกันในกลุ่มของพุทธศาสนิกชน และมีส่วนช่วยธำรงพระพุทธศาสนา ให้เป็นที่แพร่หลายสืบมาจนถึงปัจจุบัน

๒) กัมมัตถา คำว่า “กรรม” แปลว่า การกระทำ ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาหรือความจงใจ หรือการกระทำที่เป็นไปด้วยความจงใจ ดังนั้น การกระทำที่จะจัดเป็นกรรมตามหลักทางพระพุทธศาสนานั้น จึงเน้นที่เจตนาเป็นสำคัญ กล่าวอีก นัยหนึ่งเจตนา นั้นเองจัดเป็นกรรม

กัมมัตถา หมายถึง เชื่อเรื่องกรรม เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง กล่าวคือ เชื่อว่าเมื่อทำอะไรโดยมีเจตนา คือ จงใจทำทั้งที่รู้ย่อมเป็นกรรม (กรรมในความหมายของพระพุทธศาสนา คือ การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา) เป็นความคิดความชั่วมีขึ้นในตน เป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องต่อไป^{๒๖}

การเชื่อเรื่องกรรมนั้นเป็นเรื่องที่มีเหตุผล หากพิจารณาให้ดี กรรมคือการกระทำนั้นมีจริง การไม่เชื่อเรื่องกรรมหรือการกระทำนั้นก็เท่ากับมนุษย์เกิดมาก็ไม่ต้องทำอะไรเลย และไม่ควรเกิดมาด้วย เราจะเห็นว่าไม่มีมนุษย์ที่ยังมีชีวิตอยู่คนใดที่ดำรงชีพได้โดยปราศจากการกระทำ ในทัศนะของพระพุทธศาสนาความเชื่อในเรื่องกรรมเป็นความเชื่อเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นและเป็นจริงอยู่ในโลกกว่าสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นและเป็นไปอยู่นั้น มีสาเหตุมาจากการกระทำของเราเอง^{๒๗}

๓) วิปากัตถา หมายถึง เชื่อวิปาก เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าผลของกรรมนั้นมีจริง ให้ผลได้จริง กล่าวคือ เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วต้องมีผล และผลต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว ชาวพุทธทุกคนควรศรัทธาไว้เป็นเบื้องต้นในเรื่องนี้ว่า ผลของกรรมนั้นมีจริง ให้ผลได้จริง ใครทำกรรมอันใดไว้จะดีหรือชั่ว เขาจะต้องได้รับผลของกรรมที่ได้กระทำไว้ แม้เพียงเล็กน้อยก็ให้ผล ขึ้นชื่อว่ากรรมจะสูญเปล่าปราศจากผลนั้นไม่มี

๔) กัมมัสกตัตถา หมายถึง เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของ จะต้องรับผิดชอบเสวยผลเป็นไปตามกรรมของตน ในเรื่องนี้ชาวพุทธควรตั้งศรัทธาเป็นเบื้องต้นว่า บุคคลใดก็ตามที่ได้กระทำความชั่วแล้วตนเองย่อมที่จะเป็นเจ้าของกรรมนั้น และต้องเป็นผู้ที่รับผิดชอบ รับผลของกรรมนั้นไป ไม่สามารถรับผลของกรรมแทนกันได้ เหมือนกับการรับประทานอาหารใครรับประทานก็อิ่ม แต่จะให้คนที่ไม่ได้รับประทานอิ่มด้วยไม่ได้

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๔.

^{๒๗} พระมะลิน กิตติปาโล, “ความสำคัญของศรัทธาในคำสอนพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๐, หน้า ๓๘.

ความเชื่อในเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนาที่ได้กล่าวมา แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนานั้นเป็นศาสนาที่ส่งเสริมให้มนุษย์เราเห็น และให้ความสำคัญต่อการกระทำของตัวมนุษย์เอง กล่าวคือ มนุษย์นั้นเป็นเจ้าของการกระทำของตนเองเป็นผู้เริ่มที่จะกระทำสิ่งต่างๆ ด้วยตนเอง และมนุษย์ก็ต้องรับผิดชอบต่อการกระทำที่ตัวเองได้ทำลงไป ไม่ว่าตัวเองจะยอมรับหรือไม่ก็ตาม ดังนั้น มนุษย์เราจะต้องพึ่งตัวเอง พยายามที่จะกระทำสิ่งต่างๆ ด้วยตนเอง ด้วยความวิริยะอุตสาหะของตนเอง เพื่อให้ได้ผลลัพธ์ในรูปแบบที่ตนต้องการด้วยเหตุนี้ ความเชื่อในเรื่องกรรมนั้นจึงเป็นเรื่องที่มีเหตุผลตามความเป็นจริง ดังนั้น มนุษย์ทุกคนจึงควรที่จะพยายามกระทำแต่ความดี ละเว้นการทำความชั่ว เพื่อผลคือชีวิตที่ดีต่อไป

ความเชื่อในเรื่องกรรมนี้ ยังแสดงให้เห็นว่า เรื่องการเวียนว่ายตายเกิด นรกสวรรค์และภพภูมิต่างๆ เป็นเรื่องที่มีจริงในพระพุทธศาสนา หรือพระพุทธศาสนายอมรับว่ามีจริง แม้ว่าจะยังเป็นเรื่องพิสูจน์ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ไม่ได้ก็ตาม แต่ก็เป็นเรื่องที่มีความหมายต่อการประพฤติปฏิบัติตน เนื่องจากเป็นสิ่งที่ยืนยันถึงผลของการกระทำว่าให้ผลได้จริง ใครทำสิ่งใดไว้ก็ย่อมได้รับผลตามที่ได้ทำเอาไว้ ดังนั้นชาวพุทธจึงไม่สมควรที่จะประมาทในการกระทำคุณงามความดีของตนด้วยเหตุเพราะคิดเอาว่าเรื่องการกลับชาติมาเกิด นรกสวรรค์หรือภพภูมิต่างๆ นั้นไม่ใช่เรื่องที่มีจริง

(ข) จุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนา

พระธรรมคำสอนที่พระพุทธเจ้า ได้ทรงนำมาประกาศแก่ชาวโลกนั้น หากจะกล่าวโดยจุดหมายแล้ว ก็เป็นไปเพื่อความหลุดพ้นจากความทุกข์ หรือความคับทุกข์ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ตถาคคพยากรณ์แต่เรื่องทุกข์ และความคับทุกข์เท่านั้น”^{๒๘} ความดับเสนอแห่งทุกข์ (นิพพาน) จึงเป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา

อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนายอมรับว่ามนุษย์เรามีความแตกต่างกัน ในเรื่องกำลังความรู้ ความสามารถ ฉะนั้นมนุษย์แต่ละคนจึงมีความสามารถที่จะไปถึงจุดหมายได้ไม่เท่ากัน ด้วยเหตุนี้คำสอนในพระพุทธศาสนาที่มีอยู่มากมายนั้น จึงไม่ได้หมายความว่าทุกคนที่ปฏิบัติตามแล้วจะได้ผลในระดับที่ต้องการได้ทั้งหมด แต่ก็มิได้หมายความว่า คำสอนนั้นไม่ถูกต้องหรือเป็นไปไม่ได้จริงในทางการปฏิบัติแท้จริงผู้ที่ปฏิบัติตามหลักคำสอนขอพระพุทธศาสนาย่อมได้รับประโยชน์แน่นอน คือสามารถแก้ทุกข์หรือปัญหาในชีวิตได้ แต่จะได้มาน้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับกำลังความรู้ความสามารถของบุคคลผู้ปฏิบัติ นั้น โดยผู้ปฏิบัติจะต้องปฏิบัติเอาด้วยตนเอง จึงจะได้รับประโยชน์ ไม่สามารถปฏิบัติแทนกันได้ และแม้ว่าปฏิบัติแล้วจะไม่สัมฤทธิ์ผล

^{๒๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๔๖/๒๔๘.

ตามตั้งใจก็ตาม ก็ไม่สูญเปล่าเนื่องจากขึ้นชื่อว่ากรรมดีแล้วย่อมไม่สูญเปล่า ย่อมยังผลส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติไปสู่ความสำเร็จต่อไป พุทธศาสนิกชนจึงควรทำความเข้าใจในเรื่องดังกล่าวนี้ให้ดี เพื่อจะได้เป็นผู้ที่ปฏิบัติตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาอย่างสม่ำเสมอไม่ขาด เพื่อจุดหมายก็คือความดับสนิทแห่งความทุกข์ดังกล่าว ซึ่งลักษณะเด่นของคำสอนในพระพุทธศาสนา มีดังนี้

๑) เน้นเรื่องการแก้ทุกข์หรือปัญหาของชีวิต

พระพุทธเจ้าได้แสดงไว้โดยตรงว่า สิ่งที่พระองค์สอนนั้นคือเรื่องทุกข์และการดับทุกข์ ดังที่แสดงไว้แล้วในจุดหมายของพระพุทธศาสนา สำหรับเรื่องทุกข์และการดับทุกข์นั้นแท้จริงก็คือ คำสอนในเรื่องอริยสัจ ๔ นั่นเอง และด้วยหลักอริยสัจนี้เป็นหลักคำสอนที่มีความครอบคลุมคำสอนทั้งปวงในพระพุทธศาสนา ดังนั้นคำสอนในพระพุทธศาสนาจึงล้วนเป็นรายละเอียดหรือความจริงในอริยสัจ ๔ หรือเรื่องทุกข์และการแก้ทุกข์หรือปัญหาของชีวิต อันเป็นสาระสำคัญนั่นเอง

๒) ให้ความสำคัญแก่ปัญญาสูงสุด

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับปัญญาสูงสุด ทั้งในแง่ของการพัฒนาปัญญา และในแง่ของการใช้ปัญญาของตนเอง พิจารณาไตร่ตรองก่อนที่จะพูดจะทำอะไรลงไป ตลอดจนให้ความสำคัญแก่ปัญญาสูงสุดในการแก้ทุกข์หรือปัญหาของชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการดำเนินชีวิตประจำวัน ไปจนถึงการกำจัดกิเลสหรือความชั่วขั้นเด็ดขาด ซึ่งเราอาจเห็นได้จากการสอนของพระพุทธเจ้าที่มุ่งให้ผู้ฟังเกิดความรู้ความเข้าใจ หรือเกิดปัญญาในสิ่งที่ทรงสอน มิใช่เพื่อต้องการให้ผู้ฟังเชื่อหรือยอมรับสิ่งที่ทรงสอน แม้ในเรื่องความเชื่อหรือความศรัทธา ก็ทรงเน้นและสรรเสริญความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญา พร้อมทั้งทรงแนะนำว่าอย่าเชื่อคนโดยปราศจากปัญญาไตร่ตรองในส่วนของการประพฤติปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นการดำเนินชีวิตประจำวันหรือการปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง ปัญญาเป็นสิ่งสำคัญสูงสุด

๓) เป็นวิภาษวาทิ

วิภาษวาทิ หมายถึง การอธิบายโดยแยกแยะหรือวิเคราะห์ ลักษณะนี้หมายความว่า พระพุทธศาสนามองสิ่งต่างๆ โดยพิจารณาในทุกด้านของสิ่งนั้น กล่าวโดยสรุปก็คือ พิจารณาทั้งรูปแบบเนื้อหาทั้งภายในและภายนอก เพราะบางสิ่งรูปแบบต่างกันแต่เนื้อหาอาจเหมือนกัน บางสิ่งรูปแบบต่างกันเนื้อหาก็ต่างกัน บางสิ่งรูปแบบเหมือนกันเนื้อหาก็เหมือนกันด้วยการที่จะตัดสินได้ถูกต้องตามจริงนั้น จึงต้องมองรอบด้าน ซึ่งก็คือมองให้ครบถ้วนตามจริงนั่นเอง

๔) เป็นกรรมวาที กิริยาวาที

พระพุทธศาสนา สอนเน้นเรื่องกรรม เรียกว่า กรรมวาที และเรื่องผลของกรรมมีจริง เรียกว่า กิริยาวาที^{๒๕} โดยที่กรรมและการให้ผลของกรรมนั้นเป็นขบวนการธรรมชาติ หรือเป็นไปเองตามธรรมชาติ มิได้มีอำนาจใดคลบับดลหรือกำหนดให้ทำ และเมื่อกระทำเองก็ย่อมต้องได้รับผลของการกระทำเองเช่นกัน

จากหลักคำสอนในเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมนี้ ทำให้พระพุทธศาสนา ปฏิเสธเรื่องพระเจ้าผู้สร้างโลก อำนาจคลบับดล หรือพรหมลิขิต ดังที่ลัทธิศาสนาอื่นๆ เชื่อหรือสอนกันอยู่ทุกรูปแบบ ทำให้พระพุทธศาสนามีลักษณะเป็นอเทวนิยม และปฏิเสธพิธีกรรมในทุกรูปแบบที่กระทำไปโดยไม่มีเหตุผลอันควรด้วย เพราะฉะนั้นเรื่องกรรมจึงเป็นคำสอนสำคัญของพระพุทธศาสนาเรื่องหนึ่ง

และจากคำสอนในเรื่องกรรมนี้ ทำให้พุทธศาสนามีลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ เน้นในเรื่องการพึ่งตนเอง คือสอนให้ทุกคนพยายามเว้นชั่วและทำดีด้วยตนเอง เนื่องจากคนเราไม่อาจที่จะเว้นชั่วและทำดีแทนกันได้ และไม่อาจได้สิ่งที่ตนปรารถนาด้วยการเพียงตั้งความปรารถนาหรืออ้อนวอนขอเท่านั้น แต่จะต้องลงมือกระทำด้วยความวิริยะอุตสาหะของตนเอง แม้พระพุทธเจ้าเองก็ทรงประกาศให้ทราบว่า พระองค์ก็ไม่อาจจะบันดาลให้ใครดีหรือชั่วได้ พระองค์เพียงเป็นผู้แนะนำให้เท่านั้น^{๒๖} บุคคลนั้นๆ จะต้องกระทำด้วยตนเอง และที่ว่า “ตถาคตไม่กล่าวว่ายอายุ ผิวพรรณ ยศ สุข และสวรรค์ จะสำเร็จได้ด้วยการวิงวอน ผู้ปรารถนาสิ่งใดไม่ควรวิงวอน แต่ควรปฏิบัติข้อปฏิบัติที่จะเป็นไปเพื่อสิ่งเหล่านั้น เพื่อให้สิ่งเหล่านั้นเกิดขึ้น”^{๒๗} ซึ่งการสอนในลักษณะนี้เป็นการสอนที่ตรงไปตรงมา หรือสอนตามความเป็นจริงนั่นเอง เพราะหากการคลบับดล หรือการอ้อนวอนเป็นไปได้อย่างจริง ก็คงไม่มีใครในโลกนี้เป็นทุกข์เพราะทุกคนคงเป็นสุขตามที่ได้ อ้อนวอนขอเอาด้วยทั้งหมด

๕) เป็นคำสอนเพื่ออิสรภาพของชีวิต

แม้ในเบื้องต้นพระพุทธศาสนาจะให้ความสำคัญศรัทธา เชื่อมั่นในพระรัตนตรัยบ้าง ในเรื่องกรรมบ้าง ดังที่ได้อธิบายเอาไว้ในเรื่องของความเชื่อทางศาสนาในพระพุทธศาสนา ก็ตาม แต่ทั้งหมดก็เป็นเพียงเพื่อเป็นแนวทางหรือเป็นแบบอย่าง เพื่อพัฒนาตนเอง จนสามารถรู้และเข้าใจถึงความจริงอันนำไปสู่ความหลุดพ้น (นิพพาน) ศรัทธาในพระพุทธศาสนาจึงเป็นเบื้องต้นที่จะนำไปสู่ปัญญา (ความรู้แจ้ง) กล่าวคือ มีความศรัทธาเพื่อที่จะรู้ และเมื่อรู้แล้วก็หมดหน้าที่ของ

^{๒๕} คุรุยละเอียคใน อ.ด.ก. (ไทย) ๒๐/๕๓๓/๓๖๕.

^{๒๖} คุรุยละเอียคใน ข.ร. (ไทย) ๒๕/๓๐/๕๑.

^{๒๗} อ.ป.ญจ. (ไทย) ๒๒/๔๓/๕๔.

ศรัทธา แต่ทั้งนี้ก็ต้องขึ้นอยู่กับกำลังความรู้ความสามารถของตนเอง ฉะนั้น พระอรหันต์ผู้บรรลุลหรรณในพระพุทธศาสนา จึงเรียกว่าเป็นผู้ไม่มีศรัทธา คือ เป็นผู้ประจักษ์ความจริงในคำสอนของพระพุทธเจ้า โดยไม่ต้องอาศัยคนอื่นหรือเชื่อตามผู้อื่น นอกจากนี้ผู้ที่สามารถพัฒนาตนตามคำสอนของพระพุทธศาสนาได้อย่างสมบูรณ์จนถึงภาวะที่เรียกว่า วิมุตติหรือความหลุดพ้นหรือนิพพาน ก็ได้ชื่อว่ามโิสรภาพอย่างแท้จริง คือเป็นอิสระจากกิเลสตัณหา หรือความรู้สึกลึกนึ้กคิด้ที่ไม่ดีทั้งหลายอย่างสิ้นเชิง อันจะทำให้เป็นผู้ที่อยู่ในโลกอย่างไม่ติดโลก อยู่ท่ามกลางความทุกข์ โดยไม่เป็นทุกข์ อยู่ท่ามกลางความทุกข์โดยไม่เป็นทุกข์ อยู่ท่ามกลางชีวิตและสังคมที่แปรปรวนโดยไม่ได้รับผลกระทบจากความแปรปรวนทั้งปวง

๖) ประกาศหลักอนัตตา : ไม่มีตัวยืนที่จีรัง

อาจกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาเป็นเพียงศาสนาเดียวเท่านั้น ที่ประกาศหลักอนัตตา คือยืนยันว่าไม่มีตัวตนแท้จริงที่จีรัง หรือตัวตนที่เป็นตัวยืนอยู่ ไม่ว่าจะในลักษณะของรูปธรรมหรือนามธรรม เพราะทุกสิ่งทั้งรูปธรรมและนามธรรม ล้วนตกอยู่ภายใต้ความจริงคือไตรลักษณ์ อันได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา กล่าวโดยสรุปคือ ทุกสิ่งล้วนเคลื่อนไหวตามกระแสแห่ง ไตรลักษณ์ และอาจกล่าวได้ว่าภาวะแห่งความเคลื่อนไหวดังกล่าวคือ สังขารหรือความจริงของจักรวาลในทัศนะของพระพุทธศาสนา คำสอนในเรื่องนี้จึงเป็นคำสอนที่มีความสำคัญและทำให้พระพุทธศาสนาแตกต่างไปจากศาสนาอื่น

๗) ยึดหลักทางสายกลาง : มัชฌิมาปฏิปทา

หลักการปฏิบัติที่สำคัญที่มีความครอบคลุม และตรงเป้าหมายของพระพุทธศาสนามากที่สุดนั้น หากกล่าวโดยสรุปคือหลักทางสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทา ดังที่พระพุทธเจ้าได้แสดงไว้ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ซึ่งมีใจความโดยสรุป คือ การปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนานั้น จะต้องเป็นการปฏิบัติที่ไม่เอนเอียงไปข้างใดข้างหนึ่ง ไม่ถึงหรือไม่หย่อนจนเกินไป ซึ่งหมายถึงการปฏิบัติที่ตรงต่อเป้าหมายหรือตรงต่อความจริง โดยไม่เน้นการพัฒนาหรือการอบรมเพียงด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น (ศีล สมาธิ ปัญญา) แต่จะต้องอบรมและพัฒนาทุกๆ ด้านอย่างมี คุณภาพจนเป็นเอกภาพ จึงบรรลุผลแห่งกรรมกรปฏิบัติตามหลักมัชฌิมาปฏิปทามัชฌิมาปฏิปทามีได้หมายถึงการปฏิบัติตนเพื่อบรรลุลหรรณเท่านั้น แต่หมายรวมถึงการประพฤติปฏิบัติโดยทั่วไปทุกๆ อย่างด้วย ตัวอย่างเช่น การทำงานให้ประสบผลสำเร้จนั้น ผู้ทำงานนั้นจะต้องทำงานให้ตรงต่อเป้าหมายที่วางไว้ โดยจะต้องให้ความสำคัญกับทุกองค์ประกอบของงานที่ตนจะทำ โดยไม่ถึงหรือไม่หย่อนจนเกินไป เพื่อให้งานนั้นสำเร้จโดยสมบูรณ์ ไม่บกพร่อง เป็นต้น

(ค) หลักธรรมสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่ใช้เป็นพื้นฐานในการพัฒนามนุษย์

การพัฒนามนุษย์ด้วยหลักธรรมของพระพุทธศาสนา มีอยู่หลายประการแต่ งานวิจัยเล่มนี้ ผู้วิจัยจะศึกษาเฉพาะหลักธรรมที่มีองค์ธรรม ๓ ประการเป็นพื้นฐาน เพื่อใช้เป็นแนวทางการพัฒนามนุษย์ ซึ่งเปรียบเสมือนการบ่มเพาะให้ผู้ปฏิบัติได้เข้าใจวิธีการพัฒนาตนเองตามลำดับขั้นตอน เพราะเมื่อเข้าใจอย่างถ่องแท้แล้วจะสามารถพัฒนาตนเองให้ถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือ การมุ่งที่จะทำให้ชีวิตได้หลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงหรือการเข้าถึงมรรคผลนิพพาน หลักธรรมพื้นฐานที่สำคัญที่กล่าวถึงมีดังต่อไปนี้

๑) อริยสัจ ๔

อริยสัจ ๔ อันประกอบด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค นั้นสามารถอธิบายได้ดังนี้

๑.๑ ทุกข์ หรือ ทุกขอริยสัจ แปลว่า สภาพที่ทนได้ยาก สภาพที่บีบคั้น กดดัน ทั้งทางกายและทางใจ พระพุทธเจ้าทรงรู้แจ้งในความจริง อันได้แก่ ทุกข์ ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้แล เป็นทุกขอริยสัจ คือ ชาติ (ความเกิด) ก็เป็นทุกข์ ชรา (ความแก่) ก็เป็นทุกข์ พยาธิ (ความเจ็บไข้) ก็เป็นทุกข์ มรณะ (ความตาย) ก็เป็นทุกข์ การประจวบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์ การพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ปราศจากสิ่งใดไม่ได้สิ่งนั้นก็ทุกข์โดยย่ออุปาทานจันท์ ๕ เป็นทุกข์”^{๓๒} จากพุทธพจน์นั้นเราอาจแบ่งทุกข์ออกเป็น ๒ ประเภท ดังต่อไปนี้

ก. สภาวะทุกข์ คือ ทุกข์โดยสภาพ อันได้แก่ ทุกข์ประจำสังขาร ๓ อย่าง คือ ทุกข์คือ ความเกิด ทุกข์คือความแก่ และทุกข์คือความตาย

ข. ปกิณกทุกข์ คือ ทุกข์เบ็ดเตล็ดหรือทุกข์จร อันได้แก่ ทุกข์ที่เกิดขึ้นภายหลัง มี ๘ อย่าง คือ ความเศร้าโศก ความคร่ำครวญ ความไม่สบายกาย ความไม่สบายใจ ความคับแค้นใจ ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก ความประจวบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รักและความไม่ปราศรัย

อาจสังเกต สภาวะทุกข์ และ ปกิณกทุกข์ ได้ว่า กระบวนการแห่งชีวิตต้องเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา ทั้งทางกายภาพ อันได้แก่ ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย และทางจิตใจ อันได้แก่ ความเศร้าโศก ความคับแค้นใจ ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก ความไม่สมปราศรัย เป็นต้น ล้วนก่อให้เกิดความทุกข์ในรูปแบบต่างๆ กล่าวโดยสรุปว่าการที่จิตหลงผิดไม่เข้าใจสภาพแห่งความเป็นจริง จึงยึดติดร่างกายและความคิดต่างๆ นั่นคือความทุกข์การศึกษาใน

^{๓๒} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๖๖๕/๕๒๘.

เรื่องทุกข์นี้ มิได้หมายความว่าพระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์มองโลกในแง่ร้ายแต่อย่างใด ว่าชีวิตมีแต่ความทุกข์ มีแต่เรื่องทุกข์เท่านั้น หากพิจารณาให้ดี พระพุทธศาสนานั้นสอนให้มองโลกตามความเป็นจริงว่า โลกที่เราเห็นอยู่นี้เป็นความจริงอย่างนี้ ชีวิตมนุษย์มีสภาพความเป็นจริงอย่างนี้ หากเราไม่ยอมรับความจริงที่ปรากฏอยู่เราจะแก้ปัญหาไม่ถูกจุด และแก้ไม่ได้ตลอดกาล

พระพุทธศาสนาสอนว่า ความทุกข์เป็นสิ่งที่พึงจะเรียนรู้และทำความเข้าใจเพื่อหาทางแก้ พระพุทธเจ้าได้ทรงชี้แจงให้เห็นว่ามนุษย์กำลังป่วย ถ้ามนุษย์เข้าใจผิดคิดว่าตนไม่ป่วย อาการอาจจะหนักขึ้นเรื่อยๆ เพราะความประมาทจนถึงแก่ชีวิต ถ้ามนุษย์เข้าใจผิดว่าอาการป่วยของตนหนักจนไม่มีทางแก้ มนุษย์ก็หมดหวัง

๑.๒ สมุทัย หรือ ทุกขสมุทัย แปลว่า สาเหตุที่ทำให้เกิดความทุกข์ พระพุทธเจ้าทรงรู้แจ้งในสาเหตุที่ทำให้เกิดความทุกข์ อันได้แก่ ตัณหา ๓ ประการ

ก. กามตัณหา คือ ความทะยานอยากและความเพติดเพลิน ยินดีในกามหรือสิ่งที่น่าใคร่ น่าพอใจ

ข. ภวตัณหา คือ ความอยากเป็นสภาพที่ตนปรารถนาจะเป็น เช่น อยากเป็นดารา อยากเป็นผู้แทนราษฎร อยากเป็นนายกรัฐมนตรี เป็นต้น

ค. วิภวตัณหา คือ ความไม่อยากเป็นสภาพที่ตนไม่ปรารถนาจะเป็น เช่น ไม่อยากเรียนซ้ำชั้น ไม่อยากเป็นคนแก่ ไม่อยากเจ็บป่วย ไม่อยากมีผมหงอก เป็นต้น^{๓๓}

๑.๓ นิโรธ หรือ ทุกขนิโรธ แปลว่า ความดับสนิทแห่งทุกข์ อริยสัจ ๔ ในนิโรธนี้ ถือเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา อันได้แก่ การมุ่งที่จะดับทุกข์ทั้งปวง นิโรธนี้โดยความหมายแล้วก็คือนิพพาน (การดับกิเลสและกองทุกข์ทั้งปวงลงได้) นั่นเอง

การที่จะดับตัณหาโดยตรงนั้นกระทำได้ยาก เพราะตัณหา มีพลังแรง ตัณหาเป็นพฤติกรรมของจิตที่เกิดมาคู่กับจิตจนทำให้คนส่วนใหญ่เข้าใจว่า ความอยากเป็นธรรมชาติของจิต ซึ่งจะแยกกันไม่ออกนอกจากนั้น คนยังมีความอาลัยความรักในตัณหาโดยเข้าใจว่าตัณหาเป็นของตนเองหรือเป็นของตนเองเลยทีเดียว จึงไม่ยากกำจัดตัณหา เปรียบเสมือนไฟที่กำลังลุกโพล่งเต็มที่ จะให้ดับลงในทันทีทันใดนั้นย่อมเป็นการยาก ฉะนั้น การดับตัณหาจึงค่อยๆ กระทำไปตามลำดับขั้น

๑.๔ มรรคมืองค์ ๘ คือ ขั้นตอนแห่งการดับตัณหา^{๓๔} มรรคมืองค์ ๘ หากจะจัดเป็นหมวดเพื่อให้จดจำได้ง่ายขึ้นแล้ว ก็สามารถจัดได้ดังนี้ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เรียกรวมว่าไตรสิกขา^{๓๕}

^{๓๓} ดูรายละเอียดใน อภ.นกก. (ไทย) ๒๒/๓๓๗/๔๕๔.

^{๓๔} คณัฏ ไซโยธา, นานาสาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พรีนติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๐๔.

๒) กรรมและกฎแห่งกรรม

๒.๑ กรรม หลักกรรมเป็นคำสอนที่สำคัญเรื่องหนึ่งในพระพุทธศาสนา เนื่องจากเป็นคำสอนที่เป็นลักษณะสำคัญอันเป็นจุดเด่นของพระพุทธศาสนา ทั้งยังเป็นคำสอนที่เกี่ยวข้องกับคำสอนในเรื่องอื่นๆ อีกหลายเรื่อง และเป็นคำสอนที่มักมีผู้เข้าใจผิดๆ กันอยู่เสมอ

คำสอนหรือความรู้ทางศาสนาเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนานั้น เป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่าพระองค์ทรงรู้เห็นด้วยพระญาณ หรือพระปัญญาของพระองค์เอง มิใช่เรื่องที่ทรงคิดเอาหรือคาดคะเนเอาตามหลักเหตุผล หรือสอนไปตามที่ลัทธิศาสนาอื่นๆ เขาสอนกัน เรื่องกรรมหรือกฎแห่งกรรมจึงเป็นสภาวะที่เป็นจริงตามธรรมชาติ หรือเรียกว่าความเป็นเหตุเป็นผลของกันและกันในธรรมชาติ มีหลักฐานในพระไตรปิฎกหลายแห่งที่แสดงให้เห็นว่า เรื่องกรรมเป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงรู้เห็นด้วยพระญาณ เช่น ในพระญาณ ๓ ที่บังเกิดขึ้นในวันที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ ก็มีพระญาณหนึ่ง คือ จุติปาตญาณ ได้แก่พระญาณที่ทำให้ทรงรู้เห็นถึงความที่สัตว์ตายและเกิดไปตามกรรมของตน ความรู้ที่ทรงได้รับจากพระญาณนี้ กล่าวโดยใจความก็คือ ทรงรู้เห็นขบวนการของกรรมนั่นเอง แม้ในพระญาณที่เรียกว่า ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ คือทรงรู้ระลึกชาติในอดีตของพระองค์เองได้จำนวนนับไม่ถ้วน ซึ่งเกิดขึ้นในวันที่ทรงตรัสรู้เช่นกัน โดยใจความก็คือทรงรู้เห็นถึงขบวนการในอดีตชาติของพระองค์เองนั่นเอง ฉะนั้นพระญาณทั้งสองดังกล่าวนี้ก็คือ ความสามารถหรือพระปัญญาอันเป็นผลของความบริสุทธิ์แห่งจิตของพระพุทธเจ้าที่ทำให้พระองค์ทรงรู้เห็นขบวนการกรรมหรือกฎแห่งกรรม ตั้งแต่วันแรกที่ตรัสรู้

๒.๑.๑ ความหมายของกรรม

คำว่า “กรรม” แปลตามศัพท์ว่า การงานหรือการกระทำ มีความหมายเป็นกลางๆ ไม่ได้บ่งว่าดีหรือชั่วแต่อย่างใด ในทางพระพุทธศาสนาหมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา หรือการกระทำที่เป็นไปด้วยความจงใจ ดังนั้น การกระทำที่จะจัดเป็นกรรมตามหลักทางพระพุทธศาสนาจึงเน้นที่เจตนาเป็นสำคัญ กล่าวอีกนัยหนึ่ง เจตนาตนเองจัดเป็นกรรม

ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงถือว่า เจตนาอันเป็นเรื่องของจิตใจนี้เองเป็นตัวชี้นำ บังชี้หรือกำหนดทิศทางแห่งการกระทำทั้งหมดของมนุษย์ เป็นตัวการหรือแกนนำในการริเริ่ม สรรค์สร้างทุกอย่างจึงเป็นตัวแท้ของกรรม

๒.๑.๒ เครื่องทำกรรม

กรรมหรือการกระทำใดๆ ก็ตาม จะต้องอาศัยเครื่องมือการกระทำทั้งสิ้น เครื่องมือการกระทำแบ่งออกได้ ๓ ชนิด คือ

^{๓๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๓๑, อ.จ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๕๒๑/๒๕๔.

- ก. กายกรรม - การกระทำทางกาย
- ข. วจีกรรม - การกระทำทางวาจา
- ค. มโนกรรม - การกระทำทางใจ

๒.๑.๑ ประเภทของกรรม

กรรมในพระพุทธศาสนาจำแนกได้หลายแบบ ซึ่งจะยกมากล่าวในที่นี้คือกรรมแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท และกรรม ๔ ประเภท คือ

ก. กรรม ๒ ประเภท ได้แก่

- ๑. กุศลกรรม คือ กรรมฝ่ายดี, กรรมที่เป็นกุศล, กรรมดี, การกระทำที่ดี
- ๒. อกุศลกรรม คือ กรรมฝ่ายชั่ว, กรรมที่เป็นอกุศล, กรรมชั่ว, การกระทำที่ไม่ดี^{๓๖}

ข. กรรม ๔ ประเภท ในกุกกุโรวาทสูตร มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ และในกรรมวรรค อังคัตตรนิกาย จตุกกนิบาต พระพุทธองค์ทรงจำแนกกรรมไว้ ๔ ประเภท คือ

๑. กรรมที่เป็นฝ่ายดำ (กรรมชั่ว)

กรรมที่เป็นฝ่ายดำมีวิบากเป็นฝ่ายดำ (ฝ่ายชั่ว) คือ อกุศลกรรม อันเกิดจากอกุศลเจตนา ๓ ประเภท ได้แก่

- กายทุจริต การประพฤติดีทางกาย
- วจีทุจริต การประพฤติดีทางวาจา
- มโนทุจริต การประพฤติดีทางใจ

๒. กรรมที่เป็นฝ่ายขาว (กรรมดี)

กรรมที่เป็นฝ่ายขาว (กรรมดี) มีวิบากเป็นฝ่ายขาว (ฝ่ายดี) คือ กุศลกรรม อันเกิดจากกุศลเจตนา ๓ ประเภท ได้แก่

- กายทุจริต การประพฤดิชั่วทางกาย
- วจีทุจริต การประพฤดิชั่วทางวาจา
- มโนทุจริต การประพฤดิชั่วทางใจ

๓. กรรมที่เป็นฝ่ายดำและฝ่ายขาว

กรรมที่เป็นทั้งฝ่ายดำและฝ่ายขาว มีวิบากเป็นฝ่ายดำและฝ่ายขาว (ฝ่ายชั่วผสมกับฝ่ายดี) คือ การกระทำทั้งดีและชั่ว อันเกิดจากกุศลเจตนาและอกุศลเจตนาในคราวเดียวกัน (ปะปนกันหรือติดต่อกัน) เช่น ชายหนุ่มคนหนึ่งเดินเลียบฝั่งคลองมา ขณะนั้นตาเหลือบมองเห็นหญิงสาวกำลังจะจมน้ำตาย จึงกระโดดลงไปช่วยขึ้นมาจากน้ำ ขณะที่ชายหนุ่มได้สัมผัส

^{๓๖} ดูรายละเอียดใน, อภ.ติก. (ไทย) ๒๐/๒๒๘/๑๓๑, ๕๕๑/๘๘๘.

ร่างของหญิงสาวคนนั้นจิดก็เกิดพิศواس จึงถือโอกาสจับโน่นคลำนี้ นี่ก็แสดงให้เห็นว่าชายหนุ่มผู้นี้มีเจตนาทั้ง ๒ อย่าง คือ กุศลเจตนาและอกุศลเจตนาที่เกิดขึ้นปะปนหรือติดต่อกัน

๔. กรรมที่ไม่ดำไม่ขาว

กรรมที่ไม่ดำไม่ขาว ไม่มีวิบากทั้งฝ่ายดำและฝ่ายขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม คือ การกระทำที่เกิดจากเจตนาที่จะละทิ้งกรรมดำและกรรมขาว ซึ่งเป็นเจตนาก่อให้เกิดกรรมที่นำไปสู่การหลุดพ้นจากทุกข์โดยสิ้นเชิง กรรมชนิดนี้ ได้แก่ มรรคมงคล ๘^{๓๓}

๒.๒ กฎแห่งกรรม พระพุทธศาสนาสอนหลักความจริงว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นคนสัตว์ หรือสิ่งของ เป็นรูปธรรม หรือนามธรรม เป็นวัตถุ หรือเป็นเรื่องจิตใจ ไม่ว่าจะเป็นชีวิตหรือโลกที่แวดล้อมอยู่ก็ตาม ทั้งหมดล้วนเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย เป็นเรื่องของปัจจัยสัมพันธ์ ธรรมดาที่ว่านี้มองด้วยสายตาของมนุษย์ เรียกว่า กฎธรรมชาติ เรียกในภาษาบาลีว่า นิยาม แปลว่า กำหนดอันแน่นอน ทำนองหรือแนวทางที่แน่นอนหรือความเป็นไปอันมีระเบียบแน่นอน เพราะปรากฏให้เห็นว่า เมื่อมีเหตุปัจจัยอย่างนั้นๆ แล้ว ก็จะมีความเป็นไปอย่างนั้นๆแน่นอน

กฎธรรมชาติหรือนิยามนั้น แม้จะมีลักษณะทั่วไปอย่างเดียวกันทั้งหมดคือ ความเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย แต่ก็อาจแยกประเภทออกไปได้ตามลักษณะอาการจำเพาะที่ป็นแนวทางหรือแบบหนึ่งๆ ของความสัมพันธ์ พระอรธกถาจารย์แสดงกฎธรรมชาติหรือนิยามไว้ ๕ อย่าง คือ

๑. อุตุนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับปรากฏการณ์ฝ่ายวัตถุ โดยเฉพาะความเป็นไปของธรรมชาติแวดล้อมและความเปลี่ยนแปลงทางวัตถุ เช่น เรื่องลมฟ้าอากาศ ฤดูกาล ฝนตก ฟ้าร้อง การที่ดอกบัวบานกลางวันหุบกลางคืน การที่ดินน้ำปยุช่วยให้ดินไม่งาม การที่คนไอหรือจาม การที่สิ่งทั้งหลายผุพังเน่าเปื่อย เป็นต้น แนวความคิดของท่านมุ่งเอาความผันแปรที่เนื่องด้วยความร้อนหรืออุณหภูมิตั้ง

๒. พีชนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบพันธุ์ หรือที่เรียกกันว่า พันธุกรรม เช่น หลักความจริงที่ว่าพืชเช่นใดก็ให้ผลเช่นนั้น พืชมะม่วงก็ออกผลเป็นมะม่วง เป็นต้น

๓. จิตตนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิต เช่น เมื่ออารมณ์ (สิ่งเร้า) กระทบประสาทจะมีการรับรู้เกิดขึ้น จิตจะทำงานอย่างไร คือการไหวแห่งภวังคจิต ภวังคจิตขาดตอน แล้วมีอวิชชาระแล้วมีการเห็น การได้ยิน ฯลฯ มีสัมผัสปฏิจันนะ สันติระณะ ฯลฯ หรือเมื่อจิตที่มีคุณสมบัติอย่างนี้เกิดขึ้นจะมีเจตสิกอะไรบ้างประกอบได้ หรือประกอบไม่ได้ เป็นต้น

๔. กรรมนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ คือ

^{๓๓} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๘/๘๒.

กระบวนการก่อการกระทำและการให้ผลการกระทำ หรือพูดให้จำเพาะลงไปอีกว่า กระบวนการแห่งเจตน์จำนงหรือความคิดปรุงแต่งสร้างสรรค์ต่างๆ พร้อมทั้งผลที่สืบเนื่องออกไปอันสอดคล้องสมกัน เช่น ทำกรรมดี มีผลดี ทำกรรมดี มีผลชั่ว เป็นต้น^{๓๘}

๕. ธรรมเนียม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับความสัมพันธ์และอาการที่เป็นเหตุเป็นผลแก่กันของสิ่งทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เรียกกันว่า ความเป็นไปตามธรรมชาติ เช่นว่า สิ่งทั้งหลายมีความเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไป เป็นธรรมดา คนย่อมมีความเกิดแก่เจ็บตายเป็นธรรมดา ธรรมดาของคนยุคนี้อายุขัยประมาณร้อยปี ไม่ว่าพระพุทธเจ้าจะอุบัติหรือไม่ก็ตาม ย่อมเป็นธรรมดาของสิ่งทั้งหลายที่เป็นสภาพไม่เที่ยง ถูกปัจจัยบีบคั้น และไม่ใช่อัตตา ดังนี้ เป็นต้น

กฎแห่งกรรมในความหมายที่ทราบกันดีก็คือ เมื่อผู้ใดกระทำความใดทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว จะต้องได้รับผลแห่งกรรมที่ได้กระทำนั้น ไม่สามารถให้ผลที่แตกต่างจากผลกรรมของตนได้ตามกรรมนิยามข้อที่ ๔ ได้บรรยายไว้เบื้องต้น คือ ทำกรรมดีส่งผลดี ทำกรรมชั่วส่งผลชั่ว ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นไปตามกฎแห่งกรรม ตามเหตุและปัจจัย และให้ผลตอบแทนที่แน่นอน ไม่มีการเปลี่ยนแปลง

๓) ไตรลักษณ์

คำสอนเรื่องไตรลักษณ์ เป็นคำสอนที่สำคัญอีกเรื่องในพระพุทธศาสนา เนื่องจากเป็นคำสอนที่แสดงถึงกฎของธรรมชาติหรือสภาวะของสิ่งทั้งปวงที่มีความครอบคลุม ทั้งสิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ซึ่งจะต้องเป็นไปตามกฎนี้ หรือมีลักษณะอย่างนี้โดยทั่วกัน อีกทั้งเรื่องไตรลักษณ์นี้ยังเป็นคำสอนที่ถือว่าเป็นลักษณะเด่นหรือเป็นจุดยืนที่สำคัญของพระพุทธศาสนา อีกด้วย

คำว่า “ไตรลักษณ์” แปลว่า ลักษณะ ๓ อย่าง ทางพระพุทธศาสนาหมายถึงกฎธรรมชาติที่มีอยู่ทั่วไปของสรรพสิ่ง กฎธรรมชาตินี้เป็นภาวะที่มีอยู่ตามธรรมชาติเอง คือ ดำรงอยู่ มีอยู่ตามธรรมดา ไม่มีผู้ใดคลบบันดาลให้เป็นเช่นนั้น เกิดเองเป็นเอง ไตรลักษณ์มีชื่อเรียกอีกอย่างว่า สามัญญลักษณะ คือเป็นลักษณะทั่วไปที่มีเสมอเหมือนกันในสรรพสิ่งทั้งปวง ซึ่งมีอยู่ ๓ ประการ คือ

๓.๑. อนิจจตา หรือ อนิจจัง คือ ความเป็นของไม่เที่ยง อันได้แก่ ความไม่ถาวร ไม่คงที่ แปรปรวน ไม่แน่นอน ภาวะที่มีการเกิดขึ้นแล้วก็เสื่อมสลายไป ความไม่ยั่งยืน

^{๓๘} พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ.ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับขยายความ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕. หน้า ๑๕๒-๑๕๓.

๓.๒. ทุกขตา หรือ ทุกขัง คือ ความเป็นทุกข์ อันได้แก่ ความทนอยู่ได้ยากทนอยู่ตลอดไปไม่ได้ต้องแปรปรวนไป ภาวะที่กดดัน ผืนและขัดแย้งอยู่ในตัว เพราะมีเหตุปัจจัย คือความเกิดขึ้น ความเสื่อมไปและความแปรปรวนไป

๓.๓. อนัตตตา หรือ อนัตตา คือ ความเป็นของไม่ใช่ตัวตนความไม่ใช่ตัวตน อันได้แก่ ความที่ไม่มีใครเป็นเจ้าของ เป็นของว่างเปล่า เป็นเพียงสิ่งสมมติไม่ใช่ตัวตนที่แท้จริงของมันเอง ไม่สามารถหาแก่นสารหรือตัวยืนที่แท้จริงได้

คำสอนเรื่องไตรลักษณ์ ที่ได้มีการแบ่งออกเป็น ๓ ประการนั้น ความจริงแล้วขบวนการที่มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน หรือจะกล่าวว่าเป็นเรื่องเดียวกันก็ได้ กล่าวคือ เพราะไม่เที่ยง (อนิจจัง) จึงคงอยู่ในสภาพหนึ่งตลอดไปไม่ได้ (ทุกขัง) และเพราะเป็นอนิจจังและทุกขังนั่นเอง จึงเป็นอนัตตา คือ หาแก่นสารหรือตัวยืนที่แท้จริงไม่ได้ หรือบังคับควบคุมไม่ได้ ฉะนั้นเมื่อเป็นลักษณะหนึ่งก็เท่ากับต้องเป็นอีก ๒ ลักษณะด้วย แต่ที่พูดแยกแยะออกไปนั้น ก็เพื่อให้มองเห็นหรือพิจารณาเห็นได้ง่ายขึ้นเท่านั้น

ตัวอย่างเรื่องไตรลักษณ์ เราสามารถเห็นได้ไม่ยากนัก หากพิจารณาดูให้ดีตัวอย่าง เช่น ความที่คนๆ หนึ่งจะต้องแก่ลงในที่สุด (อนิจจัง) ที่ต้องแก่เพราะความที่ไม่สามารถทนอยู่ในสภาพเดิมได้ตลอดไป ต้องแปรเปลี่ยนไป เสื่อมสภาพไปในที่สุด (ทุกขัง) และก็ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ ก็ไม่สามารถหาแก่นสารหรือตัวยืน ตัวตนที่แท้จริงได้ สำหรับคนๆ นั้น (อนัตตา)

ด้วยเหตุนี้คำสอนเรื่องไตรลักษณ์ จึงเป็นคำสอนที่แสดงให้เห็นว่า ธรรมชาติทั้งปวงไปในรูปของกระแส คือ เคลื่อนไหวไปตามลักษณะของไตรลักษณ์ ซึ่งปรากฏเป็นลักษณะให้เราเห็นได้ คือ มีการเกิดขึ้น ผันแปรไป แล้วก็สูญสลาย แล้วก็มีการเกิดขึ้นใหม่อีก แล้วก็ผันแปรไป แล้วก็สูญสลายวนเวียนกันอยู่เช่นนี้ ฉะนั้น ในธรรมชาติจึงไม่มีอะไรเป็นแกน หรือเป็นตัวหลักตัวยืนที่ยั่งยืนแท้จริง ทุกสิ่งเคลื่อนไหวไปตามกระแสตามลักษณะของไตรลักษณ์

นอกจากนี้คำสอนเรื่องไตรลักษณ์ ยังได้แสดงหลักการที่สำคัญของพระพุทธศาสนา คือ หลักอนัตตา ซึ่งไม่มีปรากฏในลัทธิศาสนาหรือปรัชญาระบบใด และด้วยหลักอนัตตานี้เองที่พระพุทธเจ้าปฏิเสธคำสอนทั้งแบบสัสสตทิฐิ คือ ลัทธิที่ถือว่ามิอัตตา (มีตัวตน) ที่เที่ยงแท้ถาวรเป็นตัวยืนอยู่ตลอดไป ทั้งแบบอุจเฉททิฐิ คือ ลัทธิที่ถือว่าสิ่งที่เกิดขึ้นนั้น เมื่อดับสูญหมดไปไม่มีอะไรเหลือ เช่น คนและสัตว์เมื่อตายลงก็สูญหมดไม่มีอะไรเหลืออีกต่อไป^{๓๕} ความเชื่อทั้ง ๒ แบบพระพุทธศาสนา เรียกว่า มิจฉาทิฐิ คือความเห็นที่ผิด คือ ผิดจากความเป็นจริง เพราะ

^{๓๕} ส.บ. (ไทย) ๑๗/๑๗๕-๑๘๐/๑๒๐.

พระพุทธศาสนาพบว่าสิ่งที่ย่อมมี (คือไม่สูญ) สิ่งที่ไม่มี ก็ย่อมไม่มี (คือเกิดขึ้นไม่ได้) แต่สิ่งที่มีอยู่นั้นมีอยู่อย่างเป็นกระแส คือ เคลื่อนไหว หรือไหลไปอย่างต่อเนื่อง (สันตติ)^{๔๐}

ด้วยความเป็นอนัตตาดังกล่าวนั่นเอง ที่ทำให้เรื่องกรรมและศีลธรรมจริยธรรมเป็นไปได้จริง กล่าวคือเพราะชีวิตเป็นอนัตตา คนชั่วจึงสามารถเปลี่ยนเป็นคนดีได้ คนดีก็สามารถเปลี่ยนเป็นคนชั่ว จิตใจที่ไม่ดีหรือสกปรกก็สามารถเปลี่ยนเป็นจิตใจที่ดีหรือบริสุทธิ์ได้ ถ้าชีวิตเป็นอัตตาหรือมีอัตตาเป็นหลัก ก็จะหมายความว่าคนชั่วก็ต้องชั่วไปตลอดกาล ไม่สามารถเปลี่ยนเป็นคนดีได้ จิตใจที่สกปรกก็ต้องสกปรกไปตลอดกาล ไม่สามารถชำระให้บริสุทธิ์ได้ รวมถึงทุกสิ่งในธรรมชาติก็จะไม่มีการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนา หรือเคลื่อนไหวจากภาวะหนึ่งไปสู่อีกภาวะหนึ่ง จากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่ง หากธรรมชาติเป็นอัตตาเสียแล้ว ทุกสิ่งจะนิ่ง เพราะไม่มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง กล่าวโดยสรุปคือ โลกเป็นอยู่ได้เพราะทุกสิ่งในธรรมชาติเป็นอนัตตา ดังพุทธพจน์ที่ว่า ธรรมทั้งปวงมิใช่อัตตา (เป็นอนัตตา)

๒.๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนามนุษย์

ในการพัฒนามนุษย์หรือการพัฒนาคน (Human Development) พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ข้อคิดในการมองมนุษย์เป็นสองมิติ คือ มองว่าเป็นมนุษย์ที่มีอารมณ์ความรู้สึก และมีความ สามารถ มีศักยภาพสามารถพัฒนาได้ โดยใช้หลักไตรสิกขา คือศีล สมาธิและปัญญาเป็นแนวทางในการพัฒนาและมองมนุษย์ในฐานะเป็นทรัพยากร (Human Resources Development) เป็นทุน เป็นปัจจัย เป็นผู้ผลิต เป็นผลผลิต และพัฒนาเพิ่มผลผลิตได้ เพิ่มศักยภาพในการผลิตได้ เพิ่มมูลค่าทุนได้ มนุษย์ในฐานะที่เป็นทรัพยากร(Human Resources Management) โดยมองว่ามนุษย์ทั้งสองนัยนั้นสามารถจัดการบริหารได้ จัดสรรให้มีทั้งมูลค่าและคุณค่าได้โดยเฉพาะการจัดการในฐานะที่เป็นทรัพยากร หากจัดการโดยถูกวิธีจะเป็นต้นทุนที่ทรงคุณค่า จัดให้เหมาะสมกับความสามารถ ความถนัด เมื่อจัดได้เหมาะสมถูกต้องจะเพิ่มมูลค่ามหาศาลและมีคุณค่าที่สูงส่ง เพราะการพัฒนามนุษย์โดยมองในฐานะเป็นมนุษย์ มีความหมายว่ามนุษย์มีความเป็นมนุษย์ของเขาเอง มีชีวิตมนุษย์ที่มีจุดหมาย จุดหมายของชีวิตคือ ความสุข อิศราภาพ ความดีงามของชีวิต ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะบุคคล เราต้องให้ความสำคัญว่าเราจะพัฒนามนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์อย่างไร พร้อมกับอีกด้านหนึ่ง เขาจะเป็นทรัพยากร เป็นทุน เป็นปัจจัยที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนาเศรษฐกิจ เพราะหากพัฒนาที่ดีที่ถูกต้องจะเพิ่มทั้งมูลค่าและคุณค่าไปพร้อมด้วย^{๔๑}

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕.

^{๔๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๕), หน้า ๓.

การพัฒนาหากกล่าวตามหลักจิตวิทยา คุณธรรม คือการสร้างให้เกิด “อุปนิสัยอันดีงามซึ่งสั่งสมอยู่ในดวงจิต อุปนิสัยอันนี้ได้มาจากการพยายามและความประพฤติติดต่อกันมาเป็นเวลานาน” คนเราทุกคนมีหน้าที่ที่จะต้องทำ คุณธรรมจึงมีความสัมพันธ์กับหน้าที่อย่างมาก ยิ่งหน้าที่สูงขึ้นเท่าใด ยิ่งต้องใช้คุณธรรมสูงขึ้นเท่านั้น นี่คือความสำคัญของคุณธรรม การทำหน้าที่ของตนให้ถูกต้อง เหมาะสมและสำเร็จประโยชน์ตามจุดหมาย การพัฒนาให้ทำหน้าที่จนเป็นนิสัยนั่นเอง จะกลายเป็นอุปนิสัยอันดีงาม สั่งสมอยู่ในดวงจิตเป็นบารมี^{๔๒} เป็นคุณความดี เพราะมนุษย์จะมีคุณค่าและมีปัจจัยหลายมิติที่มนุษย์ในฐานะเป็นเผ่าพันธุ์พิเศษเผ่าพันธุ์หนึ่ง และมีบทบาทสูงส่งต่อการดำรงชีวิตของตนเองและสิ่งมีชีวิตอื่น จะต้องพิจารณาปัจจัยต่างๆ อย่างสุขุมรอบคอบ และมองหาทางออกและคุณภาพของปัจจัยต่างๆ ให้ดี^{๔๓} หมายถึงมนุษย์ถ้าดีก็มีคุณต่อสรรพสิ่งทั้งหลาย หากพัฒนาไม่ดีมนุษย์จะก่อโทษต่อโลกและสังคมเป็นอย่างมาก แต่อย่างไรก็ตามหากพิจารณาตามแนวคิดของคาร์ล โรเจอร์ส เห็นว่า มนุษย์ทุกคนเป็นคนดีและมีคุณค่า แนวคิดและการปฏิบัติตนในวิชาชีพของโรเจอร์ส แนวคิดพื้นฐานของนักมนุษยนิยมโดยเขามีความเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีความสามารถอยู่ในตนเอง สามารถนำตนเองและดำเนินชีวิตของตนเองไปในลักษณะที่ตนเองมีความพึงพอใจและสร้างสรรค์สังคม ในกระบวนการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์นั้น เราควรช่วยให้บุคคลมีอิสระและสามารถค้นพบความสามารถ สติปัญญาและความมั่นใจ เมื่อบุคคลสามารถค้นพบความสามารถของตนเองแล้ว จะช่วยเพิ่มความสามารถในการตัดสินใจ หรือเลือกทางเดินที่ดีและสร้างสรรค์ ซึ่งสอดคล้องกับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ว่ามนุษย์พัฒนาได้ และมนุษย์อยู่ได้เพราะการพัฒนา หมายถึงต้องฝึกฝนอบรม ก็นั่นฝึก เดินต้องฝึก พุคก็ต้องฝึก การจะกระทำทุกอย่างต้องฝึกทั้งนั้นจึงจะอยู่ได้ และฝึกได้โดยไม่มีขีดจำกัด^{๔๔}

เมื่อมนุษย์ได้รับการพัฒนาที่ดี เหตุนี้ความสำคัญประการแรก ในกระบวนการพัฒนาคน ก็คือความต้องการเรียนรู้ ถ้าพัฒนาความต้องการให้เรียนรู้ขึ้น คนจะมีความสุขจากการสนองความต้องการเรียนรู้นั้น กระทำทุกอย่างเพื่อสนองความรู้ มิใช่เพื่อความรู้สึกรู้ เพราะหากสนองความรู้สึกรู้หรือสนองความต้องการจะมีปัญหาเพราะมีด้านบวกกับด้านลบ เมื่อได้เสพสิ่งที่ตนชอบใจก็มีความสุข แต่เมื่อได้พบสิ่งที่ไม่ชอบใจก็เป็นทุกข์ แต่พอได้รับการพัฒนาที่ดี ฝึกฝนจิตใจ

^{๔๒} วสิน อินทสระ, มนุษย์และแนวทางพัฒนาศักยภาพมนุษย์ ตามหลักพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๑๕.

^{๔๓} ชีรยุทธ บุญมี, ความหลากหลายของชีวิต ความหลากหลายทางวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทโรงพิมพ์เดือนตุลา จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๔๖.

^{๔๔} ชิตวงศ์ ส.นันทนาเนตร, ทฤษฎีการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่, (นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์, ๒๕๔๕), หน้า ๔.

ให้นักแน่นมันคง เพียงแค่เริ่มต้นศึกษา เริ่มต้นเรียนรู้ก็จะมีความทุกข์น้อยลงและจะมีความสุขชนิดใหม่เพิ่มขึ้นมา ซึ่งเป็นความสุขที่ไม่เป็นโทษแก่ใคร และมาพร้อมกับการพัฒนาชีวิตของตนด้วย^{๔๕}

กล่าวโดยสรุปแล้ว ทั้งแนวคิตถุญญินุญญนิยม และหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา จะมีความเชื่อไปในทิศทางเดียวกัน คือเชื่อในศักยภาพ ในความสามารถของมนุษย์ เชื่อว่ามนุษย์มีศักยภาพในตนเอง มนุษย์พร้อมที่พัฒนาได้ มนุษย์ประเสริฐเพราะการฝึกฝนพัฒนา และมนุษย์มีความจำเป็นต้องพัฒนา เพราะหากไม่พัฒนาอาจมีชีวิตอยู่ไม่รอด และอาจเป็นโทษภัยแก่สรรพชีวิต และสิ่งแวดล้อมทั้งหลาย

๒.๒.๓ การพัฒนาจิตใจตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนา มีหลักคำสอนที่เหมาะสมแก่จริตนิสัยของบุคคล ในการฝึกฝนตนเอง ในหลายระดับ เริ่มตั้งแต่ในระดับศีลธรรม กุศลกรรมบถ และระดับสังฆธรรมชั้นสูง อันหมายถึง มรรคมีองค์ ๘ ในอริยสัจ ๔ ประการ^{๔๖} ทั้งนี้เพื่อใช้พัฒนาฝึกฝนอบรมปุณฺณชนทั่วไป ให้มีความสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข มีสัมมาชีพ รู้จักการดำเนินชีวิต ตามมรรควิธี ด้วยการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนตามแนวพระพุทธศาสนา ๔ ประการ ได้แก่

๑. กายภาวนา คือ การฝึกฝนอบรมกาย เป็นการพัฒนาอินทรีย์ทั้งห้า ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ให้มีอินทรีย์สังวร ความสำรวมในอินทรีย์ รู้จักระมัดระวังรักษาตนไม่ให้ก่อโทษทางกาย และต้องรู้จักปรับตนเองให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมทางกายที่เหมาะสม

๒. สีลภาวนา คือ การพัฒนาด้านศีล ความประพฤติเรียบร้อยดีงาม มีระเบียบวินัย มีกติกาทิศังคมากร่วมกัน อย่างน้อยที่สุดในระดับชาวบ้านคือ ต้องมีศีลห้าข้อ เพื่อป้องกันความเดือดร้อนเสียหายแก่คนอื่น การไม่ล่วงละเมิดในสิทธิของคนอื่น และให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลรักษาผลประโยชน์ของส่วนรวม ประเทศชาติไว้ได้

๓. จิตตภาวนา คือ การฝึกฝนอบรมจิตใจให้มีความมั่นคง เข้มแข็ง มีความเจริญด้วยคุณธรรมทั้งปวง เช่น ฝึกฝนตนให้มีความรัก ความเมตตาต่อสรรพสัตว์ พัฒนาจิตใจของตนให้มีความสงสารอยากช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ที่ลำบากที่กำลังประสบกับความทุกข์นานาประการอยู่ในสังคมปัจจุบัน

^{๔๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษาทางเลือก : สู่วิวัฒน์หรือวิบัติ ในยุคโลกไร้พรมแดน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๑), หน้า ๕๕.

^{๔๖} ส.ม. (บาลี) ๑๕/๑๖๕/๕๒๘.

๔. ปัญญาภาวนา คือ การพัฒนาฝึกฝนอบรม จากการได้ศึกษาเล่าเรียนการสดับรับฟังมามาก และการลงมือปฏิบัติตามทฤษฎีที่ได้ศึกษามาแล้วนั้นให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและคนอื่น^{๔๓} ส่วนปัญญาในระดับสูง หมายถึงการรู้ตามสภาพของสังขารทั้งหลาย ที่มาปรุงแต่งกันเข้า แล้วรู้จักปล่อยวางสังขารเหล่านั้นเสียด้วยปัญญา อันได้แก่ สัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ) และสัมมาสังกัปปะ (ความดำริชอบ) โดยมีเหตุปัจจัยให้เกิด ๒ ทางคือ ปัญญาที่เกิดจากผู้อื่นชักจูง การรับฟังจากสื่อต่างๆ บุคคลที่เป็นกัลยาณมิตร และการใคร่ครวญด้วยปัญญาของตนเอง

เป้าหมายในการพัฒนาจิตใจของมนุษย์ในทางพระพุทธศาสนานั้น มี ๓ ระดับ คือ

๑. ระดับต้น คือ ภาวะที่จะสามารถอยู่ร่วมกับคนอื่นได้เป็นปกติสุข ปรับตัวให้เข้ากับตนเองและสังคมได้อย่างถูกต้อง เหมาะสม (ศีล)

๒. ระดับกลาง คือ นอกจากสามารถที่จะอยู่ร่วมกับคนอื่นได้แล้ว ยังสามารถที่จะอยู่คนเดียวได้อย่างมีความสุข สงบภายใน ไม่วุ่นวาย ไม่ฟุ้งซ่าน (สมาธิ)

๓. ระดับสูง คือ ภาวะที่ปลอดโปร่ง โล่งสบาย ไร้ทุกข์ไร้ปัญหา ความเป็นผู้มีสุขภาพจิตที่สมบูรณ์ไม่หวั่นไหวกับสิ่งเร้าต่างๆ ที่มาเร้ามากระทบ เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ที่สุด ซึ่งเรียกว่า “นิพพาน” เป้าหมายหมายถึงกล่าวคือ สภาวะของบุคคลที่มีไตรสิกขา หรือมรรคมืองค์ ๘ นั้นเอง^{๔๔}

วิธีการที่จะพัฒนาจิตโดยใช้กระบวนการไตรสิกขาหรือมรรคมืองค์ ๘ นั้นทำได้ โดยก่อนอื่นเราจำเป็นต้องเรียนรู้วิธีที่จะดำเนินชีวิตของตัวเองเสียก่อนว่า ชีวิตความเป็นอยู่เป็นอย่างไร ชีวิตคนเราควรจะวางเป้าหมายเอาไว้ก่อน แล้วค่อยดำเนินการไปสู่เป้าหมาย ซึ่งเป้าหมายมี ๓ ระดับ ได้แก่

๑. เป้าหมายชีวิตในขั้นต้น คือ การตั้งเป้าหมายชีวิตเพื่อประโยชน์ในชาตินี้ เป็นการตั้งเป้าหมายไว้ว่า จะต้องตั้งตัวสร้างฐานะให้ได้ เป็นต้น ด้วยการประกอบอาชีพที่สุจริต ไม่ผิดศีลธรรม และกฎหมายบ้านเมือง จะเป็นอาชีพอะไรก็ได้แล้วแต่ความพอใจของบุคคล จะเป็นนักธุรกิจ แพทย์ วิศวกร ช่างนา ช่างสวน ชาวไร่หรืออื่นๆ อีก และเมื่อตั้งเป้าหมายชีวิตไว้แล้วก็มุ่งมั่นฝึกฝนตนเองสร้างตัวให้บรรลุเป้าหมายของชีวิตให้ได้

๒. เป้าหมายชีวิตขั้นกลาง คือ การตั้งเป้าหมายชีวิตเพื่อประโยชน์ในชาติหน้า เป็นการตั้งเป้าหมายชีวิตไว้ นอกจากการพยายามสร้างฐานะของตนให้ได้แล้ว ก็จะต้องสร้างกุศลในทุกๆ โอกาสที่อำนวยให้ เพื่อสะสมเป็นทุนเป็นเสบียงในภพชาติต่อไป เพราะว่าสัตว์โลกทั้งหลายเมื่อ

^{๔๓} อภ.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๓๕/๑๒๑

^{๔๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), “การพัฒนาจิตและปัญญาตามแนวพุทธศาสตร์”, บทความ

สิ้น อายุไขแล้ว หากยังมีกรรมอยู่ก็ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ต่อไป บางคนคิดแต่จะหาประโยชน์เฉพาะ ในชาตินี้ โดยไม่คำนึงถึงชาติหน้าเลย คิดแต่จะหาทรัพย์มาสร้างฐานะให้ได้ โดยไม่ประกอบบุญกุศล เมื่อคิดว่า ชีวิตของคนประเภทนี้จะมีคุณค่าสักเพียงไร ตั้งแต่เกิดก็อาศัยพ่อแม่เลี้ยง โตขึ้นมาหน่อยเรียนหนังสือหาความรู้ ต้องมีหน้าที่การงานรับผิดชอบ มีครอบครัว คำนึงหาสิ่งต่างๆ มาบำรุงบำเรอตน แล้วก็แก่เจ็บป่วยไข้ตายในที่สุด

๓. เป้าหมายชีวิตขั้นสูงสุด คือ การตั้งเป้าหมายชีวิตเพื่อประโยชน์อย่างยิ่ง ได้แก่ การตั้งใจปฏิบัติธรรมทุกรูปแบบ เพื่อกำจัดกิเลสให้หมดสิ้น บำเพ็ญความเพียรเพื่อบรรลุพระนิพพาน

๒.๒.๔ การประยุกต์ใช้หลักธรรม ๕ ประการในการพัฒนาจิตใจ

การพัฒนาด้านจิตใจ หมายถึง การฝึกฝนอบรมจิตใจให้เข้มแข็ง สามารถต่อสู้กับความทุกข์ฝ่ายอกุศล หรือ บาปทางใจได้ ได้แก่ การทำใจให้เกิดความสำรวมด้วยดี เพราะเมื่อจิตสำรวมได้ดีแล้ว สามารถเอาชนะพ้นจากเครื่องผูกของมาร คือ กามคุณทั้งหลายได้ เพราะบุคคลที่สำรวมจิต ซึ่งมีธรรมชาติเที่ยวไปไกลเที่ยวไปดวงเดียว ไม่มีรูปร่างอาศัยอยู่ในถ้ำ ย่อมจักสามารถพ้นจากเครื่องผูกแห่งมารได้ และถ้าบุคคลมีจิตใจไม่มั่นคงก็จะมีปัญญาไม่สมบูรณ์ ไม่ศรัทธาคำสอนของพระพุทธศาสนา ไม่อาจพัฒนาจิตใจให้ดีขึ้นได้^{๔๕}

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นหลักธรรมพื้นฐานของจริยธรรมทั่วไปที่ผู้วิจัยต้องการนำมาอบรมปลูกฝังแก่ผู้ต้องขังหญิง มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาถึงจุดมุ่งหมาย รูปแบบ และวิธีการในการฝึกอบรม ผู้ต้องขังหญิงทัณฑสถานหญิงกลาง หลักธรรม ๕ ประการ มีดังนี้ คือ

(ก) ไตรสิกขา ๓

วัตถุประสงค์ในการนำหลักธรรมนี้มาฝึกอบรมจิตใจ เพื่อมุ่งให้ผู้ต้องขังหญิงรู้จักบาปบุญ คุณโทษ มีระเบียบวินัย มีการฝึกฝนสมาธิและให้มีความคิดที่ถูกต้อง คือ สัมมาทิฐิ ใช้วิธีการอบรมฝึกฝนการสวดมนต์ภาวนา ฝึกฝนการทำสมาธิ ฝึกฝนสติปัฏฐาน ๔ ส่งเสริมสัมมาทิฐิ คือความคิดที่ถูกต้อง จิตใจสงบ

พระพุทธศาสนามีคำสอนหลายระดับทุกนัยแห่งพุทธธรรมเป็นกระบวนการฝึกฝนพัฒนาชีวิตเกือบทั้งหมดสามารถนำมาใช้ในการบูรณาการทางการศึกษาและการประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความดีงามในการพัฒนาตนในรูปแบบต่างๆ พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับหลักการสำคัญที่เป็นการพัฒนาระดับพื้นฐานกระทั่งเป็นแนวทางพัฒนาระดับสูงขึ้นไป เมื่อว่า โดยย่อแล้ว

^{๔๕} พ.ร. (ไทย) ๒๕/๓๘/๓๗.

หลักธรรมทั้งหมดสรุปลงใน “ไตรสิกขา” คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ในที่นี้ผู้วิจัยจะนำเสนอหลักคำสอนเรื่องไตรสิกขาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ดังมีรายละเอียดดังนี้

ความหมายของคำว่า “ไตรสิกขา” นั้นสามารถแยกออกได้เป็น ๒ คำ คือคำว่า “ไตร” ซึ่งตรงกับภาษาบาลีว่า “ติ” ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Three” แปลว่า สาม และคำว่า “สิกขา” ตรงกับภาษาบาลีว่า “สิกขา” ตรงกับภาษาสันสกฤตว่า “ศีกษา” แปลว่า การศึกษาข้อควรศึกษา^{๕๐}

เมื่อนำมารวมกันจึงแปลว่า ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา ๓ อย่าง^{๕๑} อันเป็นข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษาเพื่อฝึกหัด อบรมทางกาย วาจา ใจ และปัญญา เป็นกระบวนการพัฒนา หรือเรียกง่ายๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา^{๕๒} ในพระไตรปิฎกนั้นได้แสดงถึงความสำคัญของไตรสิกขาว่า สิกขา ๓ คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา อธิปัญญาสิกขา

ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑. อธิศีลสิกขา สิกขาคือศีลอันยิ่ง หรือข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติอย่างสูง เป็นเรื่องของหลักการในการพัฒนาให้ชีวิตมีศักยภาพทางกายและวาจา เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องถึงการพัฒนายังจัดว่าเป็นภายนอกอยู่ ยังไม่เข้าไปถึงรายละเอียดภายในที่เป็นเรื่องจิตใจ

องค์ประกอบที่ทำให้เกิดความสมบูรณ์ในระดับศีลนั้น มีอยู่ ๓ ประการ คือ

๑. สัมมวาจา เจรจาชอบ
๒. สัมมากัมมันตะ กระทำชอบ
๓. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ^{๕๓}

- สัมมวาจา เจรจาชอบ หมายถึง การพูดหรือเจรจาชอบ มี ๔ ประการ คือ ละมุสาวาท คือ เว้นการพูดเท็จ ขณะเดียวกันให้พูดคำจริง เรียกว่า สัจจวาจา ละปิสฺสุณาวาจา คือ เว้นการพูดส่อเสียด ขณะเดียวกันให้พูดคำสมานสามัคคี เรียกว่า สมัคคกรณีวาจา ละผรุสฺสวาจา คือ เว้นจากพูดคำหยาบ ขณะเดียวกันก็ให้พูดแต่คำอ่อนหวาน สุภาพ ไพเราะ น่าฟัง ที่เรียกว่า สันหฺวาจา ละสัมผฺปิปลาปะ คือ เว้นการพูดเพ้อเจ้อ เหลวไหล ไร้สาระ ขณะเดียวกันก็ให้พูดแต่คำมีประโยชน์ สร้างสรรค์ นำมาแต่คุณธรรมปรุงจิตใจให้ร่าเริง เบิกบาน เรียกว่า อัตถสฺสณฺหิตาวาจา^{๕๔}

^{๕๐} พระอุตรกณนิการ (ชรินทร์ สระคำ) และศาสตราจารย์พิเศษ ดร.จำลอง สारพัตนีก, **พจนานุกรมบาลี-ไทย สำหรับนักศึกษาฉบับปรับปรุงใหม่**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๒๓๑.

^{๕๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๗๐.

^{๕๒} อ.จ. ท.ก. (ไทย) ๒๐/๕๐/๓๑๘-๓๑๙.

^{๕๓} ม. ม. (ไทย) ๑๒/๓๓/๓๒.

^{๕๔} อ.จ. จตุกก. (บาลี) ๒๑/๑๔๘-๑๔๙/๑๘๕.

- สัมมากัมมันตะ หมายถึง การงานชอบ คือ การกระทำชอบมี ๓ ประการ ได้แก่ การละจากปาณาติบาต หมายถึง เว้นการทำลายชีวิตทั้งคนและสัตว์ทุกจำพวก ขณะเดียวกันก็ช่วยเหลือเกื้อกูลแก่กัน ละอทินนาทาน คือ เว้นการเอาทรัพย์สินสมบัติ สิ่งของคนอื่นที่ไม่อนุญาต หรือไม่ได้มีเจตนาที่จะให้ ขณะเดียวกัน ก็ควรจะบริจาคทรัพย์ให้ทานตามโอกาส และฐานะ ละกาเมศุมิจฉาราคือ เว้นความประพฤติดีกาม หมายถึง ไม่ล่วงเกินในสามี ภรรยาอันเป็นที่รักยิ่ง ของคนอื่น ขณะเดียวกัน ก็ประพฤติ สุทธารสันโดษ คือ พอใจในคู่ครองของตนเอง เท่านั้น^{๕๕}

- สัมมาอาชีวะ หมายถึง การเลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ ละมิฉาชีพ เลี้ยงชีวิตด้วยสัมมาชีพ ขณะเดียวกันก็มีความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ การงาน หน้าที่อันสุจริต เช่น ทำงานไม่ให้อาญกุล หมายถึง ไม่ค้ำงาน ไม่ผัดผ่อนงานไม่จับจดงาน ไม่ยุ่งเหยิงสับสน เป็นต้น

เมื่อกล่าวถึงหลักการของสัมมาอาชีวะนั้น พึงเข้าใจว่าเป็นการแสวงหาทรัพย์แล้วใช้สอยทรัพย์นั้น โดยชอบธรรม ตั้งแต่ปัจจัย ๔ พื้นฐานในการครองชีพ และผลตอบแทนในด้านจิตใจ ด้วย พิจารณาเป็นประเด็นได้ดังนี้

๑) สัมมาอาชีวะในแง่การพัฒนาจิตใจและปัญญา ได้แก่ การรู้จักทำงาน ใช้แรงงาน เมื่อได้ทรัพย์อันเกิดจากกิจกรรมนั้นๆ แล้ว ก็รู้จักวิจิตร วิถีปฏิบัติต่อทรัพย์ คือ ให้ความรู้ความเข้าใจคุณค่าแท้ คุณค่าเทียม และเป็นไปด้วยนิสสรณปัญญา หมายถึง การรู้เท่าทันต่อทรัพย์ไม่ตกเป็นทาสของทรัพย์สิน ไม่หลงมัวเมาในสมบัติที่ตนหาได้แล้วนั้น คือให้เป็นนายทรัพย์ต่อจากนั้น ก็นำทรัพย์ที่หามาได้ ทำให้เกิดประโยชน์ต่อเพื่อนมนุษย์ แก่ตนเอง ครอบครัว สังคม ประเทศชาติ ตามลำดับ มีหลักในการปฏิบัติคือ การแสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรม ไม่ข่มเหง หรือเบียดเบียนเขาได้มา ส่วนการใช้ทรัพย์ คือ บริหารทรัพย์เป็น ๓ ส่วน ได้แก่ เลี้ยงตน (และคนที่เกี่ยวข้องกับตน) ให้เป็นสุข ช่วยเหลือแบ่งปันแก่คนอื่น เช่น บริจาคเสื้อผ้า ข้าวสารแก่ผู้ประสบภัยพิบัติ เป็นต้น และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ เช่น สร้างเครื่องมือแพทย์แก่โรงพยาบาล สร้างโรงเรียน สร้างสะพานข้ามแม่น้ำ ขุดบ่อน้ำ ขุดสระน้ำ เป็นต้น^{๕๖}

๒) สัมมาอาชีวะที่มีคุณค่าทางจิตใจและปัญญา ได้แก่ เมื่อมีทรัพย์ก็ไม่มัวเมา ไม่ใช้จ่ายทรัพย์ไปในทางให้โทษแก่ตนและสังคม เช่น เล่นการพนันฟุตบอล หวย ไปชน เสพยาเสพติด นำไปลงทุนในทางที่ผิดต่อศีลธรรม และกฎหมาย เป็นต้น ดังนั้น ทรัพย์จึงมีผลต่อจิตใจและปัญญา เพื่อการดำรงชีพอยู่อย่างปกติสุข ถ้าขาดหลักสัมมาอาชีวะ ย่อมผิติดได้เช่นกัน

^{๕๕} ที.ปา (ไทย) ๑๑/๓๔๓/๓๖๒-๓๖๔.

^{๕๖} อ.ทศก. (บาลี) ๒๔/๕๑/๑๕๔.

๓) สัมมาอาชีวะในความหมายฝ่ายคฤหัสถ์ ได้แก่ สัมมาอาชีวะสำหรับคฤหัสถ์ ผู้ครองเรือน ทางพระพุทธศาสนาก็สอนให้รู้จักพัฒนาด้านสัมมาอาชีวะ คือ ให้รู้จักการหาทรัพย์ การใช้จ่ายทรัพย์ และความสุขที่เกิดจากการใช้ทรัพย์ มีความหมายโดยสาระทางพุทธธรรมคือ หลักการแสวงหาทรัพย์ ๔ ประการ คือ (อุฏฐานสัมปทา) ความขยันหมั่นเพียรในการแสวงหา ไม่เกียจคร้านกิจการงานทุกอย่าง ทำงานไม่ทอดทิ้งงาน ไม่อาภูล ไม่จับจด (อารักขสัมปทา) รู้จักวิธีรักษาทรัพย์ที่ได้มานั้น รู้จักบำรุงดูแล หาของใหม่มาแทนของเก่า รู้จักซ่อมแซมปรับปรุงให้ใช้งานได้ดี และการบริหารทรัพย์ควรให้คนมีความซื่อสัตย์ไว้ใจได้ดูแลทรัพย์สิน (กัลยาณมิตตา) การรู้จักคบหา เสวนา กับบัณฑิตหรือสัตบุรุษ คนดี ผู้มีศีล เว้นคนทุศีล โจร ผู้ก่อการร้าย ผู้มีอิทธิพลซึ่งเป็นภัยต่อสังคมและประเทศชาติ สมชีวิตา คือ ใช้จ่ายอย่างฉลาด ได้แก่ มีรายได้ รายจ่าย และรายเหลือ^{๕๗}

๒. อธิจิตตสิกขา สิกขาคือจิตอันยิ่งหรือข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมจิตใจให้เกิดคุณธรรม เช่น สมาธิอย่างสูง เป็นการศึกษาฝึกฝนให้เกิดคุณภาพทางจิตเป็นสำคัญ เป็นการพัฒนาดำรงกรอบของสัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ กล่าวโดยย่อคือการฝึกจิตให้มีความเข้มแข็งมั่นคง แน่วแน่ สามารถควบคุมตนเองได้เป็นอย่างดี มีสมาธิ กำลังใจสูง เนื่องมาจากการฝึกจิตจนเป็นสาเหตุให้จิตเกิดความสะอาด สว่าง สงบ ผ่องใส เป็นสุข และมีความบริสุทธิ์ปราศจากกิเลส ทั้งปวง อันเป็นเครื่องเศร้าหมอง ซึ่งถือว่าเป็นระดับที่ทำให้จิตสามารถนำไปใช้งานต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด โดยเฉพาะการใช้ปัญญาอันจะต้องอาศัยความจริงและความถูกต้อง

องค์ประกอบที่จะเป็นแนวทางให้อธิจิตตสิกขามีความสมบูรณ์นั้น มีอยู่ ๓ ประการคือ

๑. สัมมาวายามะ พยายามชอบ
๒. สัมมาสติ ระลึกรู้ชอบ
๓. สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบ^{๕๘}

๓. อธิปัญญาสิกขา สิกขาคือปัญญาอันยิ่ง หรือข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญา เพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง เป็นการพัฒนาระดับขั้นของปัญญาให้มีความรู้แจ้งในเรื่องต่างๆ ตามความเป็นจริง ที่ไม่คลาดเคลื่อนจากสิ่งที่มีอยู่ เช่น การเกิด แก่ เจ็บ และตาย ถ้าบุคคลใดไร้ปัญญาหรือขาดการพัฒนาปัญญาให้มองเห็นสรรพสิ่งตามความเป็นจริงแล้ว ก็จะ

^{๕๗} อ.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๑๓๗/๒๓๓.

^{๕๘} ม. ม. (ไทย) ๑๒/๓๓/๓๒.

ปฏิเสธสิ่งที่เกิดขึ้นว่าไม่ใช่ความจริง ก็จะทำให้คลาดเคลื่อนจากหลักสัจธรรมที่มีอยู่ และการศึกษา เพื่อให้เกิดปัญญาอย่างยั่งยืน ถือว่าเป็นกระบวนการฝึกจิตให้มีความละเอียดลึกซึ้งยิ่งกว่าการมีสมาธิทั่วๆ ไป เป็นการฝึกจิตให้เกิดคุณภาพให้เข้าใจสิ่งทั้งหลายอย่างเข้าใจ มีจิตที่เป็นอิสระ หลุดพ้นจากความเศร้าหมองทั้งหลาย มีความผ่องใสเบิกบานโดยสมบูรณ์แบบที่ไร้ซึ่งการปรุงแต่งทางจิต

องค์ประกอบที่จะทำให้จริปัญญาสิกขาสมบูรณ์แบบมีอยู่ ๒ ประการคือ

๑. สัมมาทิฐิ เห็นชอบ

๒. สัมมาสังกับปะ คำริชอบ^{๕๕}

ตามภาษาของนักวิชาการสมัยใหม่หรือตามหลักวิชาการศึกษาสายตะวันตก อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และจริปัญญาสิกขา ครอบคลุมถึงการทำให้เกิดพัฒนาทางสังคม พัฒนาการทางอารมณ์ และพัฒนาการทางปัญญาตามลำดับ แต่จะแตกต่างกันโดยขอบเขตของความหมาย และสิกขา ๓ มีจุดหมายที่ชัดเจนจำเพาะตามแนวพุทธธรรม อย่างไรก็ตามอย่างน้อยในขั้นเบื้องต้น จะเห็นได้ชัดว่า ความหมายไปกันได้ดี คือพูดให้ตรงกันในขั้นพื้นฐานว่า จะต้องฝึกฝนอบรมบุคคลให้มีวินัย รวมถึงความรับผิดชอบและความสัมพันธ์ที่ดีทางสังคม ให้งดงามทางอารมณ์ ให้จิตใจเข้มแข็ง ประณีต มีคุณภาพและสมรรถภาพดี และให้งดงามทางพุทธิปัญญา เริ่มด้วยความคิด เหตุผล สิกขา ๓ นี้มีความต่อเนื่องกันและช่วยเสริมกัน ตามหลักพัฒนาการอย่างสมัยใหม่ก็ไม่อาจปฏิเสธได้ เช่น ความรู้ เหตุผล ย่อมช่วยความเจริญทางอารมณ์ และช่วยเสริมการปฏิบัติตามวินัย ตลอดจนความรับผิดชอบและความสัมพันธ์ในทางสังคม ดังนั้น การฝึกฝนในสิกขา ๓ หรือการให้เกิดพัฒนาการทั้งสามอย่างจึงต้องเคียงคู่กันไป^{๕๖}

การปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา นั้นแม้ว่าจะมีการแบ่งออกเป็นอธิศีลสิกขา คือการปฏิบัติทางศีล อธิจิตตสิกขา คือ การปฏิบัติทางสมาธิ และจริปัญญาสิกขา คือการปฏิบัติทางปัญญา แต่ในการปฏิบัติจริงแล้วไม่ใช่เป็นการฝึกปฏิบัติไปทีละข้อ พอเสร็จแล้วก็ค่อยปฏิบัติข้อต่อไป แต่จะเป็นการปฏิบัติควบคู่กันโดยแต่ละข้อก็จะเป็นปัจจัยที่ส่งผลให้ข้ออื่นๆ เจริญขึ้นด้วย ดังมีปรากฏในคัมภีร์ พุทธพจน์รับรองว่า

“ศีลมีลักษณะอย่างนี้ สมาธิมีลักษณะอย่างนี้ ปัญญามีลักษณะอย่างนี้ สมาธิอันบุคคลอบรมโดยมีศีลเป็นฐาน ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก ปัญญาอันบุคคลอบรมโดยมีสมาธิเป็นฐาน

^{๕๕} ม. มุ. (ไทย) ๑๒/๓๓/๓๑.

^{๕๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๕๑๕.

ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก จิตอันบุคคลอบรมโดยมีปัญญาเป็นฐานย่อมหลุดพ้น โดยชอบจากอาสวะทั้งหลาย คือ กามาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ”^{๖๑}

การพัฒนาตามหลักไตรสิกขานั้น ต้องเป็นการฝึกหัดอบรมด้วยตนเอง และประเมิณผลสำเร็จด้วยตนเอง แต่มิได้ปิดกั้นการรับคำแนะนำสั่งสอนจากกัลยาณมิตร ไตรสิกขาเป็นการฝึกหัดอบรมที่เป็นขั้นตอนสืบเนื่อง เริ่มจากรูปธรรมไปสู่นามธรรม เป็นการพัฒนามนุษย์ทั้งกาย วาจา ความคิด จิตใจ อารมณ์ สังคมและสติปัญญา การฝึกหัดอบรมตามหลักไตรสิกขา มีลักษณะ บรูณาการและปัจจัยการ ที่ว่าบรูณาการนั้นเพราะทุกองค์ประกอบอันมีศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งครอบคลุมมรรคมีองค์แปดนั้น มีลักษณะผสมผสานกลมกลืนอย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน มีความสอดคล้องรองรับกันทั้งในด้านที่ต้องละเว้นและในด้านที่เจริญ ยากที่จะแยกออกมาโดดเดี่ยว และไม่สามารถตัดองค์ประกอบข้อใดทิ้งไปได้ ที่ว่าไตรสิกขาเป็นปัจจัยการนั้น เพราะศีล สมาธิ ปัญญา เป็นปัจจัยต่อเนื่องอิงอาศัยกันโดยตลอด จะเริ่มที่ปัญญาหรือสมาธิหรือศีลก็ได้^{๖๒}

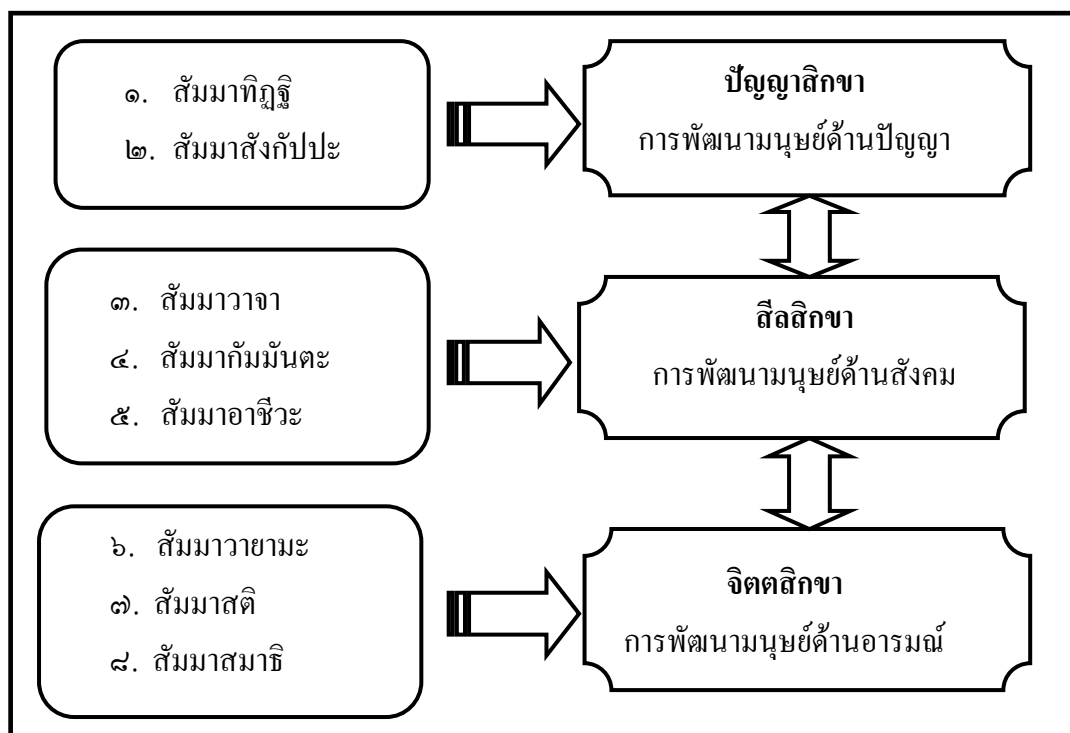
ภาพแสดงความสัมพันธ์ของหลักไตรสิกขาและมรรคมีองค์ ๘ จะเห็นได้ว่าหลักธรรมทั้งสอง ก็คือหลักเดียวกันแต่จัดวางลำดับก่อนหลังไม่เหมือนกัน คือ หลักไตรสิกขา เน้นการพัฒนาจากระดับต่ำไปหาระดับสูง (ศีล – สมาธิ – ปัญญา)

ส่วนหลักธรรมมรรคมีองค์ ๘ เป็นกระบวนการพัฒนาชีวิตที่ใช้ปัญญาเป็นแกนนำ คือ เริ่มต้นจากองค์ประกอบด้านปัญญา ดังได้แสดงในภาพประกอบดังนี้

^{๖๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๒/๘๕, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๓/๕๒, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๕/๑๐๐, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๕/๑๐๔, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๒/๑๐๘, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๖/๑๓๔, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๘/๑๓๗.

^{๖๒} สุมน อมรวิวัฒน์, หลักบรูณาการทางการศึกษาตามนัยแห่งพุทธธรรม, (นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, ๒๕๔๔), หน้า ๒๗.

ภาพที่ ๒.๔ ภาพแสดงความสัมพันธ์ของหลักไตรสิกขาและมรรคมีองค์ ๘

วัตถุประสงค์ ในการนำหลักธรรมนี้ มาฝึกอบรมจิตใจผู้ต้องขังหญิง เพื่อให้ทราบหลักการทำสมาธิ เพื่อเน้นการให้ทานด้วยปัญญา การเสียสละ แบ่งปัน ละกิเลส การอ่อนน้อมถ่อมตน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การฟังธรรมด้วยความเมตตาและการทำความเข้าใจให้ถูกต้อง เพื่อการอยู่ด้วยกันด้วยความสงบสุข

(ข) บุญกิริยาวัตถุ ๑๐

บุญกิริยาวัตถุ คือ ที่ตั้งแห่งการทำบุญ เรื่องที่จัดเป็นการทำความดี^{๖๓} หลักการทำ ความดี ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาท่านแสดงบุญกิริยาวัตถุไว้โดยย่อ ๓ อย่าง คือ

๑. ทานมัยบุญกิริยาวัตถุ (บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทาน)
๒. ศีลมัยบุญกิริยาวัตถุ (บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีล)
๓. ภาวนามัยบุญกิริยาวัตถุ (บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนา)

อนึ่ง นอกจากบุญกิริยาวัตถุ ๓ แล้ว ยังมีการแสดงถึงบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ไว้ดังนี้

๑. ทานมัย (ทำบุญด้วยการให้)
๒. ศีลมัย (ทำบุญด้วยการรักษาศีลหรือประพฤติดี)

^{๖๓} ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๒-๑๑๓.

๓. ภาวนามัย (ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา คือ ฝึกอบรมจิตใจ)
๔. อปจายนมัย (ทำบุญด้วยการพระพุดีอ่อนน้อม)
๕. เวชยาวัจจมัย (ทำบุญด้วยการช่วยขวนขวายรับใช้)
๖. ปัตติทานมัย (ทำบุญด้วยการเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้แก่ผู้อื่น)^{๖๔}
๗. ปัตตานุโมทนามัย (ทำบุญด้วยความยินดี ความดีของผู้อื่น)
๘. รัชมัสสวณมัย (ทำบุญด้วยการฟังธรรมศึกษาหาความรู้)
๙. รัชมเทศนามัย (ทำบุญด้วยการสั่งสอนธรรมให้ความรู้)
๑๐. ทิฏฐุชุกัมม (ทำบุญด้วยการทำความเห็นให้ตรง)

ข้อ ๔ และข้อ ๕ จัดเข้าในศีลมัย ๖ และ ๗ ในทานมัย ๘ และ ๙ ในภาวนามัย ข้อ ๑๐ ได้ทั้งทานศีลและภาวนา

เพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ดังกล่าวมาข้างขึ้น จึงขออธิบายเพิ่มเติม ดังนี้

๑. ทานมัย เป็นการทำบุญโดยการให้ทาน ซึ่งมีประเด็นที่พึงทราบ ดังนี้

ก. ความมุ่งหมาย เพื่อกำจัดเสียซึ่งความโลภ ความเห็นแก่ตัว

ข. วิธีปฏิบัติ คือ วิธีบริจาคทรัพย์ สิ่งของให้แก่ผู้ที่ควรให้ ในการทำบุญให้ทานนี้ ท่านให้คำนึงถึงหลักใหญ่ ๓ ประการ คือ

(๑) วัตถุ คือ ของที่จะบริจาคต้องเป็นของที่ได้มาโดยทางสุจริต

(๒) เจตนา คือ การตั้งใจในการบำเพ็ญทาน ต้องมุ่งเพื่อชำระกิเลส

(๓) บุคคล คือ ตัวผู้ให้ต้องมีศีล และผู้รับก็ต้องเป็นคนมีศีล

ค. ผลที่ได้รับ คือ การบำเพ็ญทานนั้น เป็นการปฏิบัติตรงกันข้ามกับ มัจฉริยะ(ความตระหนี่) การทำบุญวิธีนี้จึงขจัดความตระหนี่ ความเห็นแก่ตัวและความโลภ กลายเป็นคนโอบอ้อมอารี มีน้ำใจเผื่อแผ่ ซึ่งเป็นลักษณะของคนที่จะเจริญก้าวหน้าในชีวิต

๒. ศีลมัย เป็นการทำบุญโดยการรักษาศีล ซึ่งมีประเด็นที่พึงทราบ ดังนี้

ก. ความมุ่งหมาย เพื่อกำจัดเสียซึ่งความโหดร้าย หยาบคายทางกาย วาจา ปิดทางที่ตนเองจะทำความชั่วอย่างหยาบเสีย

ข. วิธีปฏิบัติ เลือกรักษาศีลตามความสามารถและเพศภาวะของตน เช่น คนทั่วไปรักษาศีล ๕ อุบาสกอุบาสิการักษาศีล ๑๐ สามเณร รักษาศีล ๑๐ และภิกษุรักษาศีล ๒๒๗ เป็นต้น แต่เมื่อใครรักษาศีลประเภทใดแล้ว ก็พยายามชำระศีลของตนให้บริสุทธิ์ อยู่เสมอ

^{๖๔} อ.ทศก.อ. (บาลี) ๓/๑๗๗/๓๗๗.

ก. ผลที่ได้รับ ทำให้เป็นคนสะอาดกาย วาจา ใจ ไม่มีมลทินโทษ ตัดเวรภัย และทำให้เป็นคนมีระเบียบวินัย พร้อมทั้งจะก้าวหน้าในชีวิต

๓. **ภาวนามัย** เป็นการทำบุญโดยการเจริญภาวนา มีประเด็นที่พึงทราบ ดังนี้

ก. ความมุ่งหมาย เพื่อฝึกอบรมจิตใจให้ฉลาด

ข. วิธีปฏิบัติ ก่อนอื่นโปรดพิจารณาคำแปลอรรถกถาต่อไปนี้ คือ ที่ว่า “เจตนาของบุคคลผู้พิจารณาไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็ดี เจตนาของผู้ได้ฌานก็ดี เจตนา อันประกอบด้วยការวิจัยงาน และการศึกษาศิลปะวิทยาไว้ก็ดี เรียกว่าบุญกิริยาวัตถุอันสำเร็จด้วยภาวนา”

จากการที่พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวมานี้ จะเห็นได้แล้วว่า การบำเพ็ญภาวนานั้นมีความหมายเป็นชั้นๆ ไม่ใช่เรื่องนั่งหลับตาอย่างที่บางคนชอบพูดกัน ข้อความที่ยกมานั้น ท่านเรียงลำดับจากสูงลงมาหาต่ำ ถ้าเรียงเสียใหม่ตามหลักสากล คำว่า ภาวนา ก็หมายถึง การทำงานเหล่านี้

๑. การศึกษาศิลปะวิทยาต่างๆ

๒. การวิจัยงาน คือ ทำค้นคว้าให้ก้าวหน้าไปด้วย

๓. การทำสมถกรรมฐาน คือ ฝึกสมาธิทำให้สงบ

๔. การทำวิปัสสนากรรมฐาน คือ พิจารณาไตรลักษณ์

ก. ผลที่ได้รับ คือ ทำให้เป็นคนจิตใจฉลาด มีวิชาความรู้ ไม่มัวเมา และท้ายที่สุดก็คือความหลุดพ้นจากกิเลส^{๖๕}

๔. **อปายนมัย** เป็นการทำบุญโดยการแสดงความเคารพอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ ไม่แข็งกระด้างต่อต้านด้วยทิฐิมานะ ซึ่งคำว่าผู้ใหญ่ที่ควรเคารพนับนั้นจำแนกประเภทเป็น ๓ คือ ชาติวุฑโฒ ผู้ใหญ่โดยชาติ ๑ วยวุฑโฒ ผู้ใหญ่โดยวัย ๑ คุณวุฑโฒ ผู้ใหญ่โดยคุณ ๑ ผู้เจริญด้วยชาติ และผู้เจริญด้วยคุณ ๒ จำพวกนี้ แม้มีอายุเยาว์วัยก็ควรเคารพนับถือยำเกรง

๕. **เวยยาวัจจมัย** เป็นการทำบุญโดยความเป็นผู้มีจิตใจโอบอ้อม ไม่ดูค่างกระทำ ความชวนชวนในกิจที่ชอบแก่ผู้อื่น

๖. **ปัตติทานมัย** เป็นการทำบุญโดยการบำเพ็ญกุศลด้วย กาย วาจา ใจ ใดๆ อย่างหนึ่งแล้วอุทิศให้แก่ผู้อื่น เพื่อรับเร็นโรนุโมทนาแล้วจะได้อนุวัตรตาม ไม่มัจฉริยะความหวงกันเสีย อนึ่งทานมัยมีโลกทรัพย์ และธนทรัพย์เป็นเครื่องให้ปัตติทานมัย มีคุณสมบัติอันตนได้แต่บุญกิริยาวัตถุอื่นๆ เป็นเครื่องให้

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๑ - ๒๐๓.

๗. **ปัตตานโมทนาภัย** เป็นการทำบุญโดยการชื่นชมอนุโมทนาส่วนบุญที่ผู้อื่นให้แล้วอนุวัตรตาม ไม่มัจฉริยะความเหนียวแน่น ไม่ถัมภะ ความถือ และไม่มานะความถือตัว

๘. **ธัมมัสสวนภัย** เป็นการทำบุญโดยการทำให้กุศลเจตนาบังเกิดขึ้น ทำลายเสียซึ่งความฟุ้งซ่าน เป็นต้น แล้วดำรงจิตให้ใคร่อยู่แต่ในประโยชน์ ตั้งโสตระดับฟังพระธรรมโดยเคารพชื่อว่าธัมมัสสวนภัย

๙. **ธัมมเทศนาภัย** เป็นการทำบุญโดยการมีเจตนาที่ประกอบด้วยบุญกุศล มีอริยาศัยอันบริสุทธิ์สะอาด ตั้งเมตตาจิตแสดงอรรถธรรมแนะนำสั่งสอน ชี้แจงบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ แก่ผู้อื่นด้วยกายวาจา

๑๐. **ทิฐุชุกัมม** เป็นการทำบุญโดยการทำความเห็นให้ตรง ด้วยความสามารถแห่งความเห็นชอบ ซึ่งเป็นไปโดยนัยว่า ทานที่บุคคลให้แล้วมีผล เป็นต้น

ซึ่งในบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ นี้ ทิฐุชุกัมมเป็นสำคัญกว่าอย่างอื่น เพราะบุญกิริยาอื่นๆ จะเกิดขึ้นได้ ก็ต้องอาศัยการทำความเห็นของตนให้ถูกต้องตามคลองธรรมเป็นที่ตั้ง

(ค) สังกหวัตถุ ๔

วัตถุประสงค์ในการนำหลักธรรมนี้มาฝึกอบรมจิตใจผู้ต้องขังหญิง เพื่อให้มีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การแบ่งปันสิ่งของซึ่งกันและกัน เพื่อไม่ให้ละโมภ เห็นแก่ตัว พุดจากันด้วยถ้อยคำอ่อนหวาน บำเพ็ญประโยชน์ช่วยเหลือกัน วางตนสม่ำเสมอไม่เอาเปรียบซึ่งกันและกัน ส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน

สังกหวัตถุ คือ หลักการสงเคราะห์ เพื่อยึดเหนี่ยวใจคนและประสานสังคม^{๖๖} ที่ยังไม่เคยรักใคร่นับถือ หรือที่รักใคร่นับถืออยู่แล้วให้สนิทแนบยิ่งขึ้น สังกหวัตถุ คือ เทคนิควิธีทำให้คนรัก หรือมนต์ผูกใจคน มีทั้งหมด ๔ ประการ

สังกหวัตถุ (ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว) ๔ ประการ คือ

๑. ทาน	(การให้)
๒. เปยยัชชะ	(วาจาเป็นที่รัก)
๓. อตถจริยา	(การประพฤติประโยชน์)
๔. สมานัตตตา	(การวางตนสม่ำเสมอ)

สรุป ความหมายของสังกหวัตถุ ๔ ดังนี้

^{๖๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๓๓๘.

๑. ทาน คือ การให้ ได้แก่ การเสียสละ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การแบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของ การให้ทานให้เพื่อขจัดกิเลส เช่น การบริจาคทานแก่สมณชีพรามณ์ ผู้ทรงศีล เพื่อขจัดความโลภหรือความตระหนี่ เป็นการชำระจิตใจให้สะอาด ยกย่องจิตใจให้สูงขึ้น และการให้ เพื่อสงเคราะห์หรือเพื่อยึดเหนี่ยวน้ำใจคนอื่น การทำทานโดยให้สังคหวัตถุนี้ ในแง่ปฏิบัติ หมายถึง การเฉลี่ยหรือแบ่งให้จากส่วนที่คนมีอยู่ มิใช่ให้มากมายจนไม่เหลือ หรือให้จนผู้รับร่ำรวย จุดประสงค์เน้นที่การแสดงอหิสาซึ่งไม่ตรึงมากกว่าความมากหรือน้อยของวัตถุที่ให้ เพราะฉะนั้น คนยากจนหรือคนที่มีวัตถุสิ่งของเล็กน้อยก็สามารถแบ่งปันให้ทานผู้อื่นได้ตามอัตภาพของตน เช่น การแบ่งปันอาหารให้เพื่อน แบ่งปันเครื่องเขียนให้เพื่อน เป็นต้น คุณธรรมข้อนี้จะช่วยให้ไม่เป็นคนละโมภ ไม่เห็นแก่ตัว เราควรคำนึงอยู่เสมอว่า ทรัพย์สินของที่เราหามาได้ มิใช่สิ่งจริงยั่งยืน เมื่อเราสิ้นชีวิตไปแล้วก็ไม่สามารถจะนำติดตัวเอาไปได้

๒. ปิยวาจา ได้แก่ การพูดคำสุภาพ อ่อนหวาน เพื่อให้เกิดความสมานสามัคคี ปิยวาจาทำได้ง่าย เพราะวาจานั้นมีในตัวเรา เพียงเรามีสติ มีเมตตาในใจก็สามารถพูดออกมาได้ คำพูดมีอยู่ ๒ ประเภท ได้แก่

๒.๑ คำพูดที่พูดออกไปแล้วคนฟังเกลียด เช่น คำหยาบ คำด่า คำประชด คำกระทบกระทั่ง คำแดกดัน คำสบถ เป็นต้น คำพูดเหล่านี้เรียกว่า “อัปปิยวาจา”

๒.๒ คำพูดที่พูดออกไปแล้วทำให้คนฟังรัก เช่น คำอ่อนหวาน คำชมเชยจากใจจริง คำพูดที่ชวนให้เกิดความสมัครสมานไมตรี เป็นต้น

๓. อัตถจริยา หมายถึง การบำเพ็ญประโยชน์ช่วยเหลือกันและกันในวงแคบ และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ในวงกว้าง หลักธรรมข้อนี้มุ่งสอนให้คนพัฒนาตน ๒ ด้าน คือ การทำตนให้เป็นประโยชน์ และทำในสิ่งที่ตนเป็นประโยชน์ การทำตนให้เป็นประโยชน์ หมายถึง ทำตนให้มีคุณค่าในสังคมที่ตนอาศัยอยู่ อย่างคำพังเพยที่ว่า “อยู่บ้านท่านอย่างนิงดูดาบ ปั่นวัวปั่นควายให้ลูกท่านเล่น” หรือ “อยู่ก็ให้เขาไว้ใจไปก็ให้เขาคิดถึง” คนที่ไม่นิงดูดาบมีอะไรพอจะช่วยเหลือคนอื่น และสังคมได้ก็เอาใจใส่ชวนช่วยช่วยเหลือตามสติกำลัง ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า “คนทำหมู่คณะให้คงาม” อยู่ที่ไหนก็สร้างบุญที่นั่น วิธีทำตนให้เป็นประโยชน์และทำสิ่งที่ตนเป็นประโยชน์อาจทำได้หลายวิธี เช่น การตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ฝึกฝนอบรมตนให้เป็นคนเจริญด้วยความรู้ ความสามารถ เป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา เป็นศิษย์ที่ดีของครูอาจารย์เป็นนักเรียนที่ดีของสถานศึกษา เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศไทย ตลอดจนเป็นศาสนิกชนที่ดีของพระพุทธ ศาสนา

๔. สมานัตตตา การวางตนเสมอต้นเสมอปลาย หมายถึง การวางตนได้เหมาะสม มีความหมาย ๒ ประการ คือ

(๑) วางตนได้เหมาะสมกับฐานะที่ตนมีอยู่ในสังคม เช่น เป็นหัวหน้าครอบครัว เป็นบิดามารดา เป็นครูอาจารย์ เป็นเพื่อนบ้าน เป็นต้น ตนอยู่ในฐานะอะไรก็วางตนให้เหมาะสมกับฐานะที่เป็นอยู่ และทำได้อย่างเสมอต้นเสมอปลาย

(๒) ปฏิบัติตนอย่างสม่ำเสมอต่อคนทั้งหลาย ให้ความเสมอภาค ไม่เอาัดเอาเปรียบผู้อื่น เสมอในสุขและทุกข์ คือ ร่วมสุขร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ปัญหา และร่วมแก้ปัญหาเพื่อประโยชน์ของสังคม

ประโยชน์ของสังคหัตถ์ ๔

สังคหัตถ์ ๔ ประการ ดังกล่าวมาแล้ว อำนวยประโยชน์ที่มองเห็นได้เป็นรูปธรรมดังต่อไปนี้

๑. ช่วยให้ผู้คลาดดำรงตนอยู่ได้ในสังคมด้วยความสุข
๒. เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจ สมานไมตรีระหว่างกัน
๓. เป็นเครื่องส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลให้มีความเคารพนับถือกันตามสมควรแก่ฐานะ
๔. เป็นเครื่องประสานองค์ประกอบต่างๆ ของสังคมให้คงรูปอยู่และดำเนินไปได้ด้วยดี
๕. ช่วยส่งเสริมศีลธรรมและป้องกันความประพฤติเสื่อมเสียในสังคม

(ง) เบญจศีล (ศีล ๕)

วัตถุประสงค์ในการนำหลักธรรมนี้มาฝึกอบรมจิตใจผู้ต้องขังหญิง เพื่อให้มีการอยู่ร่วมกันด้วยสันติ ไม่ล่วงละเมิดและเบียดเบียนต่อผู้อื่น ส่งเสริมให้รักษาระเบียบวินัยโดยเคร่งครัด มีความสำรวมระวัง ละเว้นความชั่ว เกรงกลัวต่อบาป

เบญจศีลหรือศีล ๕ เป็นข้อปฏิบัติที่ทำให้คนมีความแตกต่างจากสัตว์ดิรัจฉานและทำให้คนเป็นคนดีของสังคมจึงควรนำมาอบรมปลูกฝังแก่เด็กและเยาวชนให้ถือเป็นแนวปฏิบัติในชีวิตประจำวันต่อไป

ศีล แปลว่า^{๖๗} ปกติ หมายถึง ปกติกาย วาจา เพราะมีใจคิดงดเว้นจากโทษทางกาย ทางวาจาที่ควรงดเว้น ดังเช่นที่ระบุไว้ในศีล ๕ ศีลจึงสำเร็จด้วยวิริยเจตนา แปลว่า เจตนาที่คิดงดเว้น คำว่าวิริยกับคำว่าเวรมณี แปลว่า งดเว้นเหมือนกัน วิริยโดยทั่วไปมี ๓ คือ

^{๖๗} สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน), *หลักพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๑๖), หน้า ๑๓๓ - ๑๓๔.

๑. สัมปตติวิริติ ความเว้นจากวัตถุที่จะถึงล่วงได้อันมาถึงเฉพาะหน้า คือ ไม่ได้รับถือศีลมาก่อน แต่เมื่อได้พบสัตว์มีชีวิตที่จะฆ่าได้ ไปพบทรัพย์ที่จะลักได้ แต่ก็ไม่เว้นได้ไม่ฆ่า ไม่ลัก เป็นต้น ความคิดงดเว้นได้ออย่างนี้ก็เป็นศีลเหมือนกัน แต่ต่างเว้นเพราะไม่ได้โอกาสไม่จัดว่าเป็นศีล

๒. สมาทานวิริติ ความงดด้วยอำนาจ การถือเป็นกิจวัตร การรับถือศีลที่เรียกว่า สมาทานศีล เพราะคำว่าสมาทานแปลว่าการรับถือ จะสมาทานด้วยตนเอง คือ ตั้งจิตว่าจะงดเว้นจาก โทษข้อนั้นๆ เองก็ได้ จะสมาทานด้วยรับจากผู้อื่นซึ่งเป็นผู้มีศีล เช่น จากพระภิกษุ สามเณรก็ได้ ถึงแม้จะรับจากผู้อื่นก็มีใจจะรับแต่ปาก ต้องตั้งใจรับจึงจะได้ศีลก่อน แต่รับศีลจากผู้มีศีลมีธรรม เนียมขอสรณะ และศีลดังกล่าวแล้ว

๓. สมุจเจทวิริติ ความเว้นด้วยตัดขาดมีอันไม่ทำอย่างนั้นเป็นปกติตามภูมิของคน ผู้ปฏิบัติ ท่านกล่าวว่า เป็นวิริติของพระอริยเจ้า แต่เมื่อจะอธิบายให้ฟังทั่วๆ ไป ก็อาจอธิบาย ได้ว่า คือ เว้นจนเป็นปกติของตนจริงๆ

เบญจศีล เป็นศีลขั้นต้นที่ถือว่าเป็นพื้นฐานแห่งศีลทั้งปวง พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ ๕ ข้อ คือ

๑. เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์
๒. เป็นผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์
๓. เป็นผู้เว้นขาดจากการประพฤติดีกในกาม
๔. เป็นผู้เว้นขาดจากการพูดเท็จ
๕. เป็นผู้เว้นขาดจากการเสพของมีนเมา คือ สุรา และเมรัย อันเป็นเหตุแห่งความ ประมาท...”

จากหัวข้อเบญจศีล ดังกล่าว มีรายละเอียดในแต่ละข้อดังนี้

เบญจศีลสิกขาบทที่ ๑ ปาณาติปาตา เวรมณี คือ การตั้งใจงดเว้นการทำลายชีวิต สัตว์ความมุ่งหมายในการทรงบัญญัติสิกขาบทข้อนี้ คือ เพื่อให้มนุษย์อบรมจิตใจของตนเองให้ คลายความเหี้ยมโหด มีเมตตากรุณาต่อกัน และเพื่อแผ่แก่สัตว์ทั้งปวงด้วย เห็นชีวิตของผู้อื่นเสมือนกับ ชีวิตของตน และให้ปลูกไมตรีจิตในสัตว์ทุกจำพวก

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส^{๖๔} ได้ทรงอธิบายถึงเบญจศีลข้อนี้ ไว้ว่า ขอบเขตของสิกขาบทนี้มีทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ซึ่งผู้รักษาศีลจะต้องเว้นเพื่อรักษาให้ บริสุทธิ์บริบูรณ์ คือ

^{๖๔} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, เบญจศีล-เบญจธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๘.

๑. การฆ่า การทำให้ตายด้วยตนเอง หรือใช้ผู้อื่นทำหรือร่วมกับคนอื่น
๒. การทำร้ายร่างกาย การทำให้บาดเจ็บอย่างสาหัส
๓. การทรมาน เช่น การใช้งานเกินกำลัง การกักขัง การนำสัตว์ไปโดยวิธีทรมาน การผลาญสัตว์ เช่น ยั่วให้ต่อสู้กันเพื่อความสนุกสนาน

ในอรรถสาธินี้ ได้กล่าวว่า^{๖๕} ปาณาติบาต ต้องพร้อมด้วยองค์ประกอบ ๕ ประการ คือ

๑. สัตว์นั้นมีชีวิต
๒. รู้ว่าสัตว์นั้นมีชีวิต
๓. มีเจตนาจะฆ่า
๔. พยายามฆ่า
๕. สัตว์นั้นตายเพราะถูกฆ่า

เมื่อครบองค์ ๕ นี้ คือถึงขาด ถ้าไม่ครบเพียงแต่อย่างพริ้วๆ ทำเองหรือใช้ให้คนอื่นทำ สัตว์ย่อมขาดได้เหมือนกัน

การทำปาณาติบาต จะมีโทษมากหรือโทษน้อยในอรรถสาธินี้ ได้กล่าวถึงเกณฑ์การพิจารณาอย่างนี้ คือ

๑. กำหนดด้วยวัตถุ ถ้าเป็นมนุษย์ฆ่าผู้มีคุณมาก มีโทษมาก ฆ่าผู้มีคุณน้อย มีโทษน้อย เช่น ฆ่าพระอรหันต์ บิดาและมารดา มีโทษมาก เฉพาะทางพระพุทธเจ้าเพียงแต่ทำร้ายให้ห้อ พระโลหิต มีโทษเท่ากับฆ่าบิดามารดา ส่วนคนที่ไม่มีคุณ ก็มีโทษน้อยลดหลั่นกันลงไป ถ้าเป็นสัตว์ก็กำหนดด้วยคุณ ถ้าไม่มีคุณเหมือนกัน กำหนดด้วยรูปร่างใหญ่เล็กกว่ากัน ถ้าใหญ่มีโทษมาก เล็กมีโทษน้อย
๒. กำหนดด้วยเจตนา คือ การตั้งใจฆ่า มีโทษมากหรือน้อยกว่ากัน ถ้าโทษะมาก โทษะมาก โทษะน้อย โทษะน้อย
๓. กำหนดด้วยประโยชน์ คือ ความพยายามที่จะฆ่าให้ตาย ใช้ความพยายามมาก โทษะมาก ใช้ความพยายามน้อย โทษะน้อย

เบญจศีลสิกขาบทที่ ๒ อทินนาทานา เวรมณี คือ เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ด้วยอาการขโมย ความมุ่งหมายการทรงบัญญัติสิกขาบทนี้ขึ้น เพื่อให้ทุกคนเคารพในกรรมสิทธิ์ของผู้อื่น เว้นจากการทำมาหากินในทางทุจริต ประกอบอาชีพในทางมิฉฉาชีพ ไม่เบียดเบียนผู้อื่นในการเลี้ยงชีพ

^{๖๕} อภ.สง.อ. ๑๔๕ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส^{๓๐} ทรงอธิบายว่า ข้อห้ามหรือขอบเขตของสิกขาบทนี้มีทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ซึ่งผู้รักษาศีลจะต้องเว้นเพื่อรักษาให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ คือ ๑. โจรกรรม, ๒. อนุโลมโจรกรรม, ๓. นายาโจรกรรม

๑. ลัก ถือนาทรัพย์เมื่อเจ้าของไม่เห็น ที่เรียกว่า ขโมย และตัดช่องย่องเบา
๒. ฉกชิงเอาทรัพย์ต่อหน้าเจ้าของ ที่เรียกว่า ตีชิง วิ่งราว
๓. กรรโชก ชูให้เขากลับแล้วให้ทรัพย์
๔. ปล้น รวมหัวกันหลายคน มีศัตราอาวุธเข้าแย่งทรัพย์
๕. ตู้อ้างหลักฐานพยานเท็จ หักล้างกรรมสิทธิ์ของผู้อื่น เช่น ที่ดิน เป็นต้น ซึ่งไม่อยู่ในปกครองของตน
๖. น้อโกงเอาทรัพย์ของผู้อื่นที่ตนปกครอง เช่น โกงของฝาก โกงที่ดินที่ตนอยู่อาศัย เป็นต้น
๗. หลอก ปั้นเรื่องให้เขาเชื่อแล้วให้ทรัพย์
๘. ลวง ใช้เล่ห์เอาทรัพย์ด้วยเครื่องมือลวง เช่น โกงตาชั่ง เป็นต้น
๙. ปลอม ทำหรือใช้ของปลอม เช่น ธนบัตรปลอม ยาปลอม เป็นต้น
๑๐. ครอบงำ ยืมของคนอื่นมาใช้แล้ว ยึดเอาเสีย กู้หนี้แล้วไม่ใช้ดอกและต้น
๑๑. เบียดบัง กินเศษกินเลย เช่น เลี้ยงสัตว์ กินค่าอาหารสัตว์ เป็นต้น
๑๒. สับเปลี่ยน แอบสลับเอาของผู้อื่นซึ่งมีค่าสูงกว่า
๑๓. ลักลอบ หลบหนีภาษีของหลวง หรือลอบนำสิ่งที่ต้องห้าม เช่น เหล้าเถื่อน เป็นต้น เข้าประเทศ
๑๔. ยักยอก ยักเอาทรัพย์ของคนที่ถูกริบไว้ ยักยอกภาษี ยักยอกทรัพย์ที่ถูกฟ้องล้มละลายไว้

ทำโจรกรรม ๑๔ อย่างนี้ อย่างใดอย่างหนึ่งด้วยตนเอง หรือใช้ให้ผู้อื่นทำหรือร่วมกับคนอื่นสืบลาด

ทำอนุโลมโจรกรรม คือ กิริยาที่ไม่ทำให้โจรกรรม ๑๔ อย่าง แต่ทำงานคล้ายโจรกรรมพออนุโลมเข้ากับโจรกรรมได้ เรียกว่า อนุโลมโจรกรรมมี ๓ อย่าง คือ

๑. สมโจร สนับสนุนโจร เช่น ให้ที่พักและอาหาร และรับซื้อของโจร เป็นต้น
๒. ปอกลอก คบเขาเพื่อปอกลอกเอาทรัพย์
๓. รับสินบน รับสินจ้างแล้วทำผิดหน้าที่ เพราะเกรงใจเขา

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

ทั้ง ๓ อย่างนี้ ศิลไม่ขาดแต่ต่างพริ้ว เฉพาะการรับสินบนนี้ถ้าผู้รับมีเจตนา ร่วมกันในการทำลายกรรมสิทธิ์ของผู้อื่น ก็เป็นการร่วมโจรกรรมโดยตรงศิลปะขาด

ฉาโยโจรกรรม คือ การกระทำที่ไม่ทำอนุโลมโจรกรรม แต่ทำพัสดของผู้อื่นให้สูญเสีย และเป็นสินใช้ตกอยู่แก่ตน เรียกว่า ฉาโยโจรกรรม มี ๒ อย่าง คือ

๑. ผลาญ ทำลายทรัพย์ของผู้อื่นให้เสียหาย (ไม่เอามาเป็นของตน) เช่น เผา บ้านเรือน เป็นต้น

๒. หยิบฉวย ถูวิสาสะเกินขอบเขต เช่น ลูกหลานเอาของพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย โดยไม่ได้รับอนุญาต หรือถือเอาของญาติมิตรมากกว่าที่เขาอนุญาตให้ เอาโดยไม่ต้องมีการซื้อ ขอกันแต่อย่างใด ทั้ง ๒ อย่างนี้ ศิลไม่ขาดแต่ทำให้ต่างพริ้ว

ในอัฐฐสาลินี ได้แสดงถึงองค์ประกอบของ อทินนาทาน ไว้ว่าต้องพร้อมด้วย องค์ประกอบ ๕ ประการ^{๑๑} คือ

๑. ของนั้นมีเจ้าของหวงแหน
๒. รู้ว่าของนั้นมีเจ้าของหวงแหน
๓. ตั้งใจลักลั่นของนั้น
๔. พยายามลักลั่นของนั้น
๕. ได้สิ่งของนั้นมา ด้วยความพยายามนั้น

เมื่อพร้อมด้วยองค์ประกอบ ๕ นี้ ศิลขาด ถ้าไม่ครบองค์ศิลปะไม่ขาด เพียงแต่ต่างพริ้ว ไม่บริสุทธิ์ ทำเองหรือใช้ให้ผู้อื่นทำศิลปะขาด ในการวินิจฉัยว่า การทำอทินนาทาน จะมีโทษมากหรือน้อยนั้น ในอัฐฐสาลินี ได้อธิบายเกณฑ์ในการพิจารณา คือ

๑. กำหนดด้วยวัตถุ คือ ของมีค่ามาก มีโทษมาก มีค่าน้อย มีโทษน้อย
๒. กำหนดด้วยเจตนา คือ ความตั้งใจที่เจ็ดด้วยกิเลสมาก มีโทษมากที่เจ็ดด้วยกิเลสน้อย มีโทษน้อย
๓. กำหนดด้วยประโยชน์ คือ ความพยายามที่จะได้สิ่งของนั้นมา ถ้าพยายามมาก มีโทษมาก ถ้าพยายามน้อย มีโทษน้อย

ข้อยกเว้นการถือเอาของผู้อื่นโดยวิสาสะ คือ ของญาติ หรือมิตรหรือคนที่คุ้นเคยกัน เคยช่วยเหลือกัน หรือเคยอนุญาตไว้ก่อน แม้จะถือเอาโดยไม่บอกก็ไม่เป็นอทินนาทาน แต่ประกอบด้วยลักษณะการถือวิสาสะ และในสมันตปาสาทิกา ซึ่งว่าด้วยอทินนาทาน ท่านได้อธิบายว่าต้องประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ^{๑๒}

^{๑๑} อภ.สง.อ. ๑๔๖, ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

^{๑๒} วิ.อ. ๑/๑๓๑/๔๐๕-๔๐๖, ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

๑. เจ้าของเป็นผู้สนิทกับตน
๒. เจ้าของเคยอนุญาตไว้ก่อน
๓. เมื่อถือเอาแล้วไม่มีคนสนทนาคู่
๔. ของนั้นเป็นของที่เจ้าของไม่หวงแหนสำหรับเรา หรือพอให้ได้
๕. เมื่อเจ้าของรู้แล้วก็พอใจ ไม่ว่าอะไร

เบญจศีลสิกขาบทที่ ๓ กามสุมิจจาจรา เวรมณี คือ การงดเว้นจากการประพฤติดนในกามทั้งหลาย ความมุ่งหมายที่ทรงบัญญัติสิกขาบทข้อนี้ คือ เพื่อให้มนุษย์สร้างความสามัคคีไม่แตกร้างกัน รักษาสายโลหิตวงศ์ตระกูลของตน ไม่ลำเอียงกันเยี่ยงสัตว์ดิรัจฉาน หรือเป็นผู้มักมากในกาม

ในอัฐสาลินี ได้อธิบายถึงของเขตข้อห้ามของสิกขาบทข้อนี้ว่า ทั้งหญิงและชาย ย่อมประพฤติดนในกามด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย ซึ่งแบ่งออกเป็นประเภท ได้ดังนี้^{๓๓}

ก. หญิงที่ต้องห้ามสำหรับชาย มี ๓ จำพวก คือ

๑. หญิงมีสามี โดยที่สุดแม้แต่ภรรยาเช่าชั่วคราวก็ถือว่ามิใช่เจ้าของ
๒. หญิงมีผู้พิทักษ์รักษา เช่น บิดา มารดา หรือญาติ เป็นต้นรักษา
๓. หญิงที่จารีตห้าม เช่น แม่ ย่า ยาย ทวด ลูก หลาน เหลน ชี ฯลฯ

หญิงทั้ง ๓ ประเภทนี้ เมื่อชายประพฤติล่วงเกิน จะโดยเขายินยอมหรือไม่ยินยอม ก็ตาม ศีลย่อมขาด

ข. ชายที่ต้องห้ามสำหรับหญิง มี ๒ จำพวก คือ

๑. ชายอื่นทุกคน นอกจากสามีของตน สำหรับหญิงมีสามี
๒. ชายที่จารีตห้าม เช่น ภิกษุสามเณร และนักบวชต่างศาสนา สำหรับหญิง

ทุกประเภทเต็มใจ ส่วนการเคล้าคลึงหรือพุดเถี่ยวแม้ศีลจะไม่ขาด ย่อมทำให้ค้างพริ้วได้ และในอัฐสาลินี ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของกามสุมิจจาจรา มี ๔ ประการ คือ^{๓๔}

๑. หญิงหรือชายนั้นเป็นผู้ต้องห้าม
๒. ตั้งใจเสพกาม
๓. ประกอบกามกิจ
๔. อวัยวะเพศล่วงล้ำเข้าไปแม้เพียงเท่าเมล็ดงา

^{๓๓} อภิ.สง.อ. ๑๔๖, ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

^{๓๔} อภิ.สง.อ. ๑๔๖, ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

เมื่อครบองค์ประกอบทั้ง ๔ นี้ ศีลขาด ถ้าไม่ครบองค์ไม่ขาด ใช้ให้คนอื่นทำกับคนอื่น
ศีลไม่ขาด ในการพิจารณาโทษว่า มีโทษมากหรือน้อย มีกฎเกณฑ์การพิจารณาลำดับกับสิกขาบทข้อ
๑ และ ๒ คือ

๑. กำหนดด้วยบุคคล คือ ผู้มีคุณมาก บาปมาก เช่น ประพฤติต่อนักบวช
บาปมาก บาปน้อย แม่ ย่า ยาย และทวด บาปน้อย คนอื่นบาปน้อย ฯลฯ

๒. กำหนดเจตนา คือ มีเจตนาประกอบด้วยแรงกล้า มีโทษมาก ไม่
แรงกล้า มีโทษน้อย

๓. กำหนดด้วยประโยชน์ คือ ความพยายามประกอบกามกิจ ถ้าข่มขืนไม่
ยินยอม มีโทษมาก ยินยอมมีโทษน้อย

เบญจศีลสิกขาบทที่ ๔ มุสาวาทา เวรมณี คือ การงดเว้นจากการพูดเท็จ ความมุ่ง
หมาย ในการทรงบัญญัติสิกขาบทนี้ คือ เพื่อป้องกันการทำลายประโยชน์ของตนและผู้อื่นด้วยการ
พูดเท็จ และให้เป็นคนมีสติจรรยา

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส^{๓๕} ทรงอธิบายสิกขาบทนี้ว่า มีข้อ
ห้ามหรือขอบเขตทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ซึ่งผู้รักษาศีลจะต้องเว้นเพื่อความบริสุทธิ์บริบูรณ์ คือ
การแสดงเท็จ หรือลักษณะของมุสาวาท ท่านประมวลไว้มี ๗ วิธี คือ^{๓๖}

๑. ปด ได้แก่ การโกหกซัดๆ เช่น ไม่รู้ว่ารู้ ไม่เห็นว่าเห็น ไม่มีว่ามี เป็นต้น

๒. ทนสาบาน คือ ทนสาบานเพื่อให้คนอื่นหลงเชื่อว่าตนไม่ได้เป็นเช่นนั้น
จะเป็นด้วยวิธีแข่งตัวเอง หรือด้วยวิธีนั่งนิ่ง เมื่อถูกถามก็จัดเป็นทนสาบาน

๓. ทำเล่ห์กะเท่ห์ ได้แก่ การอวดอ้างความศักดิ์สิทธิ์เกินความจริง เช่น อวด
วิเศษเรื่องไปห่วย โดยไม่รู้จริงเห็นจริง เป็นต้น

๔. มายา แสดงอาการลอกคนอื่น เช่น ไม่เจ็บ ทำเป็นเจ็บ เจ็บน้อยทำเป็น
เจ็บมาก เป็นต้น

๕. ทำเลศ คือ ใจอยากจะพูดเท็จแต่พูดเล่นสำนวน พูดคลุมเครือให้ผู้ฟังคิด
ผิดไปเอง เช่น เห็นขโมยวิ่งผ่านหน้าไป ไม่อยากบอกให้ผู้ตามจับทราบว่าคุณเห็น จึงย้ายที่อื่นหรือที่
นั่งไป เมื่อถูกถามพูดเล่นสำนวนว่าอยู่ที่นี้ไม่เห็น อย่างนี้เรียกว่าทำเลศ

๖. เสริมความ เรื่องเล็กแต่พูดให้คนฟังเห็นว่าเป็นเรื่องใหญ่ เช่น เห็นไฟคัน
บุหรืไหม้ห้อยแห่ง ก็ตะโกนเสียงดังว่า ไฟๆ เพื่อให้คนแตกตื่นตกใจ เป็นต้น โฆษณาสินค้า
พรรณาสรรพคุณเกินความจริงก็จัดเข้าในข้อนี้

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑ – ๓๒.

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒ – ๓๓.

๗. อำความ ตรงกันข้ามกับเสริมความ คือ เรื่องใหญ่แต่พูดให้เป็นเรื่องเล็ก หรือปิดบังอำพรางไว้ ไม่พูด ไม่รายงานต่อผู้มีหน้าที่รับทราบ

ลักษณะความหมายของมูสา ๓ อย่าง คือ

๑. มูสา แปลว่า เท็จหรือไม่จริง การกล่าวคำเท็จหรือคำไม่จริง เรียกว่า มูสาวาทเรียกว่า พูดโกหก ส่วนมากใช้วาจา แต่การแสดงเท็จหรือโกหกอาจแสดงได้ทั้ง ๒ ทาง คือ ทางวาจา กับทางกาย

ทางวาจา คือ พูดคำเท็จออกมา

ทางกาย คือ แสดงเท็จทางกาย เช่น การเขียนจดหมายโกหก รายงานเท็จ ทำหลักฐานปลอม ดิพิมพ์ข่าวเท็จ เผยแพร่ ทำเครื่องหมายให้คนอื่นเชื่อ ตลอดจนการใช้ใบให้คนอื่นเข้าใจผิด เช่น สันศิระษะ หรือใบกมือปฏิเสธในเรื่องควรรับ หรือพยักหน้าในเรื่องควรปฏิเสธ เป็นต้น

๒. อนุโลมมูสา คือ การไม่แสดงเรื่องเท็จทั้ง ๗ อย่าง แต่พูดเรื่องไม่จริง ซึ่งไม่มีเจตนาจะกล่าวเท็จ แต่เจตนาจะให้เขาเจ็บใจหรือแค้นร้าวกัน เป็นต้น เรียกว่า อนุโลมมูสา (ไม่จัดเป็นมูสาวาท) เช่น พูดเสียดแทง กระแทกกระแทกแตกดัน พูดประชด ยกให้เกิดความเป็นจริง พูดคำ กดให้ต่ำกว่าความเป็นจริง พูดสลับปลับ ด้วยความกะนองวาจา แต่ไม่ตั้งใจให้เข้าใจผิด พูดคำหยาบ คำตำหนิ

๓. ปฏิสวะ ได้แก่ การรับคำของคนอื่นด้วยเจตนาริสุทธิ์ แต่ภายหลังกลับใจไม่ทำตามที่ได้รับคำนั้น โดยที่ตนยังพอทำตามคำนั้นได้อยู่ มี ๓ อย่าง คือ

๓.๑ ผิดสัญญา สัญญาว่าจะทำด้วยความสุจริตใจ แต่กลับไม่ทำภายหลัง

๓.๒ เสียสัตย์ ให้สัตย์ปฏิญาณไว้แล้ว แต่ไม่ปฏิบัติตาม

๓.๓ กินคำ รับปากว่าจะไปแต่กลับใจภายหลังไม่ไป

ทั้ง ๓ อย่างนี้ ไม่เป็นมูสาวาท สัตไม่ขาด แต่ทำให้สัตต่างพร้อยได้ และใน อัญฐสาลินี^{๓๗} ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของมูสาวาทว่าต้องพร้อมด้วยองค์ ๔ ประการ คือ

๑. เรื่องไม่จริง

๒. เจตนาจะพูดเรื่องนั้น

๓. พูดหรือแสดงออกไป

๔. ผู้ฟังเข้าใจเนื้อความนั้น

^{๓๗} อภิ.สง.อ. ๑๔๗, ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ในการพิจารณา มุสาวาทที่มีโทษมากหรือโทษน้อยนั้น ท่านกล่าวไว้ว่า มุสาวาทที่ทำลายประโยชน์ของผู้อื่นมาก คือ เขาได้รับความเสียหายมากมีโทษมาก ได้รับความเสียหายน้อยมีโทษน้อย กำหนดโดยวัตถุ เจตนา และประโยชน์เช่นเดียวกัน

แต่ยังมีคำพูดอีกประเภทหนึ่งที่เป็นคำไม่จริง แต่พูดแล้วไม่เป็นมุสาวาท คือ คำพูดที่พูดตามที่ได้ยินได้ฟังมา หรือเข้าใจว่าเป็นเรื่องจริง เรียกว่า ขาสัญญา คำพูดประเภทขาสัญญามี ๔ อย่าง^{๓๘} คือ

๑. โวหาร พูดตามสำนวนโลกที่ใช้กันจนเป็นธรรมเนียม เช่น คำลงท้ายจดหมายว่า ด้วยความเคารพอย่างสูง หรืออย่างยิ่ง เป็นต้น แม้จะไม่ตรงตามความจริงก็ไม่เป็นมุสาวาท

๒. นิยาย การเล่านิยายหรือแสดงลิเก ละคร เป็นต้น แม้จะเป็นเรื่องไม่จริง แต่ก็ไม่ใช่มุสาวาท

๓. สำคัญผิด พูดด้วยเข้าใจว่าถูกทั้งๆ ที่เรื่องนั้นไม่ถูก ไม่เป็นความจริง เช่น จำวันผิด บอกไปโดยเข้าใจว่าถูกไม่เป็นมุสาวาท

๔. พลัง พูดด้วยความพลั้งเผลอโดยไม่ตั้งใจให้ผิด ไม่เป็นมุสาวาท

เบญจศีลสิกขาบทที่ ๕ สุราเมรัยมัชฌมาทัญฐาน เวรมณี คือ การเว้นจากเหตุเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ได้แก่ น้ำเมา คือสุรา และเมรัย ความมึนเมา ในการทรงบัญญัติสิกขาบทข้อนี้ คือ เพื่อให้คนมีสติไม่ประมาท รักษาสติของตนไว้ไม่ให้เผลอพลาดพลั้งในการปฏิบัติงานประจำ เพื่อดำรงชีวิตให้ราบรื่น

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส^{๓๙} ทรงอธิบายสิกขาบทข้อนี้ว่ามีข้อห้าม หรือขอบเขตทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

โดยตรง คือ น้ำเมา ได้แก่

๑. สุรา น้ำเมาที่กลั่น ที่เรียกกันว่าเหล้า

๒. เมรัย น้ำเมาที่ยังไม่ได้กลั่น ได้แก่ เบียร์ สาโท น้ำตาลเมา กระแช่ ฯลฯ

โดยอ้อม หมายถึง ยาเสพติดให้โทษทุกชนิด เช่น ฝิ่น กัญชา ไอระเหย เป็นต้น เป็นอันห้ามไว้ในศีลข้อนี้ กิริยาที่ทำไม่เฉพาะการดื่มอย่างเดียว แต่หมายถึง สูบและการฉีดด้วยการดื่มสุรา หรือยาเสพติดให้โทษที่ทำให้สติขาดนั้น ต้องพร้อมด้วยองค์ประกอบ ๔ ประการ^{๔๐} คือ

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗.

^{๓๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘.

^{๔๐} พระราชวรมุนี (ประยูร ธรรมปัทม), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๓,

๑. ของนั้นเป็นของมีนเมา
๒. มีเจตนาจะเสพของมีนเมานั้น
๓. พยายามเสพ
๔. ให้ล่วงไหลล้าตกลงไป

ประโยชน์และความสำคัญของเบญจศีล

เบญจศีล^{๕๐} ถือว่ามีประโยชน์และความสำคัญต่อสังคมมนุษย์มาก เพราะเป็นข้อปฏิบัติหรือวินัยพื้นฐานของวินัยทั้งหมด ที่ใช้บังคับควบคุมคนในสังคม เพื่อให้สังคมเกิดความสงบสุข และมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการอยู่ร่วมกัน ซึ่งถ้าหากไม่มีศีล ๕ เป็นข้อปฏิบัติพื้นฐานในจิตใจของคนแล้ว คนในสังคมก็จะสร้างปัญหาในสังคมมากขึ้น

อาชญากรรมที่ร้ายแรงแทบทั้งหมดเป็นเรื่องของการละเมิดศีล ๕ ในสังคมที่มากด้วยการสังหารผลาญชีวิต การปองร้าย การทำร้ายกัน การลักขโมย ปล้น แย่งชิง การทำความผิดทางเพศ มิดชิดฆาตกรรม โจรกรรม การข่มขืน หลอกหลวง การเสพของมีนเมา และสิ่งเสพติด ตลอดจนการก่อปัญหาและอุบัติเหตุต่างๆ เนื่องมาจากของมีนเมา และสิ่งเสพติดเหล่านั้นระบาดแพร่หลายทั่วไป ชีวิตและทรัพย์สินไม่ปลอดภัย จะอยู่ไหนหรือไปที่ไหนก็ไม่มี ความมั่นใจ เต็มไปด้วยความหวงไขว่กังวล จิตใจหวาดผวาละเลาะ ผู้คนพบเห็นกันแทนที่จะอบอุ่นใจ ก็หวาดระแวงกัน อยู่กันไม่เป็นปกติสุข สุขภาพจิตของประชาชนย่อมเสื่อมโทรม ขากที่จะพัฒนาคุณภาพและสมรรถภาพของจิต และสังคม เช่นนั้นก็ไม่เป็นสภาพแวดล้อมที่เกื้อกูลสำหรับการสร้างสรรค์สิ่งดีงามที่สูงขึ้นไป เพราะมีความเดือดร้อนระส่ำระสาย ตั้งแต่การแก้ปัญหา และมีแต่กิจกรรมที่บ่อนทำลายให้สังคมเสื่อมโทรมลงไปทุกที การขาดศีล ๕ จะเนื่องมาจากเหตุใดก็ตาม จึงย่อมเป็นมาตรฐานวัดความเสื่อมโทรมของสังคม ส่วนสภาพพฤติกรรมและการดำเนินชีวิตที่ตรงข้ามจากนั้นนั่นแหละ คือ การมีศีล ๕ ดังนั้น ศีล ๕ จึงเป็นเกณฑ์มาตรฐานอย่างต่ำที่สุดของความประพฤตินุญย์ สำหรับรักษาสภาพแวดล้อมทางสังคมให้อยู่ในภาวะเกื้อกูล และเป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิตที่ดีงาม

(กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๗๗๒.

^{๕๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๗๗๑ – ๗๗๒.

อานิสงส์ของการรักษาศีล ๕

อานิสงส์ของการรักษาศีล ๕ คือ ผลดีที่ผู้รักษาศีลห้าจะได้รับอย่างแน่นอน ปรากฏตามคำบาลีที่พระพุทธเจ้าให้ศีลจะกล่าวทุกครั้งเมื่อให้ศีลจบลง ดังนี้ “สีเลน สุกตียนฺติ สีเลน โภคสมฺปทา สีเลน นิพฺพตฺติ ยนฺติ” ถอดความว่า^{๔๒}

๑. สุกตีย นนฺติ ทำให้เข้าถึงคติที่ดี (ไม่ตกไปสู่คติอันชั่ว)
๒. โภคสมฺปทา ทำให้ได้โภคสมบัติ (ไม่ตกไปสู่ความวิบัติ)
๓. นิพฺพตฺติ ยนฺติ ทำให้ถึงความดับทุกข์ (ไม่จมดิ่งลงสู่ความทุกข์)

อานิสงส์ ๓ ประการนี้ถือเป็นแม่บท เมื่อพูดถึงอานิสงส์การรักษาศีล

(จ) ทิส ๖

วัตถุประสงค์ในการนำหลักธรรมนี้มาฝึกอบรมจิตใจผู้ต้องขังหญิง เพื่อให้การอาศัยอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นไปด้วยความสงบเรียบร้อย สอนให้รู้จักหน้าที่ของตน ที่ต้องปฏิบัติต่อบุคคลที่เกี่ยวข้องอยู่ใกล้ชิด รู้จักทำหน้าที่ของตนตามบทบาทที่เป็นอยู่ เพื่อปลูกฝังความรับผิดชอบของตนเองต่อผู้อื่น

ทิส ๖ หมายถึง บุคคลต่างๆ ที่เราต้องเกี่ยวข้องกับสัมพันธคุณทิสที่อยู่รอบตัว จัดเป็น ๖ ทิส โดยพระพุทธองค์ได้ตรัสถึงความหมายของทิส ๖ ไว้ดังต่อไปนี้

ทิส ๖ เป็นเรื่องของการแสดงความเคารพหรือให้ความสำคัญเอาใจใส่ และการปฏิบัติต่อบุคคลที่มีอุปการะแก่กัน และเพื่อให้เป็นการง่ายต่อการจำ พระพุทธเจ้าจึงทรงเปรียบกับทิสทั้ง ๖ โดยปรารภเหตุที่ได้ทรงทอดพระเนตร เห็นสิ่งกาลมาณพผู้กำลังไหว้ทิสอยู่อย่างไม่รู้ความหมาย ในการไหว้ทิสของเขา โดยตรัสต่อสิ่งกาลมาณพว่า

“คหบดีบุตร อริยสาวกละกรรมกิเลส (กรรมเครื่องเศร้าหมอง) ๔ ประการ^{๔๓} ได้แล้ว ไม่ทำบาปกรรมโดยเหตุ ๔ ประการ และไม่ข้องแวะอบายมุข (ทางเสื่อม) ๖ ประการ แห่งภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกนั้นเป็นผู้ปราศจากบาปกรรม ๑๔ ประการนี้แล้ว ชื่อว่าเป็นผู้ปิดป้องทิส ๖

^{๔๒} ปิ่น มุกกันต์, แนวสอนธรรมมะ ตามหลักสูตรนักธรรมตรี, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๔๒๗ - ๔๓๐.

^{๔๓} ดูรายละเอียดใน กรรมกิเลส ๔ ประการ คือ

๑. กรรมกิเลส คือ ปาณาติบาต
๒. กรรมกิเลส คือ อทินนาทาน
๓. กรรมกิเลส คือ กามสุมิฉฉาจาร
๔. กรรมกิเลส คือ มุสาวาท

ปฏิบัติเพื่อครองโลกทั้งสอง ทำให้เกิดความยินดีทั้งโลกนี้และโลกหน้า หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์”^{๘๔}

๑. ทิสเบื่องหน้า (ปรัถมิตทิส)

ทิสเบื่องหน้า คือ บิดา มารดาพระพุทธรองค์ท่านตรัสสอนว่าบุตรและธิดาทั้งหลาย ต้องมีกตัญญูตา คือ รู้คุณท่าน บำรุงพระคุณของท่านให้มีความเจริญ และต้องมีกตเวทิตา คือ ตอบแทนพระคุณของท่าน โดยเลี้ยงดูอุปการะท่านให้มีความสุข ทั้งสามารถรักษาทรัพย์ทั้งหลายที่ท่านได้ให้ไว้ไม่ให้สูญไป หรือ ทำให้ทรัพย์ที่ท่านให้ไว้ได้เกิดประโยชน์งอกงามมีผลกำไร และดำรงยศศักดิ์สกุลวงศ์ของท่านให้เจริญรุ่งเรืองในทางที่ดี เมื่อท่านถึงแก่กรรมไปแล้วควรหมั่นบำเพ็ญกุศลให้ถึงท่านเป็นประจำ

ตารางที่ ๒.๕ แสดงหน้าที่ของบุตรพึงบำรุงมารดาบิดา และหน้าที่ย่อมอนุเคราะห์บุตร โดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ^{๘๕}

หน้าที่ของบุตร	หน้าที่ของมารดาบิดา
๑) ท่านเลี้ยงเรามา เราต้องเลี้ยงท่านตอบ	๑) อบรมสั่งสอนไม่ให้ทำชั่ว
๒) จัดทำกิจของท่าน	๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี
๓) ดำรงวงศ์ตระกูลให้รุ่งเรือง	๓) ให้ศึกษาศิลปวิทยา
๔) ประพฤติตนให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท	๔) หาภรรยา (สามี) ที่สมควร
๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน	๕) มอบทรัพย์สมบัติไว้ในเวลาอันสมควร

๒. ทิสเบื่องขวา (ทักขนิททิส)

ทิสเบื่องขวา คือ คุณอาจารย์ และคุณครูทั้งหลาย ศิษย์ที่ดีพึงบำรุงท่านให้มีความสุข ด้วยความเคารพและนอบน้อม หมั่นเข้าพบท่านเพื่อรับใช้ด้วยความสุภาพสำรวมให้ท่านรักและเมตตา เมื่อท่านอบรมสั่งสอนสิ่งใดก็น้อมรับเอาใจใส่จำและนำไปปฏิบัติให้เกิดผล ทั้งเรียนศิลปวิทยาทั้งหลายด้วยความสุจริต ด้วยความเคารพ ไม่ดูแคลนในสภาพชีวิต ความเป็นอยู่และฐานะของครูส่วนครู และอาจารย์ท่านให้เมตตาต่อศิษย์ด้วยคำแนะนำสั่งสอนในทางที่ดี ก่อประโยชน์

^{๘๔} ที.ปา. ๑๑/๒๔๕/๒๐๐, ฉบับมหาจุฬาลงกรณ ๒๕๐๐.

^{๘๕} ดูรายละเอียดใน. ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒-๒๑๓.

ให้การศึกษาดี บอกศิลปวิทยาให้รู้ โดยไม่ล่งและไม่ปิดบัง เมื่อศิษย์เรียนดีมีฝีมือก็พึงยินดียกย่องให้มีชื่อเสียงงดงามเป็นที่ปรากฏต่อโลก ทั้งอภิบาลรักษาศิษย์ไม่ให้ตกอยู่ในโทษใดๆ

ตารางที่ ๒.๖ แสดงหน้าที่ของศิษย์พึงบำรุงอาจารย์ และอาจารย์ขอมอนุเคราะห์ศิษย์ โดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ^{๕๖}

หน้าที่ของศิษย์	หน้าที่ของอาจารย์
๑) ลูกขี้นยีนรับ/เคารพนอบน้อม	๑) แนะนำให้เป็นคนดี
๒) เข้าไปคอยรับใช้	๒) ให้เรียนดี
๓) สุภาพ/เชื่อฟัง	๓) บอกความรู้ในศิลปวิทยา/ไม่ปิดบัง
๔) ดูแลปรนนิบัติ/ไม่ดูแคลน	๔) ยกย่องให้ปรากฏเมื่อทำความดี
๕) เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ	๕) ป้องกันไม่ให้ตกอยู่ในโทษ

๓. ทิศเบื้องหลัง (ปัจฉิมทิศ)

ทิศเบื้องหลัง คือ ครอบครัว มีสามี ภริยา บุตร และธิดา ผู้ที่เป็นหัวหน้าครอบครัวต้องยกย่องภริยาให้สังคมได้รู้จักทั้งมีความเคารพนับถือภริยา ไม่ดูหมิ่นภริยาไม่ล่งเกินบุพการี ของภริยา ทั้งเพิ่มพูนความรักโดยเฉพาะสำหรับภริยา ให้ภริยาเห็นได้ชัดเจนโดยไม่เคลือบแคลง ทั้งให้ภริยามียศศักดิ์ มีความเป็นใหญ่ในครอบครัว และอกันนันทนาการของขวัญสวยงามที่มีราคาเช่นเครื่องแต่งตัวสำหรับภริยาตามสมควรแก่ฐานะ และโอกาส ด้วยความรักและเมตตาโดยไม่มีวณเปิดตลอดชีวิต

การอุปการะบุตรและธิดานั้น ท่านสอนให้ประพฤติสร้างสมความดี ให้หมั่นศึกษาวิชา และศิลปวิทยา ให้สมบัติที่เหมาะสมกับอารมณ์และอุปนิสัยของบุตรและธิดา เพื่อให้บุตรและธิดามีความรักที่จะรักษาทรัพย์สมบัติเหล่านั้นไว้ได้โดยง่าย เมื่อถึงวัยที่จะมีคู่ก็อบรมปลูกอุปนิสัยให้เลือกคู่ครองที่มีความเหมาะสมทั้งชาติตระกูล และความประพฤติไม่เป็นที่น่ารังเกียจ

ทางฝ่ายภริยา ท่านสอนให้ปฏิบัติบำรุงสามีให้มีความสุข โดยจัดระเบียบการงานบ้านเรือนที่อยู่ให้สวยงามน่านรื่นรมย์ มีความเอื้อเฟื้อเมตตาพระคุณทั้งหลายที่ได้กรุณาสามี มีความขยันกิจการทั้งหลายให้เกิดผลสำเร็จดิงงามในทันทีโดยไม่ทิ้งค้างไว้ และด้วยความแคล่วคล่อง

^{๕๖} ดูรายละเอียดใน. ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๘/๒๑๓.

เรียบร้อย มีความสุจริตรักษาทรัพย์สมบัติของสามีและที่สามีให้ไว้ให้อยู่ในสภาพดีโดยไม่นำไปสร้างหนี้

ตารางที่ ๒.๗ แสดงหน้าที่ของสามีพึงบำรุงภรรยา และภรรยาขอมอนุเคราะห์สามี โดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ^{๘๗}

หน้าที่ของสามี	หน้าที่ของภรรยา
๑) ให้เกียรติยกย่อง/เคารพนับถือ	๑) จัดการงานดี
๒) ไม่ดูหมิ่น/ล่วงเกินบุพการี	๒) สงเคราะห์คนข้างเคียงดี
๓) ไม่ประพฤติผิดนอกใจ	๓) ไม่ประพฤติผิดนอกใจ
๔) มอบความเป็นใหญ่ให้	๔) รักษาทรัพย์/ไม่สร้างหนี้
๕) ให้เครื่องแต่งตัว/ไม่เบียดเบียน	๕) ขยันไม่เกียจคร้านในกิจทั้งปวง

๔. ทิศเบื้องซ้าย (อุตตราทิศ)

ทิศที่ ๔ ทิศเบื้องซ้าย คือ เพื่อนและมิตรทั้งหลาย ท่านสอนว่าควรบำรุงมิตรให้มีความสุขด้วยวาจา และด้วยความไพเราะนุ่มนวลประกอบด้วยความจริงใจ ไม่มีเล่ห์ และด้วยความประพฤติที่งาม เป็นกุศลในความสัมพันธ์ สิ่งใดที่ทำการเอื้อประโยชน์แต่มิตรก็จงทำ ทั้งไม่ใช่ร้ายต่อมิตร และไม่แก้งมิตร ทั้งเพื่อนเสมอที่จะได้ช่วยมิตรให้พ้นจากความประมาท แต่ถ้ามิตรพลั้งพลาดก็ช่วยดูแลไม่ให้ใครมาทุจริตต่อสมบัติของมิตร และสามารถเป็นที่พึ่งของมิตรได้เป็นอย่างดี ทั้งให้ความเคารพนับถือสกุลงค์ของมิตร ไม่ดูแคลนในฐานะของมิตร รวมถึงไม่ข่มมิตรด้อยกว่าตน

ตารางที่ ๒.๘ แสดงหน้าที่ของภรรยาพึงบำรุงมิตรสหาย และมิตรสหายขอมอนุเคราะห์ภรรยา โดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ^{๘๘}

หน้าที่ของภรรยา	หน้าที่ของมิตรสหาย
๑) การให้ (การแบ่งปันสิ่งของให้)	
๒) กล่าววาจาเป็นที่รัก	๑) ป้องกันมิตรผู้ประมาทแล้ว
๓) ประพฤติตนให้เป็นประโยชน์/เป็นที่พึ่งได้	๒) ป้องกันทรัพย์ของมิตรผู้ประมาทแล้ว

^{๘๗} คุรุยละเยียดโน. ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๔.

^{๘๘} คุรุยละเยียดโน. ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๐/๒๑๔-๒๑๕.

๔) วางตนสม่ำเสมอ	๓) เมื่อมีภัยก็เป็นที่พึ่งพำนักได้
๕) ไม่พุดจาหลอคลงกัน/ใส่ร้ายกัน	๔) ไม่ละทิ้งในยามอันตราย
	๕) นับถือตลอดถึงวงศ์ตระกูลของมิตร

๕. ทิศเบื้องล่าง (เหฏฐิมทิศ)

ทิศเบื้องล่าง คือ คนทำงาน หรือคนรับใช้ ท่านสอนว่าผู้เป็นนายทั้งชายหรือหญิงต้องจัดงานให้ทำตามความเหมาะสม ให้อาหาร ที่อยู่ เครื่องใช้ รายได้ ยา เครื่องอุปโภคบริโภค และให้บางสิ่งบางอย่างที่ดั่งใจเป็นของแปลกที่พวกเขาหรือไม่เคยได้มาก่อน ให้ทั้งเวลาที่พวกเขาจะได้พักผ่อน และให้อิสรภาพในการที่เขาจะไปไหนมาไหนได้ตามวัน และเวลาที่กำหนดตกลงกันไว้

ส่วนคนงานและคนรับใช้ ท่านให้บำรุงนายด้วยความขยัน ตั้งก่อนนาย นอนทีหลังนาย ประพฤติสุจริตไม่เป็นขโมย นำคุณของนายไปสรรเสริญด้วยความเคารพ และพัฒนาทางแรงงานฝีมือความสามารถให้เป็นไปในทางที่ดีกว่าเดิม

ตารางที่ ๒.๕ แสดงหน้าที่ของนายพึงบำรุงทาศกรรมกร และทาศกรรมกรยอมอนุเคราะห์นาย โดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ^{๔๕}

หน้าที่ของนาย	หน้าที่ของทาศกรรมกร
๑) จัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง	๑) ตั้งขึ้นทำงานก่อนนาย
๒) ให้อาหารและค่าจ้าง	๒) เลิกงานเข้านอนทีหลังนาย
๓) ดูแลรักษายามเจ็บป่วย	๓) ถือเอาแต่ของที่นายให้
๔) ให้สิ่งที่ดั่งใจ/ของแปลกที่ไม่เคยได้	๔) ทำงานให้ดีขึ้น
๕) ให้หยุดงานตามโอกาส	๕) นำคุณของนายไปสรรเสริญ

๖. ทิศเบื้องบน (อุปริมทิศ)

ทิศเบื้องบน คือ สมณพราหมณ์รวมถึงผู้มีศีลทั้งหลาย ท่านสอนให้คนดีทั้งหลายได้ปฏิบัติรักษาพระคุณของท่านด้วยความเมตตาเปี่ยมอภัยในกรรมและผล ไม่กล่าวโทษ ไม่กล่าวร้ายใด ๆ สำหรับท่านแม้แต่บาปสนองก็มีให้ฟังมี เมื่อท่านมาถึงก็ให้ต้อนรับด้วยวราภิสทาน เช่น เงิน

^{๔๕} ดูรายละเอียดใน. ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๑/๒๑๕.

ทอง สิ่งของเครื่องอุปโภค บริโภคล้วนเป็นของดีมีราคา พร้อมน้ำใจไมตรีมีความนอบน้อมแสดงให้เห็นถึงความปิติที่ได้พบท่าน และเมื่อท่านได้กล่าวสิ่งใดเป็นบุญก็ให้รับไว้ด้วยความศรัทธา

ส่วนทางสมณพราหมณ์ ท่านสอนว่าให้สอนญาติโยมทั้งหลายให้ตั้งอยู่ในความดี มีน้ำใจดีงามต่อความศรัทธา และไมตรีของญาติโยมทั้งหลาย เมื่อสนทนาก็ก้าวถึงสิ่งที่น่าสนใจที่เป็นเรื่องจริงหรืออิงปรัชญา ทำให้บุญเกิดเป็นผลดีจริง ทั้งไม่มีการปิด และไม่มีความเท็จ

หน้าที่ของพราหมณ์ทั้งหลาย ท่านมีหน้าที่บอกทางสวรรค์และบอกผลานิสงค์สำหรับญาติและโยมทั้งหลายด้วยสัจจะสุจริต โดยไม่ลวงและไม่หลอก

ตารางที่ ๒.๑๐ แสดงหน้าที่ของกุลบุตรพึงบำรุงสมณพราหมณ์ และสมพราหมณ์ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ^{๕๐}

หน้าที่ของกุลบุตร	หน้าที่ของสมณพราหมณ์
๑) จะทำสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา ๒) จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา ๓) จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา ๔) เปิดประตูต้อนรับ/ปิติที่ได้พบ ๕) ถวายปัจจัยเครื่องยังชีพ	๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว ๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี ๓) อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันดีงาม ๔) ให้ได้ฟังที่ยังไม่เคยฟัง ๕) อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง/ ไม่มีความเท็จ ๖) บอกทางสวรรค์ให้

ความสำคัญของทศทั้ง ๖

หน้าที่สำคัญของทศทั้ง ๖ ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้กล่าวโดย ๓ แนวทาง ดังนี้

ก. เป็นแหล่งกำเนิดและเป็นแหล่งปลูกฝังนิสัยใจคอ

อุปนิสัยของคนเรานั้นมีพื้นฐานได้มาจากทศ ๖ ซึ่งเมื่อสรุปแล้วจะเหลือแค่ บ้าน วัด โรงเรียน เราได้คุณพ่อ คุณแม่ ครูบาอาจารย์ ลูกป้าน้าอา หลวงปู่ หลวงพ่อ ช่วยกันอบรมให้จนกระทั่งกลายมาเป็นนิสัยใจคอของเรา

ข. เป็นแหล่งกำเนิดและเป็นแหล่งปลูกฝังความเก่งความดี

^{๕๐} ดูรายละเอียดใน. ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๒/๒๑๖.

ทิส ๖ เป็นแหล่งกำเนิด และเป็นแหล่งปลูกฝังความเก่งความดี หรือความรู้
ความสามารถและคุณธรรมประจำใจ

ค. เป็นแหล่งกำเนิดและเป็นแหล่งปลูกฝังความสุขความเจริญ

ทิส ๖ เป็นแหล่งกำเนิดและเป็นแหล่งปลูกฝังความสุขความเจริญของคนในสังคม
เพราะจากนิสัยใจคอ จากความเก่งความดีที่มีอยู่นั่นเอง ทำให้คน ๆ นั้น คิด พูด ทำ ในทางที่ดี ในสิ่ง
ที่ถูก จึงกลายเป็นความสุขความเจริญ

**๒.๒.๕ เสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในเรื่องของชีวิตและจริยธรรมการอยู่ร่วมกัน
ตามแนวทางพระพุทธศาสนาทางโลกควบคู่ไปกับทางธรรม**

หลักธรรมที่นำมาพัฒนาในด้านนี้ ประกอบด้วยหลักธรรม ๒ ประการดังนี้

ก. โลกธรรม ๘ หมายถึง ธรรมดาของโลก, เรื่องของโลก, ความเป็นไปตามคติธรรมดา
ซึ่งหมุนเวียนมาหาสัตว์โลกและสัตว์โลกก็หมุนเวียนตามมันไป ประกอบด้วย

๑. ลาภ คือ ได้ลาภ, มีลาภ
๒. อลาภ คือ เสื่อมลาภ, สูญเสีย
๓. ยศ คือ ได้ยศ, มียศ
๔. อยศ คือ เสื่อมยศ
๕. นินทา คือ ตีเตียน
๖. ปัสสสา คือ สรรเสริญ
๗. สุข คือ ความสุข
๘. ทุกข์ คือ ความทุกข์

โดยสรุปเป็น ๒ ข้อคือ ข้อ ๑, ๓, ๖, ๗ เป็นอิฏฐารมณ์ คือ ส่วนที่น่าปรารถนา, ข้อที่
เหลือเป็น อนิฏฐารมณ์ คือ ส่วนที่ไม่ปรารถนา

โลกธรรมเหล่านี้ ย่อมเกิดขึ้นทั้งแก่ปุถุชนผู้มีได้เรียนรู้ และแก่อริยสาวกผู้ได้เรียนรู้
ต่างกันแต่ว่า คนพวกแรกย่อมไม่รู้เห็นเข้าใจตามความเป็นจริง ลุ่มหลง ยินดียินร้าย ปลอ่ยให้โลก
ธรรมเข้าครอบงำอำยิจิตใจ พุยุบเรื่อยไป ไม่พ้นจากทุกข์ มีโสกะปริเทวะ เป็นต้น ส่วนอริยสาวกผู้
ได้เรียนรู้พิจารณาเห็นตามความเป็นจริง ว่าสิ่งเหล่านี้ทุกอย่างก็ตามที่เกิดขึ้นแก่ตน ล้วนไม่เที่ยง เป็น

ทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ไม่หลงใหลมัวเมาเคลิ้มไปตามอิฏฐารมณ์ ไม่ขุนมัวหม่นหมอง คึดมั่งคั่งไปในเพราะอนิฏฐารมณ์ มีสติดำรงอยู่ เป็นผู้ปราศจากทุกข์ มีโสกะปริเทวะ เป็นต้น^{๕๑}

ข. มัชฌิมาปฏิปทา (มรรคมืองค์ ๘) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อริยอัฏฐังคิกมรรค แปลว่า “ทางสายกลาง” คือปฏิบัติที่นำไปสู่ความดับทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ โดยหลักธรรม มรรคมืองค์ ๘ หมายถึงทางมืองค์ ๘ ประการ สรุปลงในไตรสิกขา คือ สีล สมาธิ ปัญญา มรรคมืองค์ ๘ เป็นอริยสัจ ข้อที่ ๔ เป็นข้อปฏิบัติอันพอดีที่จะนำไปสู่จุดหมายแห่งความหลุดพ้น เป็นอิสระ ดับทุกข์ปลอดปัญหา ไม่ติดข้องในที่สุดทั้งสอง คือ กามสุขัลลิกานุโยค และอัตตคิลมถานุโยค^{๕๒}

มรรค (ภาษาสันสกฤต : มรฺค; ภาษาบาลี : มคฺค) คือ หนทางถึงความดับทุกข์ เป็นส่วนหนึ่งของอริยสัจ (เรียกว่า มัคคสัจจ์ หรือ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ) และนับเป็นหลักธรรมสำคัญอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา ประกอบด้วยหนทาง ๘ ประการด้วยกัน เรียกว่า “มรรคมืองค์แปด” (อัฏฐังคิกมรรค) โดยมีรายละเอียด ดังนี้

๑. สัมมาทิฏฐิ คือ ปัญญาเห็นชอบ หมายถึง เห็นถูกต้องตามความเป็นจริงด้วยปัญญา สัมมาทิฏฐิ แปลว่า ความเห็นถูกต้อง หมายถึง ความเห็นที่ถูกต้องชอบธรรม เห็นตามความเป็นจริงเป็น ความเห็นที่เกิดจากโยนิโสมนสิการ ประกอบด้วยปัญญา ตามวัดส่วนใหญ่เขียนคำนี้ตามแบบภาษา บาลีว่า สัมมาทิฏฐิ สัมมาทิฏฐิ ที่เป็นอริยมรรคมืองค์ ๘ หมายถึง ความเห็นในอริยสัจ คือเห็นทุกข์ เห็นสมุทัย เห็นนิโรธ เห็นมรรค^{๕๓}

สัมมาทิฏฐิ ที่เป็นมโนสุจริตหมายถึง ความเห็นถูกต้อง ๑๐ อย่าง คือ

๑.๑ เห็นว่าการให้ทานมีผลจริง (หมายถึงการให้ในระดับแบ่งปันกัน)

๑.๒ การบูชามีผลจริง (หมายถึงการให้ในระดับสงเคราะห์กันมีผล)

๑.๓ การเคารพบูชามีผลจริง (หมายถึงการยกย่องบูชาบุคคลที่ควรบูชามีผลจริง)

๑.๔ ผลวิบากของกรรมดีกรรมชั่วมีจริง

๑.๕ คุณของมารดา มีจริง (หมายถึงมารดาที่มีพระคุณต่อบุตรอย่างยิ่ง บุตรควรตั้งใจ ตอบแทนพระคุณท่านอย่างเต็มที่)

^{๕๑} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, จัดพิมพ์โดยมูลนิธิ บรรจงสนธิ-สหปฏิบัติฯ. หน้า ๒๑๖-๒๑๗.

^{๕๒} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๑๕.

^{๕๓} ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕.

๑.๖ คุณของบิดามีจริง (หมายถึง บิดามีพระคุณต่อบุตรอย่างยิ่ง บุตรควรตั้งใจตอบแทนพระคุณท่านอย่างเต็มที่)

๑.๗ โลกนี้มี (หมายถึง โลกนี้มีคุณเป็นอย่างยิ่ง เหมาะสำหรับการใช้สร้างบุญบารมี)

๑.๘ โลกหน้ามี (หมายถึง โลกหน้ามีจริง ดายแล้วไม่สูญ ความเป็นไปของโลกหน้า เป็นผลมาจากโลกนี้)

๑.๙ พวกโอปปาติกะ (ผุดขึ้นเกิด) มี (หมายถึง สัตว์ที่ผุดขึ้นเกิดแล้วโตทันทีมีจริง อาทิเช่น ในภูมิทุกติ ได้แก่ สัตว์นรก เปรต อสุรกาย ในภูมิสุคติ ได้แก่ เทวดา พรหม อรูปพรหม)

๑.๑๐ สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบจนบรรลุมรรคผลนิพพาน รู้แจ้งเห็นจริงด้วยตนเองแล้วสอนให้ผู้รู้ตามด้วยมีจริง^{๕๔}

๒. สัมมาสังกัปปะ คือ ดำริชอบ หมายถึง การใช้สมองความคิดพิจารณาแต่ในทางกุศล หรือความดีงาม หรือดำริชอบ หรือความนึกคิดในทางที่ถูกต้อง เป็นหนึ่งในมรรคมืองค์แปด สัมมาสังกัปปะ มี ๓ อย่าง ได้แก่

๒.๑ เนกขัมมสังกัปปี (หรือนอกขัมมวิตก) คือ ความดำริที่ปลอดจากโลภะ ความนึกคิดที่ปลอดโปร่งจากกาม ไม่หมกมุ่นพัวพันติดข้องในสิ่งสนองความอยากต่างๆ ความคิดที่ปราศจากความเห็นแก่ตัว ความคิดเสียสละ และความคิดที่เป็นคุณเป็นกุศลทุกอย่าง จัดเป็นความนึกคิดที่ปราศจากราคะหรือโลภะ

๒.๒ อพยาบาทสังกัปปี (หรืออพยาบาทวิตก) คือ ดำริในอันไม่พยาบาท ความดำริที่ไม่มีความเคียดแค้น ชิงชัง ขัดเคือง หรือเพ่งมองในแง่ร้ายต่างๆ โดยเฉพาะมุ่งเอาธรรมที่ตรงข้าม คือ เมตตา ซึ่งหมายถึงความปรารถนาดี ความมีไมตรี ต้องการให้ผู้อื่นมีความสุข จัดเป็นความนึกคิดที่ปราศจากโทสะ

๒.๓ อวิหิงสาสังกัปปี (หรืออวิหิงสาวิตก) คือ ดำริในอันไม่เบียดเบียน ไม่มีการคิดทำร้ายหรือทำลาย โดยเฉพาะมุ่งเอาธรรมที่ตรงข้าม คือ กรุณา ซึ่งหมายถึงความคิดช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ จัดเป็นความนึกคิดที่ปราศจากโทสะ^{๕๕}

กุศลวิตก ๓ ประการนี้ ไม่กระทำความมีดมน กระทำปัญญาจักขุ กระทำญาณยังปัญญาให้เจริญ ไม่เป็นไปในฝักฝ่ายแห่งความคับแค้น เป็นไปเพื่อบุญ^{๕๖}

^{๕๔} คุรยลละเอียดยใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๓๓-๔๓๘.

^{๕๕} คุรยลละเอียดยใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕.

^{๕๖} คุรยลละเอียดยใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๐๕/๒๒๐.

๓. สัมมาวาจา คือ เจรจาชอบ หมายถึงการพูดสนทนา แต่ในสิ่งที่สร้างสรรค์ดีงาม หรือ วชิสุจิริต ๔ (เว้นจาก วชิสุจิริต ๔) ดังนี้

- ๓.๑ การงดเว้นจากการพูดเท็จ
- ๓.๒ งดเว้นจากการพูดส่อเสียด
- ๓.๓ งดเว้นจากการพูดคำหยาบ
- ๓.๔ งดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ^{๕๗}

หลักธรรมเกี่ยวกับสัมมาวาจา

๑. ละการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดเท็จ พูดแต่คำจริง^{๕๘} ดำรงคำสัตย์ มีถ้อยคำเป็นหลักฐาน ควรเชื่อได้ ไม่พูดลวงโลก

๒. ละคำส่อเสียด เว้นขาดจากคำส่อเสียด^{๕๙} ฟังจากข้างนี้แล้วไม่ไปบอกข้างโน้น เพื่อให้คนหมู่นี้แตกร้าวกัน หรือฟังจากข้างโน้น แล้วไม่มาบอกข้างนี้ เพื่อให้คนหมู่นี้แตกร้าวกัน สมานคนที่แตกร้าวกันแล้วบ้าง ส่งเสริมคนที่พร้อมเพรียงกันแล้วบ้าง ชอบคนผู้พร้อมเพรียงกัน ยินดี ในคนผู้พร้อมเพรียงกัน เพลิดเพลินในคนผู้พร้อมเพรียงกัน กล่าวแต่คำที่ทำให้คนพร้อมเพรียงกัน

๓. ละคำหยาบ เว้นขาดจากคำหยาบ กล่าวแต่คำที่ไม่มีโทษเพราะหู ชวนให้รัก จับใจ เป็นของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่พอใจ

๔. ละคำเพ้อเจ้อ เว้นขาดจากคำเพ้อเจ้อ พูดถูกกาล พูดแต่คำ ที่เป็นจริง พูดอิงอรรถ พูดอิงธรรม พูดอิงวินัย พูดแต่คำมีหลักฐานมีที่อ้าง มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์ โดยกาลอันควร

วาจาประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ เป็นวาจาสุภายิต ไม่เป็นทุพภายิต และเป็นวาจาไม่มีโทษ วิญญูชนไม่ติเตียน คือ

- ก. วาจานั้นย่อมเป็นวาจาที่กล่าวถูกกาล
- ข. เป็นวาจาที่กล่าวเป็นสัจ
- ค. เป็นวาจาที่กล่าวอ่อนหวาน
- ง. เป็นวาจาที่กล่าวประกอบด้วยประโยชน์
- จ. เป็นวาจาที่กล่าวด้วยเมตตาจิต^{๖๐}

^{๕๗} ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕.

^{๕๘} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๒/๓๓.

^{๕๙} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๒/๓๓.

^{๖๐} อ.ป.ญ.ก. (ไทย) ๒๒/๑๕๘/๓๓๘.

อีกนัยหนึ่ง วาจาอันประกอบด้วยของค์ ๔ เป็นวาจาสุภายิต ไม่เป็นทพภายิต เป็นวาจาไม่มีโทษ และวิญญูชนไม่พึงติเตียนย่อมกล่าวแต่คำที่เป็นสุภายิต ไม่กล่าวคำที่เป็นทพภายิต ได้แก่

- ก. ย่อมกล่าวคำที่เป็นธรรม ไม่กล่าวคำที่ไม่เป็นธรรม
- ข. ย่อมกล่าวแต่คำอันเป็นที่รัก ไม่กล่าวคำอันไม่เป็นที่รัก
- ค. ย่อมกล่าวแต่คำสัตย์ ไม่กล่าวคำหละหละ^{๑๑๑}

๔. สัมมากรรมันตะ คือ การประพฤติดีงาม ทางกายหรือกิจกรรมทางกายทั้งปวง เป็นหนึ่งในมรรคมืองค์แปด กระทำชอบ ทำการชอบ คือ การกระทำที่เว้นจากความประพฤติชั่วทางกาย ๓ อย่าง อันได้แก่

- ๔.๑ การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์
- ๔.๒ การงดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เขามิได้ให้
- ๔.๓ การงดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม^{๑๑๒}

๕. สัมมาอาชีวะ คือ การทำมาหากินอย่างสุจริตชน เป็นหนึ่งในมรรคมืองค์แปด ได้แก่

- ๕.๑ เลี้ยงชีพชอบ หมายถึงการทำมาหากินด้วยอาชีพที่สุจริต
- ๕.๒ เว้นมิจนอาชีวะ อันได้แก่ การเลี้ยงชีพไม่ชอบ^{๑๑๓} คือการโกงหรือหลอกลวง เว้นการประจบสอพลอ การบีบบังคับขู่เข็ญ และการต่อลาภด้วยลาภ^{๑๑๔} รวมถึงอาชีพอีก ๕ ประเภท ดังนี้

ก. สัตตวณิชชา คือ การขายอาวุธ ได้แก่ อาวุธปืน อาวุธเคมี ระเบิด นิวเคลียร์ อาวุธอื่นๆ เป็นต้น อาวุธเหล่านี้หากมีเจตนาเพื่อทำร้ายกัน จะก่อให้เกิดการทำลายล้าง ซึ่งกันและกัน โลกจะไม่เกิดสันติสุข

ข. สัตตวณิชชา หมายถึง การค้าขายมนุษย์ ได้แก่ การค้าขายเด็ก การค้าทาส ตลอดจนการใช้แรงงานเด็กและสตรีอย่างทารุณ

ค. มังสวณิชชา หมายถึง ค้าขายสัตว์เป็น สำหรับฆ่าเพื่อเป็นอาหารเป็นการส่งเสริมให้ทำผิดศีลข้อที่ ๑ คือการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต

ง. มัชชวณิชชา หมายถึง การค้าขายน้ำเมา ตลอดจนการค้าสารเสพติดทุกชนิด

^{๑๑๑} คุรยละเอียดใน ศ.ส. (ไทย) ๑๕/๒๑๓/๓๐๘-๓๐๙.

^{๑๑๒} คุรยละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕.

^{๑๑๓} คุรยละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๖.

^{๑๑๔} คุรยละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๐/๑๘๐.

จ. วิสวณิชา หมายถึง การค้าขายยาพิษ ซึ่งเป็นอันตรายต่อผู้ใช้ รวมทั้งเป็นอันตรายต่อสัตว์^{๑๐๕}

๖. สัมมาวายามะ คือ ความอุตสาหะพยายาม ประกอบความเพียรในการกุศลกรรม สัมมาวายามะ เป็นหนึ่งในมรรคมงคลแปด เพียรชอบ เกิดฉันทะพยายาม ปราศจากความเพียร ประคองจิตไว้ ตั้งจิตไว้ คือ

๖.๑ เพื่อมิให้อกุศลธรรมอันลามกที่ยังไม่เกิดบังเกิดขึ้น

๖.๒ เพื่อละอกุศลธรรมอันลามกที่บังเกิดขึ้นแล้ว

๖.๓ เพื่อให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดบังเกิดขึ้น

๖.๔ เพื่อความตั้งอยู่ไม่เลือนหาย เจริญยิ่ง ไพบูลย์ มีขึ้น เต็มเปี่ยมแห่งกุศลธรรมที่บังเกิดขึ้นแล้ว^{๑๐๖}

๗. สัมมาสติ คือ การไม่ปล่อยให้เกิดความพลั้งเผลอ จิตเลือนลอย ดำรงอยู่ด้วยความรู้ตัวอยู่เป็นปกติ การมีสติระลึกอยู่เป็นนิจว่า เราจะกระทำอะไร และกำลังทำอะไรอยู่ ไม่เป็นคนเผลอ การไม่เผลอการรู้ตัวอยู่เป็นนิจเป็นทางให้หลีกเลี่ยงได้จากการทำความชั่ว ตามคำจำกัดความแบบพระสูตร คือ หลักธรรมที่เรียกว่า สติปัฏฐาน ๔ แบ่งออกเป็น ๔ ข้อคือ

๗.๑ ระลึกได้เมื่อรู้สึกสบาย หรือไม่สบาย (กายานุปัสสนา)

๗.๒ ระลึกได้เมื่อรู้สึกสุข หรือทุกข์ หรือเฉยๆ (เวทนานุปัสสนา)

๗.๓ ระลึกได้ว่าจิตกำลังเศร้าหมอง หรือผ่องแผ้ว (จิตตานุปัสสนา)

๗.๔ ระลึกได้ว่าอารมณ์อะไรกำลังผ่านเข้ามาในจิตใจ^{๑๐๗} (ธัมมานุปัสสนา)

๘. สัมมาสมาธิ คือ การฝึกจิตให้ตั้งมั่น สงบ สงัด จากกิเลส นิ वर्ณอยู่เป็นปกติ สัมมาสมาธิ แปลว่า สมาธิชอบ คือความตั้งใจมั่นโดยถูกต้อง โดยการที่กุศลจิตมีอารมณ์เป็นอันเดียว (ความตั้งมั่นแห่งกุศลจิตในอารมณ์อันใดอันหนึ่ง ไม่ฟุ้งซ่าน) เข้าถึง ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน และ จตุตถฌาน^{๑๐๘} (จิตตั้งมั่นในฌานทั้ง ๔ นี้เท่านั้น ไม่เลยไปถึงอรุพฌาน) ถือเป็นยอดแห่งมรรคทั้งหลาย รายละเอียดสัมมาสมาธิมีปรากฏในวิภังคสูตรที่ ๘ มีใจความว่า

^{๑๐๕} คุรยละเอียดใน อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๗/๒๕๕.

^{๑๐๖} คุรยละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๖.

^{๑๐๗} คุรยละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๖.

^{๑๐๘} คุรยละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๗.

๑. สัจจจากามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มีวิตกวิจารณ์ ปิติ และ สุขอันเกิดจากวิเวกอยู่

๒. เพราะวิตกวิจารณ์สงบระงับไป บรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่ จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่

๓. เพราะปิติจางคลายไป ภิกษุมีอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า “ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข”

๔. เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะ โสมนัสและโทมนัสดับไปก่อน บรรลุจตุตถ- ฌานที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่^{๑๐๕}

พระพุทธเจ้าทรงกล่าวว่าผู้ที่ปฏิบัติตนตามข้อปฏิบัติแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ครบถ้วน สมบูรณ์แล้ว จะทำให้ไม่แก่ง่ายชนิดที่เรียกว่าถาวรได้ ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“ชรา คือ ความแก่ ความคร่ำคร่า ความมีฟันหลอ ความมีผมหงอก ความมีหนังเหี่ยวแห้ง ความเสื่อมอายุ...เพราะชาติเกิด ชราและมรณะจึงเกิด เพราะชาติดับ ชราและมรณะจึงดับ อริยมรรค มีองค์ ๘ นี้เท่านั้น คือ สัมมาทิฐิ...ชื่อว่าเป็นปฏิปทาที่ให้ถึงความดับแห่งชราและมรณะ”^{๑๐๖}

เมื่อก้าวถึงพุทธวิธีตามหลักอายุวัฒนธรรม ท่านได้แสดงหนทางในการปฏิบัติเพื่อ ชะลอความแก่ไว้เป็น ๒ ระดับ คือ

ก. ระดับโลกิยะ เป็นระดับของการนำหลักปฏิบัติทางโลกมาช่วยบรรเทาหรือชะลอ ความแก่ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง เพื่อให้สามารถปฏิบัติภารกิจต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อไป

ข. ระดับโลกุตตระ เป็นระดับของการนำหลักของอริยมรรคมีองค์ ๘ อันเป็นหลัก ปฏิบัติตามหลักธรรมขั้นสูง มาปฏิบัติ เพื่อดับความแก่ไม่ให้มีขึ้นอีก หมายถึง เมื่อมีจิตหลุดพ้น จิตสามารถอยู่เหนือความแก่ ความแก่ไม่ครอบงำจิตให้ทุกข์ได้ ที่สำคัญคือ ไม่ต้องมาเกิดพบกับ ความแก่อีก เรียกว่าเป็นการก้าวพ้นความแก่ได้อย่างถาวร

- มรรคในฐานะมัชฌิมาปฏิปทา^{๑๐๗}

“ภิกษทั้งหลาย ที่สุดสองอย่างนี้ บรรพชิตไม่พึงเสพ กล่าวคือ การหมกมุ่นด้วยการสุขใน กามสุขในกามทั้งหลาย อันเป็นการขึ้นต่ำ ชั้นตลาด ของมนุษย์ มิใช่อริยะ ไม่ประกอบด้วย

^{๑๐๕} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๘/๑๓.

^{๑๐๖} ส.น. (ไทย) ๑๖/๒๓/๕๓.

^{๑๐๗} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๕๘๒.

ประโยชน์ อย่างหนึ่ง และการประกอบความลำบากเดือดร้อนแก่ตน อันเป็นทุกข์ ไม่เป็นอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ อย่างหนึ่ง”

“ศธาคได้ตรัสรู้แล้ว ซึ่งทางสายกลางที่ไม่ซึ้งแหวะที่สุดสองอย่างนั้น อันเป็นทางที่สร้างจักขุ (การเห็น) สร้างญาณ (การรู้) เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน”

“ก็ทางสายกลางเป็นนั่น....เป็นไหน? ทางนั้น คือมรรคาอันเป็นอริยะ มีองค์ประกอบ ๘ ประการ ได้แก่ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ”^{๑๑๒}

พุทธพจน์จากปฐมเทศนาหรือธัมมจักกัปปวัตตนสูตรนี้ แสดงความหมาย เนื้อหา และจุดหมายของมัชฌิมาปฏิปทาไว้โดยสรุปครบทั้งหมด ที่ควรสังเกตคือ ความเป็นทางสายกลาง (The Middle Path หรือ Middle Way) นั้น เป็นเพราะไม่เข้าไปซึ้งแหวะที่สุดสองอย่าง (แต่ไม่ใช่อยู่กลางระหว่างที่สุดทั้งสอง) คือ

- ก. กามสุขัลลิกานุโยค การหมกมุ่นอยู่ด้วยกามสุข
- ข. อตตกิลมณานุโยค การประกอบความลำบากเดือดร้อนแก่ตนเอง

๒.๒.๖ การพัฒนาจิตภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔

ผู้วิจยนำหลักสติปัฏฐาน ๔ มาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาจิตใจผู้ต้องขัง เพราะการฝึกอบรมปฏิบัติธรรมในแนวนี้นี้ เหมาะสมกับสถานภาพของผู้ต้องขังที่อยู่ในสภาพของการถูกกักขัง มีความทุกข์ทั้งทางร่างกายและจิตใจเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว การพัฒนาแนวสติปัฏฐาน ๔ นี้เป็นการฝึกอบรมปฏิบัติธรรมพัฒนาจิตใจที่ต้องการให้ผู้ฝึกอบรมเข้าใจที่จะปรับกายและใจให้รับสภาพความเป็นจริงของชีวิตโดยการอยู่กับปัจจุบัน ให้ฝึกสภาวะจิตใจให้ดำรงอยู่ในสภาพทุกข์นั้นให้ได้ และสามารถก้าวผ่านความทุกข์ไปสู่ความสงบ เมื่อมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องก็มีโอกาสเข้าถึงมรรคผลนิพพานได้ วัตถุประสงค์เบื้องต้นเพียงเพื่อต้องการฝึกอบรมผู้ต้องขังที่เข้าปฏิบัติธรรมให้อยู่สภาพที่ตระหนักรู้ถึงการอยู่กับปัจจุบัน ลดความรุ่มร้อนวุ่นวายในกายและใจ เมื่อมีความสงบลงได้ และมีการรักษาศีลในระดับหนึ่งก็มีโอกาสที่จะหลุดพ้นจากความทุกข์นั้นได้

วิปัสสนากรรมฐาน มาจากคำว่า วิปัสสนา + กรรมฐาน คำว่า วิ แปลว่า พิเศษ ปสฺสนา แปลว่า ความเห็นแจ้ง เมื่อรวมแล้ว แปลว่า ความเห็นแจ้งเป็นพิเศษ ดังพุทธทวณะว่า “วิเสสนปสฺสตีติ วิปสฺสนา” การเห็นแจ้งเป็นพิเศษซึ่งเป็นตัววิปัสสนาปัญญาที่มีอยู่ ๒ ประการ คือ

^{๑๑๒} วิ.ม.๔ / ๑๓ / ๑๘; ส.ม. ๑๕ / ๑๖๖๔ / ๕๒๘

๑. การเห็นแบ่งเป็นพิเศษในอารมณ์ปรากฏทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ โดยความเป็นรูปนาม

๒. การเห็นแบ่งเป็นพิเศษในอารมณ์ปรากฏทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ โดยความเป็น อนิจจะ ทุกขะ อนัตตะ อสุกะ

ผู้วิจยนำหลักธรรมการอบรมวิปัสสนากรรมฐานแนว “สติปัฏฐาน ๔” มาเป็นเครื่องมือในการอบรมผู้ต้องขัง ดังมีสาระโดยสังเขปดังต่อไปนี้

มหาสติปัฏฐานสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยที่ตั้งของสติสูตรใหม่ คำว่า สติปัฏฐาน ประกอบด้วยคำหลัก ๒ คำคือ (๑) สติ (๒) ปัฏฐาน

“สติ” แปลว่า ความระลึก ธรรมชาติเครื่องระลึก หรือความเอาใจใส่ ไม่ปล่อยเรอ กำหนดรู้สิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง เป็นธรรมมีอุปการะต่อการปฏิบัติทุกระดับเป็นองค์ประกอบสำคัญแม้ในตติยฌาน ดังข้อความว่า “มีอุเบกขา มีสติ และสัมปชัญญะอยู่เพราะความเชี่ยวชาญในองค์ฌาน” เพื่อความเข้าใจความหมายของ “สติ” พระอรหันตอุปติสสะได้แสดงไว้ในคัมภีร์วิมุตติ-มรรคว่า^{๑๑๓} “อะไรเป็นลักษณะ รส ปัจจุปัฏฐาน และปทัฏฐานแห่งสติ ?” ความระลึกได้เป็นลักษณะ การไม่ลืมรส (หน้าที่) ความเฝ้ารักษาเป็นปัจจุปัฏฐาน (เหตุใกล้) และสติปัฏฐานเป็นปทัฏฐานของสติ

คำว่า “ปัฏฐาน” แปลว่า^{๑๑๔} ที่ตั้ง ที่กำหนด รวมทั้ง ๒ คำนี้เข้าด้วยกันเป็น “สติปัฏฐาน” แปลว่า ที่ตั้งสติ ที่ตั้งสติ การที่สติเข้าไปตั้งอยู่ โดยในความหมายคือการมีสติกำกับอยู่เสมอ หลักการคือการใช้สติ หรือวิธีปฏิบัติเพื่อใช้สติให้บังเกิดผลดีที่สุด ประกอบด้วยกายเวทนา จิต และธรรม การตั้งสติหรือใช้สติกำหนดฐานทั้ง ๔ ให้รู้เท่าทันตามความเป็นจริงว่า สักแต่ว่าเป็นสิ่งนั้น ๆ ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา เรียกว่า สติปัฏฐาน

มหาสติปัฏฐานสูตร เป็นพระสูตรที่ปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูล-ปิณณาสก์ (๑) มูลปริยาขวรรค เป็นทฤษฎีเกี่ยวกับการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน พระผู้มีพระภาคเจ้าแสดงมหาสติปัฏฐานสูตร แก่ภิกษุทั้งหลาย ขณะประทับอยู่ในนิคมของชนชาวกรุง ชื่อ กัมมาสธัมมะ แคว้นกुरु ดังพระพุทธพจน์ว่า

^{๑๑๓} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), วิมุตติ มรรคของพระอรหันต์ อุปติสสะเถระ, (บรรณาธิการ แปล), (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔๗, ๑๐๓-๑๐๔, ๑๐

^{๑๑๔} พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๘๑๐.

“ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางสายเดียว* เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุนิพพาน* เพื่อทำให้แจ้งนิพพาน ทางนี้ คือ สติปัฏฐาน* ๔ ประการ คือ

๑. พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

๒. พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

๓. พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

๔. พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้”^{๑๑๕}

ก. สาระสติปัฏฐาน ๔ มีองค์ประกอบโดยสังเขปดังต่อไปนี้

๑. กายานุปัสสนา พิจารณาเห็นกายในกาย หมายถึง การมีสติตามรู้สภาวะธรรมทางกาย มองเห็นในกายว่าเป็นกอง เป็นที่รวมแห่งอวัยวะใหญ่ๆน้อยๆ พระบาลีว่า “กายะ กายานุปัสสตี” แปลว่า พิจารณาเห็นกายในกาย คือ มองเห็นในกายว่าเป็นกอง เป็นที่ประชุมของส่วนต่างๆ ส่วนประกอบคืออวัยวะใหญ่ๆในกาย แบ่งออกเป็น ๖ หมวดดังนี้

๑.๑	อานาปานปัพพะ	หมวดว่าด้วยการกำหนดลมหายใจเข้าออก
๑.๒	อิริยาปถปัพพะ	หมวดว่าด้วยการกำหนดอิริยาบถ
๑.๓	สัมปชัญญปัพพะ	หมวดสัมปชัญญะ
๑.๔	ปฏิกูลมนสิการปัพพะ	หมวดพิจารณาของปฏิกูล
๑.๕	ธาตุมนสิการปัพพะ	หมวดพิจารณาธาตุ

* ทางสายเดียวในที่นี้มีความหมาย ๔ นัย คือ (๑) ทางที่บุคคลผู้ละการเกี่ยวข้องกับหมู่คณะไป ประพฤติธรรมอยู่แต่ผู้เดียว (๒) ทางสายเดียวที่พระพุทธเจ้าทรงทำให้เกิดขึ้น เป็นทางของบุคคลผู้เดียว คือ พระผู้มีพระภาค (๓) ข้อปฏิบัติในศาสนาเดียว คือพระพุทธศาสนา (๔) ทางดำเนินไปสู่จุดหมายเดียว คือ พระนิพพาน ;ที.ม.อ. ๒/๓๓๓/๓๕๕, ม.ม.อ. ๑/๑๐๖/๒๔๔.

* ญายธรรม หมายถึงอริยมรรค ; ที.ม.อ. ๒/๒๑๔/๑๕๗, ม.ม.อ. ๑/๑๐๖/๒๕๑.

* สติปัฏฐาน แปลว่า ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสติ หรือการปฏิบัติมีสติเป็นประธาน ; ที.ม.อ. ๒/๓๓๓/๓๖๘, ม.ม.อ. ๑/๑๐๖/๒๕๓, อภิ.วิ.(แปล) ๓๕/๓๕๕-๓๘๕/๓๐๖-๓๒๓)

^{๑๑๕} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๖/๑๐๑ – ๑๐๒.

๑.๖ นวสัทธิกาปิพะพะ หมวคว่าด้วยการพิจารณาซากศพ

๒. เวทนานุปัสสนา พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา หมายถึง การมีสติตามรู้กองธรรมที่อยู่ในกลุ่มเวทนา คือ การเสวยอารมณ์ การเสพอารมณ์ ความรู้สึกอารมณ์ บาลีว่า “เวทนาสุ-เวทนานุปัสสี” แปลว่าพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย คำว่า “เวทนา” คำแรกหมายถึงความรู้แจ้ง การเสวย การเสพ ความรู้สึก หมายถึงความรู้แจ้งอารมณ์ ความเสวยอารมณ์ การเสพอารมณ์ ความรู้สึกอารมณ์ “เวทนา” คำหลังหมายถึง กองธรรมต่าง ๆ ที่อยู่ในกลุ่มเวทนา “เวทนา” แบ่งเป็น ๓ หมวค คือ

๒.๑ สุขเวทนา ความรู้แจ้งอารมณ์หรือเสวยอารมณ์สุขสบาย

๒.๒ ทุกขเวทนา ความรู้แจ้งอารมณ์หรือเสวยอารมณ์ทุกข์ไม่สบาย

๒.๓ อทุกขมสุขเวทนา ความรู้แจ้งอารมณ์ไม่ทุกข์ไม่สุข

๓. จิตตานุปัสสนา พิจารณาเห็นจิตในจิต หมายถึง การมีสติรู้ตามสภาพจิตที่เป็นอยู่ในขณะนั้น ๆ เช่น จิตมีราคะ ไม่มีราคะ มีโทสะ ไม่มีโทสะ มีโมหะ ไม่มีโมหะ เป็นต้น ก็รู้ชัดตามที่มันเป็นอยู่ในขณะนั้น ๆ มองให้เห็นว่าจิตนี้สักว่าจิต ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตน เราเขา บาลีว่า “จิตตเจต จิตตานุปัสสี” แปลว่า พิจารณาเห็นจิตในจิต คำว่า “จิต” คำแรก หมายถึง ธรรมชาติจิต อารมณ์, ธรรมชาติรู้อารมณ์ เป็นคำแปลที่นิยมใช้โดยทั่วไป แต่แปลได้อีกหลายนัย เช่น ธรรมชาติสังสมสันดานของตน, เป็นธรรมชาติวิจิตร, เพราะทำให้วิจิตรมีคำที่ใช้แทนได้หลายคำ เช่น ๑๑๖ เจตตะ, มนะ, วิญญาน, หทัย, มานัส

“จิต” คำหลังหมายถึง สภาพจิตใจในกามภูมิ รูปภูมิ อรูปภูมิ เป็นสภาพมีราคะ ไม่มีราคะ เป็นต้น จิตมีความซับซ้อน มีกระบวนการทำงานที่เหนือความคาดหมาย

๔. ฐมมานุปัสสนา พิจารณาเห็นธรรมในธรรม หมายถึง การมีสติรู้ตามธรรมที่เป็นกุศลหรืออกุศล ที่บังเกิดกับใจ กำหนดเป็นอารมณ์ว่า ธรรมนี้สักว่าธรรม ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตน เราเขา บาลีว่า “ฐมเมสุ ฐมมานุปัสสี” แปลว่า พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย คำว่า “ธรรม” คำแรกหมายถึงสภาพทรงไว้ หมายถึง ทรงไว้ซึ่งภาวะของตน ทรงไว้ซึ่งลักษณะของตน “ธรรม” คำ

^{๑๑๖} พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลงกรณ (ผู้แปล), พระคัมภีร์อภิธานปิปปิกา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๔๒.

มหาจุฬาราชวิทยาลัย, อภิธานปิปปิกาและอภิธานปิปปิกาสัจ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๔๒๘-๔๒๙.

หลังหมายถึงหมวดกุศลธรรมหรืออกุศลธรรมที่เกิดกับใจ ธรรมที่ต้องพิจารณาในการเจริญวิปัสสนาตามแนวมหาสติปัฏฐานสูตร แบ่งเป็น ๕ หมวด คือ

๔.๑ นิ वर्ณ คือ รู้ชัดว่านิ वर्ณ ๕ แต่ละอย่างมีอยู่ในจิตตนหรือไม่

๔.๒ ชันธ คือ กำหนดรู้ชั้น ๕ แต่ละอย่างเกิดขึ้นได้อย่างไร

๔.๓ อายตนะ คือ กำหนดรู้อายตนะแต่ละอย่าง และสัณนิษฐานที่ก่อให้เกิดเพราะอาศัยอายตนะ

๔.๔ โพชฌงค์ คือ กำหนดรู้ว่าโพชฌงค์ ๘ แต่ละอย่างมีอยู่ในจิตหรือไม่ ที่ยังไม่เกิดขึ้นได้อย่างไร

๔.๕ อริยสัจ คือ รู้ชัดอริยสัจ ๔ แต่ละอย่างตามเป็นจริง

พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย อริยสัจ ๔ ประการนี้แล เป็นของแท้เท่านั้น ไม่คลาดเคลื่อนไปได้ ไม่กลายเป็นอย่างอื่น ฉะนั้นจึงเรียกว่าอริยสัจ... ภิกษุทั้งหลายตถาคตเป็นอริยะในโลกพร้อมทั้งเทวะ ทังมาร ทังพรหม ในหมู่ประชาชน พร้อมทั้งสมณะและพราหมณ์ พร้อมทั้งเทพและมนุษย์ ฉะนั้นจึงเรียกว่า อริยสัจ...”^{๑๑๗}

อริยสัจ ๔ ประการ คือ^{๑๑๘}

๑. ทุกขอริยสัจ จำแนกโดยละเอียดเป็นชาติ (ความเกิด) เป็นทุกข์ ขรา..มรณะ...โสกะ..ปริเทวะ...ทุกข์ .. โทมนัส ...อุปายาส ... การประสบกับอารมณ์อันไม่เป็นที่รัก... ความพลัดพรากจากอารมณ์อันเป็นที่รัก... การไม่ได้สิ่งที่ต้องการเป็นทุกข์ โดยย่ออุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์

๒. ทุกขสมุทัยอริยสัจ คือ กามตัณหา อยากกาม อยากเสพ ภวตัณหา อยากเป็น อยากคงอยู่ตลอดไป มีชีวิตเป็นนิรันดร์ และวิภวตัณหา อยากสิ้นสูญไปจากสิ่งที่ไม่น่าพอใจ อยากสิ้นภพ

๓. ทุกขนิโรธอริยสัจ คือ ความดับกิเลสไม่เหลือด้วยวิราคะ ความปล่อยวาง ความสะละคืน ความพ้น ความไม่ติด

๔. ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่ สัมมาทิฐิ (เห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) สัมมาสมาธิ (ตั้งใจมั่นชอบ)

^{๑๑๗} ส.ม.(ไทย) ๑๕/๑๐๘๖/๖๐๑, ๑๐๕๐/๖๐๔.

ดูคำอธิบายใน พระราชนิพนธ์ (ประยูรย์ ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๘๕๕-๕๖๒.

^{๑๑๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๖-๔๐๓/๓๒๔-๓๓๘.

การกำหนดพิจารณาอริยสัจธรรม ๔ ประการนี้ คือ กำหนดรู้สภาพปัญหาของโลก เหตุเกิดปัญหา ความดับปัญหา และมรรคดำเนินไปสู่ความดับปัญหากล่าวคือ ให้พิจารณาเห็นปัญหา และวิธีการแก้ปัญหาในขณะเดียวกัน เป็นการฝึกให้เข้าใจโลกและชีวิตพร้อมกัน

พระพุทธเจ้าตรัสว่า สติปัฏฐาน ๔ เป็นเอกายนมรรค

เอกายนมรรค แปลว่า ทางสายเอกหรือทางสายสำคัญ ทางอันบุคคลพึงดำเนินไปคนเดียว หมายถึง^{๑๑๙} ดำเนินไปด้วยจิตที่สังัดเว้นการคลุกคลีด้วยหมู่ เป็นหนทางดำเนินไปของท่านผู้ประเสริฐที่สุด และของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งประเสริฐกว่าสัตว์ทั้งหมด

เอกายนมรรค เรียกว่า^{๑๒๐} ขยคามิ เพราะนำไปสู่นิพพานอันเป็นที่สิ้นกิเลส เรียกว่า โขธคามิ เพราะเป็นหนทางดำเนินของท่านผู้ตรัสรู้สัจจะ ๔ เรียกว่า อปจยคามิ เพราะเป็นหนทางดำเนินของท่านผู้ไม่สังสมการเวียนว่ายตายเกิด (วัฏฏะ) เอกายนมรรคเป็นชื่อเรียกโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ^{๑๒๑} ซึ่งมีสติปัฏฐาน ๔ รวมอยู่ด้วย ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงค้นพบด้วยพระองค์เอง ดังเนื้อความว่า^{๑๒๒} “พระผู้มีพระภาค ผู้ทรงเห็นธรรมอันเป็นส่วนที่สูงสุดสิ้นแห่งชาติ ทรงอนุเคราะห์ด้วยความเกื้อกูล ทรงรู้จักมรรค อันเป็นทางสายเอก ซึ่งเหล่าบัณฑิตได้ข้ามมาก่อนแล้ว จักข้ามและกำลังข้าม ห้วงน้ำคือการ เวียนว่ายตายเกิด (โอฆะ) ได้ด้วยมรรคนี้”

ข. วิธีปฏิบัติธรรมตามแนวสติปัฏฐาน ๔

แนวการสอนวิปัสสนากรรมฐานมี ๒ อย่างตามประเภทของกรรมฐาน คือ

๑. สมถกรรมฐาน^{๑๒๓} มีแนวการสอนคือกำหนดพิจารณาอารมณ์ อาจเป็นวัตถุสำหรับเพ่งดูหรือธรรมารมณ์สำคัญสำหรับเพ่งพิจารณาจนจิตให้เป็นสมาธิ

^{๑๑๙} ที.ม.อ. (บาลี) ๕/๓๗๓/๓๕๘-๓๕๙, พ.ป.อ. (บาลี) ๔๘/๑๖๒/๕๕.

^{๑๒๐} อภิ.ปัญญา. อ. (บาลี) ๕๕/๕๗๓/๑๘๐ ; คำว่า “วัฏฏะ” ในที่นี้ หมายถึงกรรมอันเป็นไปเพื่อการพอกพูนกิเลส

^{๑๒๑} โพธิปักขิยธรรม คือ ธรรมอันเป็นไปในฝักฝ่ายแห่งการตรัสรู้ มี ๓๗ ประการ คือ (๑) สติปัฏฐาน ๔ (๒) สัมมปปธาน ๔ (๓) อิทธิบาท ๔ (๔) อินทรีย์ ๕ (๕) พละ ๕ (๖) ทิศ ๖ (๗) โพชฌงค์ ๗ (๘) มรรคมีองค์ ๘

^{๑๒๒} ตี.ม. (ไทย) ๑๕/๓๘๔/๑๔๖, ๔๐๕/๑๖๒, พ.ม. (ไทย) ๒๕/๑๕๑/๕๔๕.

^{๑๒๓} อารมณ์สมถกรรมฐาน ๔๐ คือ กสิณ ๑๐, อสุภะ ๑๐, อนุสสติ ๑๐, อัปปมัญญา ๔, อาหาระ-ปฏิบัติสัญญา, จตุราควิวฐาน, อรูป ๔

ดูรายละเอียดใน มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรค แปล ภาค ๑ ตอน ๒ ถึง ภาค ๒ ตอน ๑,- (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), ตอนที่ว่าด้วยกรรมฐานนิเทศ

๒. วิปัสสนากรรมฐาน มีแนวการสอน คือ กำหนดพิจารณารูปนาม ให้เห็นเป็นธรรมชาติไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา แนวทางที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา คือ หลักสติปัฏฐาน ๔ ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในมหาสติปัฏฐานสูตรว่า^{๑๒๔}

“ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางเดียว เพื่อความบริสุทธิ์แห่งเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุนิพพาน เพื่อให้แจ้งนิพพาน ทางนี้คือสติปัฏฐาน ๔ ประการ

การปฏิบัติธรรมทั้ง ๒ แนว มีข้อแตกต่างกันดังนี้

๑. สมถกรรมฐาน มุ่งให้จิตสงบ แน่วแน่ในอารมณ์เดียว ไม่หวั่นไหว คิดไปทางอื่น ให้จิตสงบ สามารถยังฌานให้เกิดขึ้น ผู้ปฏิบัติจะรู้สึกมีความสุข เมื่อจิตสงบสบาย การปฏิบัติแนวนี้ต้องการ “สมาธิ”

๒. วิปัสสนากรรมฐาน ต้องการปัญญาในการกำหนดพิจารณาเห็นแจ้งตามความเป็นจริง สมาธิที่มีในแนววิปัสสนาเป็นเพียงขณิกะสมาธิเท่านั้น การวิปัสสนาใจของผู้ปฏิบัติต้องเวียนว่ายอยู่ในการกำหนดกาย กำหนดในเวทนา เวียนในการกำหนดจิต และกำหนดธรรม ไม่มุ่งอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียว

ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร^{๑๒๕} พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงถึงเรื่องมัชฌิมาปฏิปทา คือทางสายกลาง ได้แก่ มรรค ๘ ย่อให้สั้นได้แก่ สติ สมาธิ ปัญญา ธรรมทั้ง ๓ นี้จะสมบูรณ์ได้ก็โดยการปฏิบัติวิปัสสนากำหนดรูปนามเป็นอารมณ์ การกำหนดรูปนามนั้น ต้องพร้อมด้วยองค์ ๓ คือ (๑) อาตปปี มีความเพียร (๒) สติมา มีสติ (๓) สมุทสาโน มีสัมปชัญญะ คือ รู้อยู่ทุกขณะ

เมื่อกำหนดถูกหลักอย่างนี้แล้ว ชื่อว่า ได้ปัจจุบันธรรม เมื่อได้ปัจจุบันธรรมแล้วจึงจะเห็นรูปนาม เมื่อเห็นรูปนามแล้วจึงจะเห็นพระไตรลักษณ์ เมื่อเห็นพระไตรลักษณ์แล้วจึงได้บรรลุ มรรค ผล นิพพาน จึงจะได้รู้แจ้งแทงตลอดอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค

ตามทฤษฎีของพระธีรราชกุมาร (โชค ญาณสิทธิ) ได้กล่าวถึง การเจริญสติปัฏฐาน ๔ กับการเจริญวิปัสสนากรรมฐานเหมือนกัน เจริญวิปัสสนาก็คือเจริญสติปัฏฐาน ๔ นั่นเอง เช่น เวลานั้นกำหนด ขึ้นกำหนด นอนกำหนด เดินกำหนดอยู่นั้น สติปัฏฐาน ๔ คือ กาย เวทนา จิต ธรรม มีอยู่พร้อมมูลบริบูรณ์แล้ว เว้นแต่ผู้นั้นจะไม่รู้ไม่เห็นเท่านั้นท่านสอนวิธีปฏิบัติโดยเน้นที่ความเข้าใจรูปนาม เมื่อเข้าใจรูปนามดีแล้วก็ลงมือปฏิบัติตามนัยมหาสติปัฏฐานสูตร นับแต่อริยาบถ

^{๑๒๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๒.

^{๑๒๕} วิ.ม.หา. (ไทย) ๑/๑๓-๑๓/๒๐-๒๕.

เป็นต้น มีสติติดต่อกันในทุกอารมณ์และทุกอิริยาบถ เมื่อระยะเวลาผ่านไปจะช้าหรือนานก็แล้วแต่ ยังมีวิริยะอุตสาหะมาก ความจริงก็จะปรากฏมาก จิตจะดำเนินไปตามวิปัสสนาญาณ ๑๖ พร้อมกับอารมณ์ของวิปัสสนา ๑๖ ตามลำดับ^{๑๒๖}

ในคัมภีร์พระไตรปิฎก พระอานนท์แสดงวิธีปฏิบัติกรรมฐานไว้ดังนี้^{๑๒๗} “อาวุโสทั้งหลาย ภิกษุหรือภิกษุณีรูปหนึ่งรูปใดก็ตาม จะพยากรณ์หรือหัตตผลในสำนักของข้าพเจ้า ก็ย่อม (พยากรณ์) ด้วยมรรค ๔ ทั้งหมด หรือด้วยมรรคใดมรรคหนึ่งบรรดามรรค ๔ เหล่านี้ กล่าวคือ

๑. ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เจริญวิปัสสนาอันมีสมณะนำหน้า เมื่อเธอ เจริญวิปัสสนาอันมีสมณะนำหน้าอยู่ มรรคเกิดขึ้น เธอเสพคຸ້ນ เจริญ ทำให้มาก ซึ่งมรรคนั้น เมื่อเธอเสพคຸ້ນ เจริญ ทำให้มาก ซึ่งมรรคนั้น สังโยชน์ทั้งหลายย่อมถูกละได้ อนุสัยทั้งหลายย่อมสิ้นไป

๒. ภิกษุเจริญสมณะอันมีวิปัสสนาหน้า เมื่อเธอเจริญสมณะอันมีวิปัสสนาหน้าอยู่ มรรคเกิดขึ้น เธอเสพคຸ້ນ เจริญ ทำให้มาก ซึ่งมรรคนั้น เมื่อเธอเสพคຸ້ນ เจริญ ทำให้มาก ซึ่งมรรคนั้น สังโยชน์ทั้งหลายย่อมถูกละได้ อนุสัยทั้งหลายย่อมสิ้นไป

๓. ภิกษุเจริญสมณะและวิปัสสนาควบคู่กัน เมื่อเธอเจริญสมณะและวิปัสสนาควบคู่กันอยู่ มรรคเกิดขึ้น เธอเสพคຸ້ນ เจริญ ทำให้มาก ซึ่งมรรคนั้น เมื่อเธอเสพคຸ້ນ เจริญ ทำให้มาก ซึ่งมรรคนั้น สังโยชน์ทั้งหลายย่อมถูกละได้ อนุสัยทั้งหลายย่อมสิ้นไป

๔. ภิกษุมิใช่ถูกชักให้เข้าไปด้วยธรรมุจจ (แต่ครั้ง) ถึงคราวเหมาะที่จิตนั้นตั้งแน่วสงบสนิทลงได้ในภายใน เค้นชัดเป็นสมาธิ มรรคที่เกิดขึ้นแก่เธอ เธอเสพคຸ້ນ เจริญ ทำให้มาก ซึ่งมรรคนั้น เมื่อเธอเสพคຸ້ນ เจริญ ทำให้มาก ซึ่งมรรคนั้น สังโยชน์ทั้งหลายย่อมถูกละได้ อนุสัยทั้งหลายย่อมสิ้นไป”

สรุปหลักการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในพระไตรปิฎก มี ๔ ประการ ดังนี้

๑. สมถปุพพังคมวิปัสสนาภาวนา วิปัสสนามีสมณะนำหน้า การเจริญวิปัสสนาโดยมีสมณนำหน้า

^{๑๒๖} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โศภน ญาณสิริ), **หลักปฏิบัติสมณะ – วิปัสสนากรรมฐาน**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๑๒๓-๑๓๑.

วิปัสสนาญาณ ๑๖ หรือโสฬสญาณ มิได้มาในพระไตรปิฎกโดยตรง พระอาจารย์สายวิปัสสนาธุระได้สอนกันสืบมา โดยประมวลจากคัมภีร์ปฏิสัมภิทามัคค์และวิสุทธิมัคค์

ดู พ.ป. (ไทย) ๓๑/๕/๑๖, ๑๘/๒๖, ๒๑๔/๓๕๖ เป็นต้น

มหามกุฏราชวิทยาลัย, **วิสุทธิมรรค** แปล ภาค ๓ ตอนจบ, หน้า ๑๒๔ เป็นต้นไปและดูประกอบใน พระราชนิพนธ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๓๑๒.

^{๑๒๗} อ.จ.ตฤณ. (ไทย) ๒๑/๑๓๐/๒๓๓-๒๓๘, พ.ป. (ไทย) ๓๑/๘๓/๑๔๑-๑๔๒, ๔๔/๕๑๘-๕๑๙.

ดูคำอธิบายใน พระราชนิพนธ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๓๒๓-๓๓๒.

๒. วิปัสสนาพุทฺธกมสมถภาวนา สมถะมีวิปัสสนานำหน้า การเจริญสมถะโดยมีวิปัสสนานำหน้า

๓. สมถวิปัสสนาขุคฺคัทธภาวนา สมถะและวิปัสสนาเข้าคู่กัน การเจริญสมถะและวิปัสสนาควบคู่ไปด้วยกัน

๔. รัชมุทฺธจจวิคคหิตมานัส วิถีปฏิบัติเมื่อจิตถูกชักให้เขวด้วยธรรมุทฺธจจ คือความฟุ้งซ่านธรรมหรือคตินธรรม

สรุปได้ว่า^{๑๒๘} จะเริ่มปฏิบัติด้วยสมถะหรือวิปัสสนาก่อนก็ได้ ขึ้นอยู่กับจริตของผู้ปฏิบัติ ผู้มีราคะจริต ควรเริ่มด้วยสมถะข้อสุกกรรมฐาน พิจารณาของไม่สวยงามเป็นอารมณ์ ผู้มีโทสะจริต ควรเริ่มด้วยสมถะข้ออัปมัญญาพรหมวิหาร ผู้มีสัทธาจริต ควรเริ่มด้วยสมถะข้ออนุสสติ ผู้มีพุทฺธจริต ควรเริ่มด้วยวิปัสสนาหรือสมถะก็ได้ ผู้มีวิตกจริต ควรเริ่มด้วยสมถะข้อกสิณ เป็นต้น นี่เป็นวิธีปฏิบัติ การปฏิบัติกรรมฐาน จะเริ่มด้วยสมถะหรือวิปัสสนาก็ตาม ในการประหารกิเลส วิปัสสนามีบทบาทนำหน้า นั่นคืออาศัยกขญาณโดยมีสมถะสนับสนุน

ค. แนวการสอนวิธีปฏิบัติของพระธรรมธีรราชมหาวิทยาลัย (โศก ญาณสิริ)

ผู้วิจัยขอแนะนำแบบอย่างการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของพระธรรมธีรราชมหาวิทยาลัย (โศก ญาณสิริ) มาปรับใช้เป็นแบบอย่าง การฝึกปฏิบัติแก่ผู้ต้องขังไว้พอสังเขป ดังนี้

หลักการกำหนดเบื้องต้น^{๑๒๙}

^{๑๒๘} “จิต ๖” เป็นข้อธรรมที่มาใน ขุ.ม. (ไทย) ๒๕/๑๕๖/๔๓๐ พระราชมุนี (ประยูร ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๒๒.

^{๑๒๙} พระมหาสีสยาตอ (โสภณมหาเถระ) กล่าวถึงการกำหนดเบื้องต้นไว้ตอนหนึ่งว่า “ให้เอาจิตไปกำหนดที่ท้องของตน จะเห็นอาการพองและอาการยุบปรากฏอยู่ที่ท้อง หากไม่ปรากฏ ให้เอามือคลำที่ท้องดูสักระยะหนึ่ง อาการพองที่ท้องก็จะปรากฏ และให้กำหนดอาการพองของท้องว่า “พองหนอ” ในขณะเดียวกัน เวลาหายใจออก อาการยุบจะปรากฏที่ท้อง ก็ให้กำหนดอาการยุบของท้องนั้นว่า “ยุบหนอ” อาการทั้ง ๒ นี้จะต้องปรากฏชัด จึงจะถือว่าใช้ได้ พระมหาสีสยาตอ สรุปวิธีการกำหนดเบื้องต้นไว้ว่า “อารมณ์จะดีหรือร้ายก็ตาม หากอาการของจิตเกิดขึ้น ก็ให้กำหนดทุกขณะแห่งความคิดที่ผุดขึ้น...เมื่อไม่มีอารมณ์อันใดเข้ามา ก็ให้กลับไปกำหนดอาการพอง-อาการยุบต่อ...”

ดูรายละเอียดใน พระมหาสีสยาตอ (โสภณมหาเถระ), วิปัสสนาขุคฺค : หลักการปฏิบัติวิปัสสนา (ภาคปฏิบัติ), หน้า ๓-๒๗.

พุทธทาส ภิกขุ แสดงวิธีกำหนดอริยาบถเดินอย่างหยาบ (เบื้องต้น) ไว้ว่า “ขวาย่าง ซ้ายย่าง ขวาย่าง ซ้ายย่าง ขวาย่าง ซ้ายย่าง ถ้าเดินเร็วมันก็กำหนดได้เร็ว เดินช้ามันก็กำหนดได้ช้า เพราะฉะนั้น ให้มันช้าเท่าที่

วันที่ ๑ วิปัสสนาจารย์ให้กรรมฐานไปปฏิบัติ ๖ ข้อ

(๑) เดินจงกรม

เดินทอดสายตาไปประมาณ ๔-๕ ศอก สติจับอยู่ที่สันเท้า เดินช้า ๆ ยกเท้าขวา ภาวนาว่า “ขวา-ย่าง-หนอ” ขณะที่ใจนึกว่า “ขวา” ต้องยกเท้าขวาขึ้นทันที เท้าที่ยกกับใจที่นึกต้องให้พร้อมกัน ขณะที่ใจนึกว่า “ย่าง” ต้องเคลื่อนเท้าไปพร้อมกัน ขณะที่ใจนึกว่า “หนอ” เท้าต้องลงถึงพื้นพร้อมกัน เวลา ยกเท้าซ้ายก็เหมือนกัน ภาวนา “ซ้าย-ย่าง-หนอ” ปฏิบัติเหมือนกันกับ “ขวา-ย่าง-หนอ”

สันเท้ากับปลายเท้าห่างกันประมาณ ๒ หรือ ๓ นิ้ว เมื่อเดินสุดเลื้อย สุดถนน หรือสุดสถานที่ ให้วางเท้าเสมอกันแล้วหยุดยืนภาวนาว่า “ยืนหนอ ยืนหนอ ยืนหนอ” ประมาณ ๓ ครั้ง หรือ ๔ ครั้ง ขณะนั้นให้สติอยู่ที่ร่างกาย อย่าให้จิตคิดออกไปนอกร่างกาย เมื่อจะเดินกลับ จะกลับข้างขวา หรือข้างซ้ายก็ได้ ถ้ากลับข้างขวา เวลากลับสันเท้าติดอยู่กับพื้น ยกปลายเท้าขึ้นให้พื้นพื้นแล้วหมุนไปช้า ๆ พร้อมกับภาวนาว่า “กลับ-หนอ” ส่วนเท้าซ้ายให้ยกขึ้นพื้นพื้นแล้วหมุนตามไปพร้อมกับภาวนาว่า “กลับหนอ กลับหนอ” เช่นเดียวกัน ให้หมุนไปอย่างนี้ประมาณ ๓ หรือ ๔ คู่ ก็จะพอดีกับความต้องการ แล้วยืนภาวนาว่า “ยืนหนอ ยืนหนอ ยืนหนอ” ประมาณ ๓ หรือ ๔ ครั้ง แล้วเดินจงกรมภาวนาว่า “ขวา-ย่าง-หนอ ซ้าย-ย่าง-หนอ”

เดินกลับไปกลับมาอยู่อย่างนี้อาจน้อย ๓๐ นาที อย่างมากไม่เกิน ๑ ชั่วโมง ถ้าเดินได้ ๑ ชั่วโมงนับว่าดีที่สุด เพราะได้ผลเร็ว สมาธิดี สติปัญญาแก่กล้า

(๒) นั่ง

ย่อตัวนั่งลง พร้อมกับภาวนาว่า “นั่งหนอ นั่งหนอ” ให้ภาวนาอย่างนี้เรื่อยไป จนกว่าจะนั่งเสร็จเรียบร้อย ให้นั่งขัดสมาธิ คือ เอาขาขวาทับขาซ้าย เอามือขวาทับมือซ้าย ตั้งตัวให้ตรง จะนั่งบนเก้าอี้หรือนั่งพับเพียบบนพื้นก็ได้

เมื่อนั่งเรียบร้อยแล้ว ให้หลับตา สติจับอยู่ที่ท้อง หายใจเข้าท้องพอง ให้ภาวนาว่า “พองหนอ” ใจที่นึกกับท้องที่พองต้องให้พร้อมกันพอดี อย่าให้ก่อนหรือหลังกัน หายใจออกท้องยุบ ให้ภาวนาว่า “ยุบหนอ” ใจที่นึกกับท้องที่ยุบต้องให้พร้อมกันพอดี อย่าให้ก่อนหรือหลังกัน

จะช้าได้ สมควรที่จะช้าอย่างไร ถ้าจะกำหนดเป็นหนอ ก็ขวาย่างหนอ ซ้ายย่างหนอ ขวาย่างหนอ ซ้ายย่างหนอ ขวาย่างหนอ ซ้ายย่างหนอ...” ต่อมาก็เป็นกำหนดอย่างหายบ ๓ จังหวะว่า “ยกหนอ ย่างหนอ เขยิบหนอ...”

ดูรายละเอียดใน พุทธทาส ภิกขุ, **วิปัสสนาในอิริยาบถเดิน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๓๘-๓๙.

ข้อสำคัญ ให้สติจับอยู่ที่อาการพองยุบเท่านั้น อย่ากำหนดคุณมที่จุมูก และอย่าแบ่ง
ท้อง ให้นั่งภาวนาอย่างนี้ตลอดไป อย่างน้อย ๓๐ นาที อย่างมาก ๑ ชั่วโมง หรือมากกว่านั้นก็ยิ่งดี

(๓) กำหนดพิจารณาเวทนา

ขณะที่นั่งอยู่นั้น ถ้าเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น เช่น เจ็บ ปวด เมื่อย คัน เป็นต้น
ให้ปล่อยการกำหนดอาการพองยุบ แล้วเอาสติไปกำหนดที่เจ็บ เมื่อย คัน พร้อมกับภาวนาว่า “เจ็บ
หนอ เจ็บหนอ” หรือว่า “ปวดหนอ ปวดหนอ” แล้วแต่ว่าเวทนาอย่างใดจะเกิดขึ้น เมื่อเวทนาหาย
แล้ว ให้เอาสติไปกำหนดที่ท้อง ภาวนา “พองหนอ ยุบหนอ” ต่อไปอีกจนกว่าจะครบเวลาที่ตน
กำหนดไว้

(๔) กำหนดพิจารณาจิต

ขณะที่นั่งอยู่ ถ้าจิตคิดถึงบ้าน ทรัพย์สินสมบัติ หรือกิจการงานต่าง ๆ ให้เอาสติปักลงไปที่
หัวใจ พร้อมกับภาวนาว่า “คิดหนอ คิดหนอ” จนกว่าจะหยุดคิด เมื่อหยุดคิดแล้วให้กลับไปกำหนด
อาการพองหนอ ยุบหนอ ต่อไปอีก

แม้ดีใจ เสียใจ โกรธ ก็ให้กำหนดเช่นกัน คือ ถ้าดีใจก็กำหนดว่า “ดีใจหนอ ดีใจหนอ”
ถ้าเสียใจก็กำหนดว่า “เสียใจหนอ เสียใจหนอ” ถ้าโกรธก็ให้กำหนดว่า “โกรธหนอ โกรธหนอ”
จนกว่าความโกรธจะหายไป

(๕) กำหนดพิจารณาเสียง

ในขณะที่นั่งอยู่นั้น ถ้ามีเสียงดังรบกวนหู ให้ใช้สติกำหนดที่หูภาวนาว่า “ได้ยินหนอ
ได้ยินหนอ” จนกว่าความรู้สึกว่ามีเสียงรบกวนหูจะหายไป ต่อจากนั้นให้กลับไป กำหนดอาการ
พอง ยุบ ต่อไปอีก

(๖) นอน

เวลานอน ให้เอนตัวลงนอนอย่างช้า ๆ พร้อมกับภาวนาว่า “นอนหนอ นอนหนอ”
จนกว่าจะนอนเสร็จเรียบร้อย ขณะนั้นให้สติจับอยู่ที่อาการเคลื่อนไหวของร่างกาย เมื่อนอน
เรียบร้อยแล้ว ให้เอาสติมากำหนดที่ท้องพร้อมกับภาวนาว่า “พองหนอ ยุบหนอ” ต่อไปอีก คอย
สังเกตให้ดีว่าจะกลับไปในขณะที่ท้องพองหรือยุบ

วันที่ ๑ วิปัสสนาจารย์ให้บทเรียนไปปฏิบัติเพียงเท่านี้ วันต่อไปให้ไปส่งอารมณ์ คือ ผู้
ปฏิบัติต้องไปสอกรรมฐานกับวิปัสสนาจารย์

วันที่ ๒ วิปัสสนาจารย์ให้เพิ่มบทเรียน ๑ บท คือ กำหนดคันใจ

เมื่อผู้ปฏิบัติส่งอารมณ์ วิปัสสนาจารย์ต้องสออารมณ์ให้ละเอียด นับแต่การเดิน การ
นั่ง เวทนา จิต และการนอน แล้วถามสภาวะต่อไป เมื่อสออารมณ์เสร็จแล้ว ให้เพิ่มบทเรียน

การเพิ่มบทเรียนในวันที่ ๒ นี้ คือ การกำหนดตั้งใจ คำว่า “ตั้งใจ” ได้แก่ ความอยากนั่นเอง เช่น อยากลุก อยากเดิน อยากนั่ง อยากนอน อย่างถ้อยอุจจาระ ปัสสาวะ เป็นต้น วิธีปฏิบัติคือ ขณะที่อยากจะลุกขึ้น ให้เอาสติกำหนดที่หัวใจ ภาวนาว่า “อยากลุกหนอ อยากลุกหนอ” เวลาลุกขึ้นให้ภาวนาว่า “ลุกหนอ ลุกหนอ”

เวลาจะเดิน ให้ภาวนาว่า “อยากเดินหนอ อยากเดินหนอ” แล้วจึงเดิน ขณะที่เดินให้ภาวนาว่า “ขว-ย่าง-หนอ ซ้าย-ย่าง-หนอ”

จะทำอะไรก็ตาม ให้กำหนดตั้งใจทุกครั้ง เช่น เวลาจะรับประทานอาหารให้ภาวนาว่า “อยากหนอ อยากหนอ” เวลารับประทานอาหารให้ภาวนาว่า “รับประทานอาหารหนอ รับประทานอาหารหนอ”

วันที่ ๓-๕ วิปัสสนาจารย์ให้เพิ่มการกำหนดทวารทั้ง ๕

ทวารทั้ง ๕ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย มีวิธีปฏิบัติดังนี้

- (๑) เวลาตาเห็นรูปให้กำหนดว่า “เห็นหนอ เห็นหนอ” ตั้งสติไว้ที่ตา
- (๒) เวลาหูได้ยินเสียงให้กำหนดว่า “ได้ยินหนอ ได้ยินหนอ” ตั้งสติไว้ที่หู
- (๓) เวลาจมูกได้กลิ่นให้กำหนดว่า “ได้กลิ่นหนอ ได้กลิ่นหนอ” ตั้งสติไว้ที่จมูก
- (๔) เวลาลิ้นได้รสให้กำหนดว่า “ได้รสหนอ ได้รสหนอ” ตั้งสติไว้ที่ลิ้น
- (๕) เวลากายถูกกับสิ่งอื่น ให้กำหนดว่า “ถูกหนอ ถูกหนอ” ตั้งสติไว้ตรงที่ถูก

วันที่ ๖ วิปัสสนาจารย์ให้เพิ่มบทเรียนเป็นลำดับ ดังนี้

เมื่อญาณที่ ๑ และญาณที่ ๒ (นามรูปปริจเฉทญาณและปัจจยปริคคหญาณ) เกิดขึ้นแล้ว ให้เพิ่มบทเรียนอีก ๑ บท คือ เพิ่มเดินจงกรมระยะที่ ๒ ว่า “ยกหนอ เขยิบหนอ” ทุกครั้งที่ปฏิบัติให้เดินจงกรมระยะที่ ๑ ก่อนประมาณ ๓๐ นาที แล้วจึงเดินระยะที่ ๒ ประมาณ ๓๐ นาที รวมเป็น ๑ ชั่วโมง แล้วจึงนั่งภาวนาว่า “พองหนอ ยุบหนอ” ต่อไป

ระยะต่อไป เวลากำหนด ยุบหนอ นั้น ถ้ารู้สึกวาระยะอาการยุบของท้องจะนานกว่าปกติก่อนที่จะพอง ให้เพิ่มคำว่า “นั่งหนอ” ตอนที่กำหนดว่า “นั่งหนอ” นั้น รูปนั่งปรากฏในใจของเราต้องกระจกชั่วแวบเดียวเท่านั้น เมื่อต่อเข้ากับบทเรียนเดิมก็จะได้วิธีปฏิบัติดังนี้ คือ

ก. เวลาเดินได้ ๒ ระยะ คือ

ระยะที่ ๑ ขว-ย่าง-หนอ

ระยะที่ ๒ ยก-หนอ เขยิบ-หนอ

ข. เวลานั่งได้ ๓ ระยะ คือ

ระยะที่ ๑-๒ พอง-หนอ ยุบ-หนอ

ระยะที่ ๓ พอง-หนอ ยุบหนอ นั่งหนอ

วันที่ ๗ วิปัสสนาจารย์เพิ่มบทเรียนอีก ๑ บท

เมื่อญาณที่ ๓ และญาณที่ ๔ เกิดแล้ว ให้เพิ่มบทเรียนอีก ๑ บท คือ เคนจกรรมระยะที่ ๓ ว่า “ยกหนอ อย่างหนอ เขยิบหนอ”

สรุปหลักการกำหนดเบื้องต้น เมื่อต่อเข้ากับบทเรียนเดิมเป็น ๓ ระยะ ดังนี้

ระยะที่ ๑ ขว้างหนอ ซ้ายอย่างหนอ ให้เดินประมาณ ๑๐-๒๐ นาที

ระยะที่ ๒ ยกหนอ เขยิบหนอ ให้เดินประมาณ ๑๐-๒๐ นาที

ระยะที่ ๓ ยกหนอ อย่างหนอ เขยิบหนอ ให้เดินประมาณ ๑๐-๒๐ นาที

สรุป สาระเพิ่มเติมที่พึงปฏิบัติ เพื่อเพิ่มพูนผลสำเร็จของการฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน ๔

นอกเหนือจากวิธีการปฏิบัติที่เป็นรูปแบบที่ผู้วิจัยได้เรียบเรียงมาแล้ว สิ่งที่ต้องปฏิบัติธรรมทุกคนจะต้องกระทำคือ การตัดปณิธิ คือตัดความกังวล ความห่วงต่างๆ ทิ้งไป ปรับใจอยู่กับสถานภาพที่เป็นปัจจุบัน พยายามปิดวาลา ไม่พูดคุย รับประทานน้อย นอนพอประมาณ ปฏิบัติให้มากๆ โดยมีหลักกำหนด ๓ ประการ คือ กำหนดช้าๆ กำหนดให้ทันปัจจุบัน, กำหนดให้ติดต่อกันต่อเนื่อง, กำหนดอิริยาบถย่อย, ให้เคลื่อนไหวร่างกายช้า ๆ ไม่ว่าจะยืน, นั่ง, นอน, กิน, ดื่ม ฯลฯ มุ่งเน้นใช้สติปัญญาในการกำหนดรู้ทั่วถึงกับกิริยาการเคลื่อนไหวต่างๆ โดยปราศจากความรีบร้อนใด ๆ สำรวมทวารทั้ง ๖ (ตา, หู, จมูก, ลิ้น, กาย, ใจ) เพื่อสกัดกั้นกิเลสไม่ให้ไหลเข้ามาทางทวาร ๖ ไม่ว่าจะทำอะไร นึกคิดอะไร ให้บริกรรม “หนอ” ตลอดเวลา เพราะคำว่า “หนอ” มาจากภาษาบาลีว่า “วะตะ” แปลว่า “หนอ” มีบทวิเคราะห์ศัพท์ว่า “วิญญะสงสาร ทุกขัง ตาเรตติ วิโต” แปลว่า สภาวะธรรมที่ยังสัถย์ให้ข้ามพ้นทุกข์ในวิญญะสงสาร เป็นการเพิ่มกำลังสมาธิ ละความรัก, ความชอบ, ความชัง เมื่อบริกรรม “หนอ” ไปแล้วจะมีจิตใจเป็นกลาง ไม่เอนเอียงไปในฝ่ายความอยาก ความชอบ ความชัง ขณะปฏิบัติให้ “กำหนด” คือการเอาจิตไปจดจ่อเฝ้าดูสภาวะธรรมอันปรากฏขึ้นตามความเป็นจริง ด้วย วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา โดยปราศจากการคิดนึกพิจารณาปรุงแต่ง

ขณะที่ผู้ปฏิบัติกำหนดอาการ พอง – ยุบอยู่ อาจมีอาการอื่น มีปรากฏชัดเจนมากกว่า แทรกเข้ามา ควรละการกำหนดอาการ พอง – ยุบ ชั่วคราว แล้วตั้งใจกำหนดอารมณ์ที่แทรกเข้ามา นั้น จนกระทั่งดับไป แล้วจึงค่อยกลับมากำหนดอาการ พอง – ยุบ ต่อไป เมื่อครบตามเวลาที่กำหนด จึงกำหนดเปลี่ยนอิริยาบถไปเดินจงกรม เพื่อปรับแต่งอิริยาบถ และอินทรีย์ ๕ ให้มีความสม่ำเสมอ

ผู้ที่ทุ่มเทกายใจมุ่งสู่การปฏิบัติอย่างแท้จริง ผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติจะเป็นบทพิสูจน์ให้เห็นเองว่า ความจริงของโลกและชีวิต คือ อะไร มรรค ผล นิพพาน มีจริงไหม ความคับไม่เหลือแห่งกิเลส และกองทุกข์เป็นเช่นใด ผู้ปฏิบัติจะค้นพบกับความจริงที่ว่านั้น โดยไม่ต้องเสียเวลาไปตามใคร คำตอบจะอยู่ที่การปฏิบัติของผู้นั้นนั่นเอง

